

VISIOENEN VROEGER EN NU

Een Eeuwenoud Fenomeen Opnieuw Onderzocht

**Master Eindwerkstuk
Marianna Kersten
Begeleider: Dr. Frank Brandsma**

Bij de voorplaat:

Mieke Mars: 'Engel'

Acryl en olieverf op doek, 2016

Bij de achterplaat:

Jheronimus Bosch: Visioenen van het Hiernamaals

Paneel Ten Hemelopneming van de Zaligen

Olieverf op paneel, ca. 1490 of later

VISIOENEN VROEGER EN NU

Een Eeuwenoud Fenomeen Opnieuw Onderzocht

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Hoofdvraag en methodologie	8
3. Moderne bijna-dood-ervaringen: onderzoek	12
4. Moderne bijna-doodervaringen: een voorbeeld	16
5. De Middeleeuwen: Deel I.....	19
5.1 Gregorius van Tours en Gregorius de Grote	19
5.2 De visioenen van de Ierse heilige Fursa als compleet voorbeeld van een middeleeuws visioen	22
5.3 De begeleider als onderdeel van een visioen.....	28
5.3.1 Het visioen van Drythelm van Beda	29
5.3.2 Het visioen van Barontus	30
5.3.3 Het visioen van Adamnán	33
5.3.4 Het visioen van Baldarius, opgetekend door Valerius van Bierzo.....	34
5.4 De hemel	36
5.4.1 Het visioen van Maximus.....	36
5.4.2 Het visioen van Albéric	37
5.4.3 Het visioen van Adamnán	39
6. Moderne bijna-doodervaringen deel I	41
6.1 De begeleider.....	41
6.2 Telepathische communicatie	45
6.3 Panorama van boven, van dichtbij en van grote hoogte.....	46
6.4 Wel of niet graag terug naar het lichaam en hoe dat gebeurt.....	47
6.5 Nare symptomen bij terugkeer in het lichaam.....	48

6.6 De hemel	48
6.7 De ontmoetingen in het hiernamaals	52
7. Intermezzo over bruggen, boeken en tunnels in de Middeleeuwen en de moderne tijd ..	54
7.1 De brug	54
7.2 De boeken des levens	55
7.3 De tunnel	57
8. De Middeleeuwen deel II	59
8.1 Het visioen van Laisrén	59
8.2 De vroege en de late hel: Voorbeelden uit de Reis van Brandaan en de Fís Adamnáin	61
8.3 Het visioen van Tondalus	62
9. Moderne bijna-doodervaringen deel II	71
9.1 Modern onderzoek over het fenomeen van de hel	71
9.2 De middeleeuwse hel en de moderne hel	72
10. Transformatie in de Middeleeuwen en de moderne tijd	82
10.1 Voorbeeld van een moderne bijna-doodervaring na een zelfmoordpoging die leidt tot transformatie	82
10.2 Resultaten van modern onderzoek	84
10.3 Het visioen van de monnik van Wenlock	84
10.4 Het visioen van de Engelse boer Thurkill	86
11. Conclusie	90
Bibliografie	95
Middeleeuwse visioenliteratuur	96
Moderne visioenliteratuur	98
Overige bronnen	99
Plagiaatverklaring	101

1. Inleiding

Op 22 maart 1991 had ik tijdens een langdurige enkeloperatie een narcosedroom, die achteraf geen droom bleek te zijn, maar een bovennatuurlijke ervaring. Ik hoorde dat er bladzijden werden omgeslagen van een boek. Het boek zelf zag ik niet en ook niet wie de bladzijden omsloeg. Telkens bij een nieuwe bladzijde moest ik verklaren in het Engels: *That's right of I'm sorry*. Het leek op een soort overhoring over mijn leven tot op dat moment. Later begreep ik dat ik een glimp van de boeken des levens had opgevangen die Beda (672/673-735) al beschreef in zijn *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*.¹

Mijn interesse was gewekt en vervolgens ben ik me in het fenomeen gaan verdiepen en ontdekte dat er door de eeuwen heen altijd mensen zijn geweest die datzelfde hebben gedaan en hebben nagedacht over hoe het leven in elkaar zit: - of het leven alleen bestaat uit een stoffelijk lichaam en uit de zaken die we met onze stoffelijke zintuigen kunnen waarnemen, of dat er misschien nog andere, onzichtbare zaken zijn, of waar te nemen zijn, die er toe doen of die misschien wel belangrijker zijn. De Griekse filosofen hebben daar hun levenswerk van gemaakt en sindsdien zijn vele anderen hen gevolgd.² Ook in de verschillende godsdiensten bestonden en bestaan daar gevarieerde meningen over die in hun respectievelijke dogma's tot uitdrukking komen.³

Het lijkt zelfs waarschijnlijk dat de denkbeelden van 'hemel' en 'hel' hun oorsprong vinden in de bijna-dood- en andere ervaringen die nog dateren uit de tijden van mondelinge

¹ Colgrave, Bertram & Mynors, R.A.B. eds., *Bede's ecclesiastical history of the English people*, (Oxford 1969), 498-503. Zie ook hoofdstuk 7.

² Zo is er het verhaal van *Er* van Plato (428/427 – 347 v. Chr.), een visioen uit de oudheid, dat hij in zijn boek *De Ideale Staat (Politeia)* beschrijft (382-389). Ook Cicero (106–43 v.Chr.) beschrijft in zijn *Somnium Scipionis* een dergelijke ervaring, waarbij de aarde van grote hoogte wordt aanschouwd en als zeer nietig wordt ervaren. Beide filosofen waren ervan overtuigd dat de ziel (Grieks: *psyche* en Latijn: *anima*) onsterfelijk is en voortbestaat na de dood. Zie Plato, *De ideale staat*, vertaling Koolschijn, Gerard, (Amsterdam 2005), 376, en Powell, J. G. F., *Cicero: Laelius, On friendship & the Dream of Scipio*, (Warminster 1990), 139. Zie ook hoofdstuk 3.

³ Zie Moody, Raymond Jr. & Perry, Paul, *Een blik in de eeuwigheid, gedeelde ervaringen met de dood*, (Utrecht 2011), 157-162, over het *Egyptische Dodenboek*: 'Deze bijbel van het hemelse rijk leest als een soort onderzoeksrapport naar bijna- en gedeelde-doodervaringen. De cultus van Osiris leek bijna wel een soort bizar medisch experiment, waarbij slaven en vrijwilligers in kisten werden gestopt tot ze bijna waren gestikt, waarna ze door priesters werden ondervraagd over wat ze hadden gezien toen ze op het randje van de dood verkeerden. Deze onderzoeken waren uiterst waardevol voor de reconstructie van het beeld dat de oude Egyptenaren van het hiernamaals hadden.' Zie ook Meer, B. van der, *Het Egyptische Dodenboek*, (Deventer 1992), 11-18.

In het *Tibetaanse Dodenboek* worden vier fasen onderscheiden na de dood: de zogenaamde 'Bardo's'. Ook wordt er gesproken over bijna-doodervaringen als zijnde zeer waardevol, maar wel als onderdeel van het leven: degene die het beleeft gaat immers niet dood. Zie: Rinpoche, Sogyal, *Het Tibetaanse boek van Leven en Sterven*, (San Francisco 1992), 305-322.

overlevering, dus voordat er iets op schrift werd gesteld.⁴ Deze ervaringen ontstijgen de tijd, geografische grenzen, religies en culturen.⁵

Vele getuigenissen zijn in de loop van de tijd vastgelegd in de literatuur, te beginnen bij voor-christelijke geschriften zoals die van Plato, christelijke teksten zoals die van vele monniken maar ook van leken in heel Europa, en de huidige, ik zou bijna willen zeggen ‘post-christelijke’ verhalen, hoewel daarin de goddelijke boodschap toch ook duidelijk doorklinkt. Het zijn getuigenissen van mensen die in een visioen een andere wereld hebben gezien, een wereld die als hemel of hel werd omschreven, stralend licht of juist donker, bevolkt met lichtende wezens of met duivelse monsters, soms ook met overleden bekenden. Het zijn reizen naar het hiernamaals die ze hebben ervaren toen ze schijndood waren en uit hun lichaam waren getreden. Vroeger werden al die ervaringen onder de noemer van ‘visioen’ geschaard, tegenwoordig worden er verschillende benamingen gebruikt voor dit fenomeen. En dan bedoel ik de zogenaamde ‘bijna-doodervaring’, die ik hierna BDE zal noemen.⁶ Want zouden veel van de visioenen die middeleeuwse monniken bijvoorbeeld hadden, niet geschaard kunnen worden onder de noemer van een BDE omdat daarin eveneens duidelijk beschreven wordt hoe ze eerst dood leken en later weer tot leven kwamen? En hoe hun ziel in de tussentijd op reis was geweest, meestal begeleid door een engel die hen had rondgeleid in het hiernamaals? En hoe deze ‘reizen’ een vooropgezette bedoeling hadden, zoals vaak duidelijk werd vermeld, die inhield dat de reizigers over hun ervaringen zouden vertellen zodra ze weer in het land der ‘levenden’ waren. Hun ‘opdracht’ was om het bewustzijn over dergelijke zaken bij de niet-ingewijden te vergroten. Bovendien werkte de ervaring in de regel transformerend: het leven van deze mensen was nooit meer hetzelfde als voorheen.

⁴ Evans Bush, Nancy, ‘Afterward: Making Meaning after a Frightening Near-Death Experience’, in *Journal of Near-Death Studies*, Vol. 21 (2), (Winter 2002, re-edited October 2006), 110.

NB Denk b.v. ook aan de Keltische druïden en hun mondeling overgeleverde leer: ‘One of their dogmas has come to common knowledge, namely that souls are eternal and that there is another life...In times past they even used to defer the completion of business and the payment of debts until their arrival in another world’ (Pomponius Mela ca AD 44); ‘Death is but a point in the midst of continuous life; The warriors are free from that kind of terrors, the fear of death. This gives the warrior his eagerness to rush upon the steel, his courage to face death, and his conviction that it is cowardly to be careful of a life that will come back to him again’ (Lucanus, AD 65), uit: Jaski, Bart, *Reader Introductie Keltische Talen en Cultuur*, (Universiteit Utrecht 2004), 66-67.

⁵ Miner Holden, Janice, Greyson, Bruce & James, Debbie eds. *The Handbook of Near-Death Experiences, thirty years of investigation*, (Santa Barbara 2009), 182.

⁶ In deze scriptie gebruik ik om de bijna-doodervaring te benoemen beurtelings de benamingen BDE, modern visioen, moderne ervaring, of gewoon visioen of ervaring. Ook is er soms sprake van een OBE, een ‘out-of-body’ experience, een uittreden uit het lichaam, ofwel een bovennatuurlijke ervaring, zonder dat er sprake is van schijndood. NB Uittreding uit het lichaam is wel altijd een onderdeel van de BDE.

Opbouw middeleeuws visioen

Een visioen heeft een redelijk vaste opbouw, die ik reeds in mijn Bachelorscriptie heb beschreven:⁷

1. Er is sprake van een schijndood van de persoon in kwestie.
2. Een gids voegt zich bij de schijnbare overledene, meestal in de vorm van een engel, die zich vaak presenteert in een onwaarschijnlijk helder licht.
3. Deze gids neemt de ziel van de schijnbaar overledene mee op reis en laat hem bepaalde dingen zien.
4. Er volgt een soort oordeel, een afweging van het leven van de ziel.
5. De ziel wordt eerst naar de hemel gebracht en dan naar de hel om daar rond te kijken, of andersom.
6. Er zijn ontmoetingen in het hiernamaals, al dan niet met bekenden.
7. De ziel wil graag blijven waar hij is (in het hiernamaals).
8. De ziel wordt weer teruggebracht naar zijn lichaam en ervaart dat soms als pijnlijk.
9. De persoon in kwestie krijgt de rol van boodschapper toebedeeld, hij moet de achtergeblevenen vertellen wat hij te zien heeft gekregen.
10. Zijn leven is voorgoed veranderd.

⁷ Kersten, Marianna, begeleider Dr. Ranke de Vries, Bachelor Eindwerkstuk *Fursa en Adamnán: Twee vroeg-ierse visioenen, de verschillen en de overeenkomsten* (2010), 3.

2. Hoofdvraag en methodologie

Het is mijn voornemen om in deze Masterscriptie een vergelijkend onderzoek uit te voeren naar middeleeuwse visioenen en moderne bijna-doodervaringen, om vast te stellen of er overeenkomsten of verschillen zijn en zo ja, welke. En of er een mogelijke verklaring is voor eventuele overeenkomsten en verschillen.

In onze huidige tijd is er sprake van een grote toename van BDE's, dank zij de voortschrijdingen van de medische wetenschap, met name op gebieden zoals de cardiologie en oncologie. Ook staat de bijna-doodervaring tegenwoordig regelmatig in de belangstelling en is deze onderwerp van veel publicaties. Daarbij komt de vraag naar voren of dit moderne concept van toepassing is op de middeleeuwse visioenliteratuur, met andere woorden of er sprake is van een en hetzelfde fenomeen?

Ik wil dit onderzoeken door uit beide perioden teksten te bestuderen en over elkaar heen te leggen, waarbij ik verschillende onderdelen van de visioenen met elkaar wil vergelijken. In verband met ruimtegebrek heb ik een keuze moeten maken uit die verschillende inhoudelijke elementen en kan ik ze niet allemaal behandelen. Wel komen veel van de overige zaken zijdelings aan bod. Al met al geeft het geheel een goed beeld van zowel de moderne als de middeleeuwse visioenen.

Voor wat betreft de middeleeuwse teksten zal ik eerst een hoofdstuk wijden aan Gregorius de Grote en Gregorius van Tours, die als eersten in de Middeleeuwen visioenen over het hiernamaals beschreven.⁸ Daarna volgt het visioen van de Ierse heilige Fursa, als compleet voorbeeld van een middeleeuws visioen (ca. 653).⁹ Vervolgens heb ik een aantal representatieve teksten uitgekozen, te beginnen bij de vroege Middeleeuwen en eindigend in de twaalfde eeuw, waaruit ik verschillende onderdelen zal behandelen.

Dit zijn de teksten:

1. De visioenen ingebed in de *Historia Francorum* van Gregorius van Tours (538-594)

⁸ Gregorius van Tours, *The History of the Franks*, vertaald door Thorpe, Lewis, (London etc. 1974); Gregorius de Grote, *Dialogen*, vertaald door Bartelink, G. en Van der Meer, F., (Nijmegen 2001).

⁹ Rackham, Oliver, *Transitus Beati Fursey, a translation of the 8th century manuscript Life of Saint Fursey*, (Norwich 2007).

2. De visioenen ingebed in Boek IV van de *Dialogen* van Gregorius de Grote (540 – 592)
3. Het visioen van de Ierse heilige Fursa (ca. 653)
4. De visioenen beschreven door Valerius van Bierzo: het visioen van Maximus, het visioen van Bonelo en het visioen van Baldario (circa 680)
5. Het visioen van Laisrén (circa 630 of eind 800, begin 900)¹⁰
6. Het visioen van Barontus (678/679)
7. Het visioen van Drythelm in Beda (circa 696)
8. Het visioen van de monnik van Wenlock uit de briefwisseling van Bonifatius (circa 716)
9. Het visioen van Adamnán (twee delen, te dateren rond de vroege 10e eeuw en de 11e eeuw)
10. Het visioen van Albéric (begin 12e eeuw)
11. Het visioen van Tondalus (1149)
12. Het visioen van Thurkill (begin 13e eeuw)

Voor wat betreft de moderne bijna-doodervaringen maak ik allereerst gebruik van een tekst van een Amerikaanse neurochirurg, Eben Alexander, die zelf een dergelijke ervaring heeft meegemaakt.¹¹ Verder maak ik uitsluitend gebruik van een zeventigtal van de vele duizenden BDE's die te lezen zijn op de website van de Amerikaanse oncoloog Jeffrey Long, die een diepgaand onderzoek heeft gedaan naar moderne BDE's: www.nderf.org (*Near-Death Experience Research Foundation*). Al naar gelang de inhoud van de gebruikte middeleeuwse en moderne tekstfragmenten zijn de zoekcriteria die ik heb gebruikt op deze website bijvoorbeeld: *darkness, hell, demons, devil, tunnel, music, heavenly, colours, perfume, books, bridge, guide, angel, archangel, apostle, light, God, mud* enz. Daarbij heb ik een selectie gemaakt van representatieve voorbeelden van BDE's. Om individuele ervaringen op te zoeken is er ook de website www.nderf.org/site_index.htm, waar naam en/of nummer van de BDE (zoals vermeld in mijn bronverwijzingen en voetnoten) kan worden ingevoerd.¹²

¹⁰ Zie voor de twee mogelijke dateringen de uitleg in hoofdstuk 8.1.

¹¹ Alexander, Eben, *Proof of Heaven, A neurosurgeon's Journey into the Afterlife*, (Londen 2012).

¹² <http://www.nderf.org>, of www.nderf.org/site_index.htm (30 november 2016); Long, Jeffrey & Perry, Paul, *Evidence of the afterlife, The science of Near-death Experiences*, (New York 2010), 1-19. Zie ook hoofdstuk 3.

Voor moderne ervaringen over de hel zijn er behalve een aantal ervaringen op nderf.org eveneens tal van boeken beschikbaar alsmede wetenschappelijke onderzoeken.¹³

Over de transformatie die zich voordoet na het beleven van een bijna-doodervaring bestaat eveneens modern onderzoek.¹⁴

In haar boek *Otherworld Journeys*, stelt Carol Zaleski dat in huidige BDE's de hel niet meer voorkomt, maar ik zou mij op dat vlak wat gereserveerder willen opstellen en meer nuances willen aanbrenge(n).¹⁵ Haar boek dateert uit 1987 en modern onderzoek wijst inmiddels uit dat zo'n vijftien tot tweeëntwintig procent van de BDE's een ervaring geeft waarin de hel een plaats heeft.¹⁶ Bovendien schaart ze zich onder de sceptici, als ze schrijft dat BDE's een product van religieuze verbeelding zijn. Dat schrijft ze namelijk in de conclusie van haar boek, waar ze ook schrijft dat er evenveel verschillen als overeenkomsten zijn tussen middeleeuwse en moderne bijna-doodervaringen.¹⁷

Mijn bevindingen zijn anders en om dat te illustreren wil ik me in deze scriptie concentreren op verschillende inhoudelijke elementen die zowel in middeleeuwse visioenen als in moderne bijna-doodervaringen optreden, te weten:

1. *De begeleider*. Er zijn verschillende voorbeelden van de begeleider(s) die de personages komen ophalen en vergezellen in het hiernamaals. Een vraag die daarbij kan worden gesteld is of er dan sprake is van dezelfde zogenaamde mystieke wezens die in beide visioenvormen voorkomen? Ik denk aan gidsen, engelen, aartsengelen, apostelen, demonen en vogels? Of bijvoorbeeld aan in het wit geklede jongelingen. Ik gebruik hiervoor fragmenten uit de visioenen van Fursa, Drythelm, Barontus, Adamnán en Baldarius.
2. *De hemel*. Is hier een overeenkomst te bespeuren tussen moderne en middeleeuwse visioenen, waar het elementen betreft als bovennatuurlijke kleuren, geuren,

¹³ Greyson, Bruce & Evans Bush, Nancy, 'Distressing Near-Death Experiences', *Psychiatry*, Vol. 55, (1992), 95-110; Wiese, Bill, *23 Minutes in Hell*, (Lake Mary, Florida 2006); Rommer, Barbara R., *Blessing in Disguise*, (St. Paul, Minnesota 2000); Evans Bush; Miner Holden.

¹⁴ Greyson, Bruce & Kanna, Surbhi, 'Daily Spiritual Experiences Before and After Near-Death Experiences', *Psychology of Religion and Spirituality*, 4, Volume 6, (2014), 302-309.

¹⁵ Zaleski, Carol, *Otherworld Journeys, Accounts of near-death experience in medieval and modern times*, (Oxford 1987), 113. Op blz 7, over moderne visioenen schrijft zij: 'Gone are the bad deaths, harsh judgment scenes, purgatorial torments, and infernal terrors of medieval visions; by comparison, the modern other world is a congenial place, a democracy, a school for continuing education, and a garden of unearthly delights'.

¹⁶ Zie commentaar van Dr. Jeff Long bij Meg A's NDE: nderf.org, nr. 903 (11 juli 2016), en Evans Bush, 99-133.

¹⁷ 'The otherworld journey story is through and through a work of the socially conditioned religious imagination', Zaleski, 190.

engelenkoren en muziek om maar eens iets te noemen? En wat kan er nog meer uit worden afgeleid?

Hiervoor gebruik ik fragmenten uit de visioenen van Fursa, Maximus, Albéric en Adamnán.

3. *De hel*. In de vroegmiddeleeuwse visioenen is de hel minder uitgewerkt dan in de laatmiddeleeuwse. Heeft de tijd daarin een rol gespeeld? En hoe zit het met de moderne hel, lijkt die qua beelden op de middeleeuwse hel?

Hiervoor gebruik ik fragmenten uit de visioenen van Laisrén en Tondalus.

4. *Transformatie*. Is het zo dat het leven van degene die een visioen heeft voorgoed is veranderd? En geldt dat zowel voor vroeger als nu?

Hiervoor gebruik ik fragmenten uit de visioenen van de monnik van Wenlock en van de Engelse boer Thurkill.

5. *Boeken, bruggen, tunnels, ontmoetingen, telepathische communicatie*. Dit zijn enkele van de details die in visioenen kunnen voorkomen. Gelden die zowel voor vroeger als nu?

Hiervoor gebruik ik fragmenten uit alle beschreven visioenen.

3. Moderne bijna-dood-ervaringen: onderzoek

Sinds de Amerikaanse psychiater Raymond A. Moody in 1977 zijn eerste boek publiceerde over zijn onderzoek naar bijna-dood-ervaringen, *Life after life*, is er een stroom van publicaties over dat onderwerp op gang gekomen, die nog steeds doorgaat.¹⁸

In 2007 publiceerde de Nederlandse cardioloog Pim van Lommel zijn eveneens in het Engels vertaalde onderzoek in zijn boek *Eindeloos Bewustzijn, een wetenschappelijke visie op de bijna-doodervaring*, waarin hij een, door de reguliere wetenschap uiteraard zeer bekritiseerde, wetenschappelijke verklaring probeert te geven voor dit fenomeen.¹⁹ Hij gaat zover om te zeggen dat hij het bewezen acht dat het bewustzijn los van het lichaam kan bestaan. Hij gaat echter niet zover om te zeggen dat het ook bewezen is dat het hiernamaals bestaat. Wat betreft hersenen en bewustzijn constateert hij het volgende:

Op basis van de gemelde prospectieve studies naar bijna-doodervaringen en van recente gegevens uit neurofysiologisch onderzoek en begrippen uit de kwantumfysica is het bewustzijn volgens mijn vaste overtuiging niet op een bepaalde plaats te lokaliseren. Ook niet in de hersenen. Het is non-lokaal (dus overal) aanwezig in de vorm van waarschijnlijkheidsgolven. Het is om deze reden ook niet aantoonbaar of meetbaar in de fysieke wereld.²⁰

En even verder:

Men ontkomt bijna niet aan de conclusie dat de essentie van ons eindeloze bewustzijn al vóór de geboorte onafhankelijk van ons lichaam heeft bestaan, en ook onafhankelijk van ons lichaam na de dood zal blijven voortbestaan in een non-lokale ruimte waar tijd en afstand geen rol spelen. Er is geen begin en er komt ook nooit een eind aan ons bewustzijn.²¹

Op basis van wetenschappelijke studies naar BDE's zijn er goede redenen om aan te nemen dat ons bewustzijn niet altijd samenvalt met het functioneren van onze hersenen: een verhoogd bewustzijn kan blijkbaar ook los van het lichaam ervaren

¹⁸ Moody, Raymond A. Jr., *Reflections on Life after life*, (Harrisburg 1977). -----, *Leven na dit leven, ervaringen van mensen tijdens hun klinische dood*, (Strengholt).

¹⁹ Lommel, Pim van, *Eindeloos Bewustzijn, een wetenschappelijke visie op de bijna-dood ervaring*, (Kampen 2007).

²⁰ Lommel, 257.

²¹ Lommel, 300.

worden. Het lijkt onvermijdelijk te concluderen dat de hersenen waarschijnlijk geen producerende maar een faciliterende functie hebben voor het ervaren van bewustzijn.²²

Van Lommel acht het bewezen dat het bewustzijn zonder het lichaam kan bestaan en buitenzintuiglijke waarnemingen kan doen. Maar is het nu de ‘ziel’ of het ‘bewustzijn’ waar we het hier over hebben? En is daar wel een verschil tussen, of is het een en hetzelfde ding? Om daar een antwoord op te vinden moeten we het Griekse woord *psyche* aan een grondig onderzoek onderwerpen. Bij Plato betekent dit bijvoorbeeld de niet fysieke drager en beweger van het bewustzijn. Deze is samengesteld uit het (goddelijke) zijn van de Ideeën en van de ervaarbare wereld, met drie strevingen waarvan het hoogste, het verstandelijke deel, de meest eigenlijke ziel heet in de mens.²³ *Psyche* betekent dus zowel ‘ziel’ als ‘bewustzijn’. Het Latijnse *anima* gaat ook in die richting. Er zijn verschillende vertalingen voor, waaronder onder andere 1) luchtstroom, 2) ademtocht, 3) ziel, levenskracht, 6) geest, denkvermogen.²⁴ In boek IV van zijn *Dialogen* behandelt Gregorius de Grote de onzichtbaarheid van de ziel en het feit dat deze los van het lichaam bestaat. Hij heeft het echter ook over de ‘geest’.²⁵

Hoewel het woord ‘ziel’ een andere gevoelswaarde heeft dan het woord ‘bewustzijn’ moet worden aangenomen dat daarmee een en hetzelfde ding wordt aangeduid, namelijk datgene wat het lichaam beweegt en levend maakt. Dat is al eeuwenlang zo, hoewel er van het woord ‘bewustzijn’ voor het eerst sprake is in het werk van Paracelsus.²⁶

De neurobioloog Dick Swaab, doet in zijn boek *Wij zijn ons brein* verslag van de uiterlijke kenmerken van ons brein.²⁷ Voor Swaab zijn de hersenen een mechanische opeenstapeling van functies; hij kijkt niet verder dan deze voor hem meetbare materie en schenkt geen aandacht aan het wezen dat erachter ligt, aan het bewustzijn dat de grondslag vormt voor een zinvol leven. Want het (zelf)bewustzijn is volgens hem stoffelijk te verklaren

²² Alexander, Eben, *De Hemel in kaart*, (Amsterdam 2014), 9. Aldus Pim van Lommel in zijn voorwoord.

²³ Zie hiervoor uit mijn persoonlijke correspondentie de volgende verklaring van Prof. Dr. A.P. Orbán (8 oktober 2016): ‘Het woord *psyche* betekent oorspronkelijk (bij Homerus bijvoorbeeld): levensadem; iets fysieks dus; als die levensadem het lichaam verlaat (als je je laatste adem uitblaast), dan is het lichaam dood. Ook bij Aristoteles is *psyche* een fysiek organisme dat de drager en beweger is van het menselijke lichaam. Bij Plato is het anders: zij is de (niet fysieke!) drager van het bewustzijn en van het zedelijk leven; zij is samengesteld uit het zijn van de Ideeën (goddelijk dus!) en dat van de ervaarbare wereld; aanvankelijk (zoals in Plato's *Phaedo*) is zij volgens Plato één en ongedeeld met drie strevingen: streven naar kennis (*logos*), streven naar macht en eer (*thymos*), streven naar stoffelijke goederen en geslachtelijke lust (*epithymia*); in Plato's latere dialogen worden deze strevingsrichtingen ondergebracht in verschillende lichaamsdelen (hoofd; borst; onderlijf), maar het hoogste, het verstandelijke heet dan de meest eigenlijke ziel in de mens.’

²⁴ Pinkster, Harm, *Woordenboek Latijn-Nederlands*, (Amsterdam 2003), 60-61.

²⁵ Gregorius de Grote, 249-259.

²⁶ Paracelsus, *Von den krankheiten* (1567). Bron: Wikipedia (16 oktober 2016).

²⁷ Swaab, Dick, *Wij zijn ons brein*, (Amsterdam enz., 2010).

en zijn observaties betreffen dan ook louter en alleen het lichamelijke. ‘Alles is stoffelijk’, zo beweert hij.²⁸

Joke Hermsen merkt op dat hij op die manier van de mens een machine maakt en hem reduceert tot een willoos ding.²⁹ Ze maakt een onderscheid tussen twee soorten tijd, namelijk aan de ene kant Chronos, die staat voor de meetbare tijd die we bij onze geboorte toegewezen krijgen en waarin we alleen het uitzicht hebben op de dood, met haaks daarop Kairos, de tijd voor creativiteit, die zich voordoet in rusttoestand, in het interval tussen twee handelingen, waarin we tot bezinning en reflectie komen. Niet voor niets stamt het woord ‘school’ af van het Griekse woord ‘scholè’, dat rust en vrije tijd betekent en dat gebaseerd is op de klassieke filosofische gedachte dat rust en nietsdoen de grondslagen van een beschaving zijn.³⁰

Chronos staat voor de rechte lijn en Kairos beweegt zich daartussendoor op bepaalde punten van die lijn, waar de tijd ophoudt te bestaan en de diepte of de hoogte in gaat, naar andere dimensies die daar wachten. Daar is waar het inzicht zich verschuilt, en daar ook ligt de ruimte voor synchroniciteit en bijna-doodervaringen.

Volgens Swaab kunnen deze laatste ontstaan doordat ons brein een tekort aan zuurstof krijgt; en de tunnel die sommige mensen zien, met een helder licht aan het eind, komt door een verminderde doorbloeding van de oogbol. Mensen denken dat ze zo belangrijk zijn dat het leven niet kán eindigen bij de dood, aldus beweert hij. Ze kunnen zich niet voorstellen dat ze volmaakt onbelangrijk zijn, een wegwerpartikel, bedoeld om wat DNA over te brengen naar de volgende generatie.³¹

De Amerikaanse oncoloog, Jeffrey Long, is een heel andere mening toegedaan. In zijn boek *Evidence of the Afterlife* geeft hij negen bewijsvoeringen die volgens hem het bewijs vormen van een leven na de dood, oftewel een hiernamaals.³² Na het bestuderen van duizenden gedetailleerde verslagen van BDE's is hij tot de conclusie gekomen dat deze een dermate krachtig wetenschappelijk bewijs vormen, dat het redelijk is het bestaan van een hiernamaals aan te nemen.³³ Deze negen bewijsvoeringen zijn ook te vinden op zijn website, net als de 4150 BDE-verslagen die op zijn website staan en die nog voortdurend worden

²⁸ Swaab, Dick, *NRC Handelsblad*, ‘Alles is stoffelijk’ (24/25 september 2016), tekst Jannetje Koelewijn.

²⁹ Hermsen, Joke J., *NRC Handelsblad*, ‘Liefst verleid ik mensen de andere tijd in te gaan’ (4/5 juli 2015), 27.

³⁰ Hermsen, Joke J., *Stil de tijd*, (Amsterdam 2009), 20.

³¹ Swaab, Dick, *Plus Magazine*, ‘Ik heb nog nooit een normaal brein gezien’ (januari 2011), tekst Ben Koster.

³² Long, Jeffrey & Perry, Paul, *Bijna dood-ervaringen, wetenschappelijk analyse van ervaringsverhalen*, (New York, Amsterdam 2010), 50-59, of Long, Jeffrey & Perry, Paul, *Evidence of the afterlife*, 44-52.

³³ Mensen die hun BDE op de website willen plaatsen moeten een formulier invullen met meer dan 150 vragen, dat persoonlijk door Jeffrey Long wordt geëvalueerd. Ongeveer de helft van alle inzendingen wordt geplaatst. Zie http://www.nderf.org/NDERF/EvidenceAfterlife/evidence/NDERF_Study_Methods.htm (20 februari 2017).

aangevuld.³⁴ Er zijn ook ervaringen bij in andere talen, in het Nederlands, Italiaans en Frans bijvoorbeeld, of in het Japans of Koreaans, waarmee wordt bewezen dat deze niet cultuurgebonden zijn. En er zijn ervaringen bij van kinderen, die qua inhoud vrijwel dezelfde elementen bevatten als die van de volwassenen.³⁵

Het valt buiten de vraagstelling van deze scriptie om deze bewijslijnen hier aan te voeren, maar wel wil ik ingaan op de twaalf elementen die een BDE volgens Long kunnen bevatten, en die grotendeels overeenkomen met de lijst die ik hierboven heb gegeven.³⁶

1. Uittreding (Out-of-Body Experience, of OBE): scheiding van bewustzijn en het fysieke lichaam.
2. Verhoogde zintuiglijke gevoeligheid.
3. Intense en over het algemeen positieve emoties of gevoelens.
4. Een tunnel in of doorgaan.
5. Een mystiek of schitterend licht zien.
6. Andere wezens zien, ofwel mystieke wezens ofwel overleden familieleden of vrienden.
7. Een gevoel van verandering van tijd of ruimte.
8. Een terugblik op het leven.
9. Het zien van bovenaardse sferen.
10. Het inzien of leren van speciale kennis.
11. Het ervaren van een grens of barrière.
12. Een terugkeer in het lichaam, vrijwillig of onvrijwillig.

Long noemt niet expliciet als punt dat het leven van degene die een dergelijke ervaring heeft gehad voorgoed is veranderd: dat is een omissie denk ik, want in zijn boek geeft hij vele voorbeelden van hoe dat inderdaad het geval kan zijn.

³⁴ <http://www.nderf.org/> en www.nderf.org/site_index.htm (30 november 2016).

Uit mijn persoonlijke correspondentie van 29/05/2016: 'At this moment, NDERF has posted 4150 near-death experiences. Please keep me posted on your Master Thesis! You have a very interesting topic! Best regards, Jeffrey.'

³⁵ Long, *Bijna-doodervaringen*, 56, 139-151.

³⁶ Long, *Bijna-doodervaringen*, 14.

4. Moderne bijna-doodervaringen: een voorbeeld

Allereerst wil ik beginnen met het geven van een volledig voorbeeld van een moderne bijna-doodervaring, om deze te vergelijken met de volledige middeleeuwse ervaring die hieronder volgt in hoofdstuk 5.2. Het is het relaas van de Amerikaanse neurochirurg Eben Alexander, die voordat hij deze ervaring kreeg, zich schaarde onder de sceptici pur sang. Als er iemand is die weet hoe de hersenen werken, dan is dat wel een neurochirurg (20-24).³⁷ Althans dat dacht hij. Want hij kwam erachter dat alles wat hij tijdens zijn veertig jaar studie en werk had geleerd over de menselijke hersenen, de realiteit en het universum, volledig in strijd was met wat hij gedurende de zeven dagen die hij in coma doorbracht, zou meemaken (169).

Bovendien raakte hij er steeds meer van overtuigd dat de ontdekkingen die hij deed tijdens zijn BDE een basis vormden voor een nieuwe wetenschappelijke benadering. Voor die tijd ging hij er, net als de meeste wetenschappers, van uit dat het bewustzijn niet echt de moeite waard was om je druk over te maken, omdat het slechts een bijproduct is van fysieke processen. Sommigen beweerden zelfs dat het bewustzijn niet ‘alleen een secundair fenomeen is, maar dat het bovendien niet eens écht is’ (171). Feit is wel, zo zegt hij, dat de wetenschap ons de afgelopen vierhonderd jaar alleen maar verder weg heeft geleid van de kern van ons bestaan die ons bewustzijn feitelijk is, want, hoewel dat gegeven altijd wel een onderdeel is geweest van tal van religies, zijn wij daar in onze seculiere, westerse cultuur volledig het spoor van bijster geraakt (172).

Alexander wordt plotseling ziek en ligt zeven dagen in coma door een uiterst zeldzame bacteriële hersenvliesontsteking, waaraan negentig procent van de patiënten binnen een paar dagen overlijdt, en waarbij de kans, dat als er genezing optreedt, heel groot is dat de patiënt de rest van zijn leven in vegetatieve staat doorbrengt (34-37).

Het eerste wat hij gewaar wordt, is een ‘zichtbare’ duisternis die als een soort modder is, waar je toch nog doorheen kunt kijken. Er is ook een ritmisch kloppend geluid, dat heel dwingend aanwezig is. Dan wordt hij zich bewust van dingen om zich heen, die een beetje op wortels lijken, of op viesrode bloedvaten in een gigantische, modderige baarmoeder. Vervolgens worden dat groteske dierenkoppen die grommend in de drek komen bovendrijven en die steeds dreigender worden. Het ritmische kloppen wordt luider en lijkt op een leger

³⁷ Alexander, Eben, *Na dit leven, Een neurochirurg over zijn reis naar het hiernamaals*, (Utrecht, 2013).

trolachtige wezens die een woeste taak uitvoeren. Er schijnen reptielachtige wezens voorbij te komen die met hun prikkelende huid tegen hem aanschuren. En dan is er de geur, of liever gezegd de stank, die doet denken aan de geur van bloed, poep en braaksel (46-49). Kortom, een helscenario.

Opeens duikt er iets op in de duisternis, dat fijne draden witgouden licht uitstraalt en dat de duisternis doet oplossen. Tegelijkertijd is er prachtige bovenaardse muziek. Hij stijgt op door een opening in het licht en ziet onder zich een groen, weelderig landschap met bomen, rivieren en watervallen in intense kleuren die niet van deze wereld zijn. Er zijn ook zingende en dansende mensen met mooie kleren aan die dezelfde soort levendige warmte uitstralen als de bloemen en bomen om hen heen.

Er vliegt iemand naast hem, een mooi meisje met hoge jukbeenderen, diepblauwe ogen en goudbruine lokken. Ze heeft dezelfde simpele kleding in vibrerende kleuren aan als de mensen beneden. Er zijn miljoenen vlinders en zij lijkt ook een vlinder te zijn. Ze kijkt hem aan met een hogere, begrijpende blik waarin alle soorten liefde besloten liggen en spreekt zonder woorden tegen hem. Hij begrijpt onmiddellijk de boodschap dat hij wordt bemind en gekoesterd, dat hij niets te vrezen heeft en niets fout kan doen. Veel dingen zullen hem getoond worden, maar uiteindelijk gaat hij terug (55-58).

Hij is letterlijk in de wolken en onmetelijk veel hoger ontwaart hij de schitterende lichamen van zilverachtige, gevleugelde wezens die een luid en schallend gezang voortbrengen, dat als tastbaar aanvoelt.

Er steekt een warme wind op die de wereld naar een hogere vibratie brengt en die met hem in een explosie van licht, kleur, liefde en schoonheid communiceert, de taal voorbij. Deze wind is het goddelijke, het OHM (de klank oooohm), dat niet beschreven kan worden omdat alle woorden daarvoor tekort schieten, en wat zetelt in een inktzwarte duisternis die tegelijkertijd overloopt van licht, namelijk de Kern. Kennis over het universum wordt rechtstreeks in hem geplaatst, inzichten worden direct verkregen (62-66).

Hierna komt hij weer terecht in de modderwereld, maar voelt zich daar nu niet langer gevangen. Hij hoeft nu bijvoorbeeld maar even aan de prachtige muziek te denken die hij daarboven heeft gehoord of hij is al weer terug. Het vlindermeisje laat woordeloos weten dat hij deze ervaring krijgt omdat het een soort rondleiding is, een overzicht van de onzichtbare, spirituele kant van het bestaan met alle verdiepingen en niveaus.

De voornaamste boodschap van de zwarte maar heilige duisternis van de Kern is dat onvoorwaardelijke liefde en acceptatie de basis zijn van alles, en dat wetenschap en spiritualiteit naast elkaar kunnen bestaan (86-91).

Niets kan ons ooit van het goddelijke scheiden en deze kennis maakt de modderwereld acceptabel en stelt iemand in staat om het in de juiste context te zien als een weliswaar onaangenaam, maar toch noodzakelijk deel van de kosmos (95).

‘Zonder het kwaad is een vrije wil onmogelijk, en zonder vrije wil is er geen groei, geen voorwaartse beweging en geen kans om te worden wat God graag wil dat we worden’(65).

Ons leven op aarde is heel erg belangrijk, want het is onze taak om naar het goddelijke toe te groeien. Echte gedachten hebben niets met de hersenen te maken, zij bestaan buiten het lichaam om. Zij zijn onbewust en vaak zijn we het vermogen kwijtgeraakt om er contact mee te maken. Zij geven ons de inzichten die ons ware bestaan blootleggen en ons vrije diepste wezen (103-104).³⁸

Dan komt het moment dat hij voelt dat het belangrijk is dat hij teruggaat, hij wordt geroepen door zijn zoon die aan zijn bed zit (129).

Een paar maanden later komt hem een foto onder ogen van zijn overleden zusje Betsy dat hij, omdat hij was weggegeven als adoptiebaby, nooit had gekend: zij was het vlindermeisje dat hem begeleidde (186-192).

³⁸ Vergelijk Kairos en Chronos (hoofdstuk 3).

5. De Middeleeuwen: Deel I

5.1 Gregorius van Tours en Gregorius de Grote

Als eerste wil ik aandacht besteden aan de beide Gregorii die in de Middeleeuwen in hun werk als eersten aandacht besteedden aan visioenen in de zin van een bijna-doodervaring. Bisschop Gregorius van Tours (30 november 538-594) en Paus Gregorius de Grote (ca. 540-12 maart 604) waren leeftijdgenoten en schreven beiden invloedrijke boeken. De eerste legde zich toe op de beschrijving van de geschiedenis der Franken, *Historia Francorum*, en de tweede is vooral bekend geworden om zijn *Dialogi*.³⁹

Gregorius van Tours schrijft over zijn vriend Salvius, de bisschop van Albi, die, als hij wordt dood gewaand, ervaart dat hij mee op reis wordt genomen door twee engelen. Ze brengen hem tot hoog in het universum van waar hij ver beneden zich de aarde, de zon en maan en de sterren ziet. Hij wordt door een poort geleid naar een gebouw met gouden vloeren dat baadt in het licht, waar een grote menigte mensen aanwezig is die noch man noch vrouw schijnen te zijn. De engelen banen een weg voor hem door deze menigte en nu verschijnt in de verte een lichtgevende wolk, van waaruit een stem als van een groot water spreekt. Hij wordt begroet door martelaren en heiligen tot wie volgens de begeleidende engelen veel wordt gebeden op aarde. Terwijl Salvius nog geniet van de hemelse geuren gelast een stem hem, niettegenstaande zijn smeekbeden om te mogen blijven, om weer terug te keren naar de aarde omdat de kerk hem nodig heeft. Na zijn terugkeer heeft hij drie dagen lang geen behoefte aan eten en drinken omdat hij gevoed wordt door de zoete hemelse essentie die hij heeft ingeademd. Maar zodra hij begint te vertellen wat hij heeft gezien wil hij weer eten en krijgt hij zweren in de mond. Hij ziet het als een straf van God omdat hij over diens mysteriën heeft gesproken.⁴⁰

Een paar typische elementen van een BDE springen hier in het oog: de schijndood, de reis naar het hiernamaals, de engelen die voor het eerst als gids dienen, een notie van de hemel (geuren, goud, schittering), de tegenzin om terug te keren naar de aarde. Ook valt op dat hij de aarde van een hoog punt bekijkt, een fenomeen dat vaker optreedt.⁴¹

Wat afwijkt is dat hij nog een paar dagen deelneemt aan het Goddelijke mysterie en blijkbaar los is van zijn stoffelijke staat en zo geen eten en drinken nodig heeft. En dat hij zweren op zijn tong krijgt als hij weer begint te praten, waarbij hij denkt dat God het afkeurt

³⁹ Gregorius van Tours en Gregorius de Grote.

⁴⁰ Gregorius van Tours, 385-389.

⁴¹ Vgl. de droom van Scipio: Powell, 139. Zie hoofdstuk 6.3.

dat diens mysteriën worden onthuld.⁴² De beschrijving van het visioen moet omstreeks 574 worden gedateerd.⁴³

In boek IV van zijn *Dialogen* besteedt Gregorius de Grote aandacht aan de ziel en geeft hij in korte hoofdstukjes en met vele voorbeelden uitleg over zaken die de ziel betreffen. Hij doet daarbij markante uitspraken. Zo beweert hij dat de dingen die als eeuwig en geestelijk moeten worden beschouwd niet worden geloofd door mensen die alleen op het stoffelijke gericht zijn, omdat ze wat ze erover horen niet uit eigen ervaring kennen. Deze uitspraak is gebaseerd op de grotmythe van Plato, die door Cicero voor het eerst in de Latijnse literatuur was gebruikt.⁴⁴

Net als Cicero zegt hij dat de mens juist *dán* begint te leven wanneer hij door de dood van het vlees dit zichtbare leven beëindigt. En tegen zijn gesprekspartner Petrus zegt hij: ‘Daarnet heb je je beklaagd dat je niet gezien hebt dat de ziel van een stervende het lichaam verliet. Maar alleen dit al maakte deel uit van een foutieve vraagstelling: met lichamelijke ogen heb je iets onzichtbaars willen zien.’⁴⁵

Ook buigt hij zich over de vraag hoe men moet geloven dat een stoffelijk vuur vat kan krijgen op onstoffelijke geesten.⁴⁶ Hij filosofeert over de plek van de hel die hij uiteindelijk een plaats toewijst beneden de aarde en voor de vraag of er in de hel één hellevuur is of verschillende heeft hij een praktische oplossing. Hij zegt namelijk dat er wel één enkel hellevuur is, maar dat het niet alle zondaars op één manier pijnigt. Want wat hier op aarde door lichamelijke verschillen veroorzaakt wordt, is daarginds het gevolg van verschil in zonden, en ook al heeft men niet met verschillend vuur te maken, toch verbrandt dat ieder afzonderlijk op verschillende wijze – *unus quidem est gehennae ignis, sed non una modo omnes cruciat peccatores* -⁴⁷.

Maar wat het eeuwige branden van de zondaar betreft is hij paradoxaal maar onverbiddelijk: ‘De almachtige God scheidt, goedertieren als Hij is, geen behagen in de foltering van de ongelukkigen. Maar omdat Hij rechtvaardig is, laat Hij zich niet weerhouden van de altijddurende wraak op de slechten.’⁴⁸ Hij volgt daarin het Evangelie van Matteüs dat

⁴²Carozzi, Claude, *Le voyage de l'âme dans l'au-delà d'après la littérature latine (V-XIII siècle)*, (Palais Farnèse 1994), 62.

⁴³Gregorius van Tours, 385.

⁴⁴Gregorius de Grote, 250, en Cicero: *De natura deorum*, 2, 33, 85.

⁴⁵Gregorius de Grote, 259.

⁴⁶Gregorius de Grote, 286-288. NB ‘onstoffelijke geesten’ zou nu het ‘bewustzijn’ worden genoemd.

⁴⁷Verdeyen, R. & Endepols, J., *Tondalus' visioen en St. Patricius' vagevuur*, (Gent 1914), 18.

⁴⁸Gregorius de Grote, 315.

over de ‘slechten’ zegt: ‘Hun staat een eeuwige bestraffing te wachten, de rechtvaardigen daarentegen het eeuwige leven.’⁴⁹

Hij doorspekt zijn verhaal met voorbeelden en noemt ook een paar BDE’s, waarbij hij opmerkt dat het geen vergissing is als mensen een dergelijke ervaring hebben, maar dat het een waarschuwing is en hen zal helpen in het vervolg hun leven beter in te richten.⁵⁰

Hij vertelt over de soldaat die was neergestoken en dood leek, maar die al gauw weer bijkwam om zijn belevenissen te vertellen. Hij had een brug gezien, waaronder een pikzwarte rivier stroomde, die een ondraaglijke stank uitwasemde. Voorbij de brug zag hij lieflijke weiden met zoetgeurende bloemen en in het wit geklede mensen. Iedereen had zijn stralend verlichte woonverblijf en er werd een gigantisch gouden paleis gebouwd.

De brug fungeerde als een godsoordeel, een slecht mens gleed er af in de stinkende en donkere stroom, een goed mens bereikte de groene weiden aan de overkant. De soldaat had daar ook Petrus gezien, een voormalige medewerker van de kerk, die met zware ijzeren kettingen op een afgrijselijke plek was vastgebonden. Zijn zonde was dat hij met welbehagen kerkelijke straffen had uitgevoerd. En ook zag hij hoe de smid Stefanus, die eerder door Gregorius is besproken, op de brug uitgleed en door afzichtelijke mannen uit de rivier aan zijn heupen naar beneden werd getrokken, maar tegelijkertijd door prachtige blanke mannen aan zijn armen naar boven. Toen keerde hij echter terug in zijn lichaam, zodat hij niet te weten kwam hoe het uiteindelijk met deze man afliep.⁵¹

Het is maar een zeer korte BDE, omdat de persoon in kwestie na korte tijd al weer bijkwam. Het lijkt een authentieke ervaring te zijn door het saillante detail dat de soldaat niet kon zien hoe het afliep met de man die hij in de andere wereld had herkend, iets wat hij toch wel graag te weten was gekomen. De soldaat wordt door niemand begeleid op zijn reis, hij wordt plompverloren in het hiernamaals geplaatst. Wél is het de bedoeling dat hij vertelt wat hij heeft meegemaakt, zijn rol als boodschapper is duidelijk. Hel en hemel zijn aanwezig, maar worden niet duidelijk uitgewerkt. De hel kan worden gereduceerd tot een paar termen, zoals zwart, ondraaglijke stank, afgrijselijke plek, gekluisterd aan kettingen, afzichtelijke mannen. De hemel daarentegen is lieflijk, groen, heerlijk geurend, stralend verlicht, vol goud en met in het wit geklede mensen. Het vagevuur ontbreekt hier, maar Gregorius heeft daar wel elders in zijn *Dialogen* aandacht aan besteed. In een daaraan gewijd hoofdstuk concludeert hij ‘dat we moeten aannemen dat er voor sommige lichte fouten vóór het laatste oordeel een

⁴⁹ Bijbel, De nieuwe Bijbelvertaling, (Heerenveen 2005), Matteüs 25: 46.

⁵⁰ Gregorius de Grote, 299.

⁵¹ Gregorius de Grote, 300-302.

louterend vuur is – *sed tamen de quibusdam levibus culpis esse ante iudicium purgatorius ignis credendum est.*⁵² Ook Augustinus spreekt over een *ignis purgatorius* in zijn *De civitate Dei*,⁵³ maar het wordt niet gelokaliseerd.⁵⁴

Een lichte zondaar kan eveneens door gebed worden gered, zoals de monnik Justus die er op werd betrapt drie goudstukken in zijn bezit te hebben, waardoor hij door het vuur zou worden gepijnigd. Na zijn dood droegen zijn kloosterbroeders als bewijs van liefde voor hem dertig dagen lang het misoffer aan hem op. Op de dertigste dag verscheen Justus in een droom aan zijn broer om te zeggen dat het nu goed met hem ging omdat hij de communie had ontvangen.⁵⁵ Dit werd daarna een standaard procedure en deze cyclus van missen wordt ook wel met *Gregoriusmis* aangeduid.⁵⁶

5.2 De visioenen van de Ierse heilige Fursa als compleet voorbeeld van een middeleeuws visioen⁵⁷

Handschriften

Het vroegste Ierse visioen is dat van de adellijke Fursa (597 – c. 649) die waarschijnlijk in Co. Galway werd geboren.⁵⁸ Wat wij weten over zijn leven staat te lezen in de *Vita Fursei* en is door Beda beschreven in diens *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*.⁵⁹ Beda had de beschikking over een beter exemplaar van deze *Vita* dan de versie die we nu nog hebben.⁶⁰ De eerste *Vita Fursei* is waarschijnlijk al rond vier jaar na zijn dood geschreven, ter gelegenheid van de translatie van zijn stoffelijk overschot naar de heiligtombe in de kerk van Péronne. Naar de hoge kwaliteit van het Latijn te oordelen zou deze geschreven kunnen zijn door een van zijn volgelingen, een monnik van insulaire afkomst.⁶¹ Het gebeurt niet vaak dat een heiligenleven zo snel na diens dood wordt geschreven, en het geeft dan ook aan dat het om een belangrijk persoon gaat. Bovendien zijn er vandaag de dag nog zo'n veertig handschriften bewaard, wat het belang ervan bevestigt. Krusch, een Duitse geleerde die rond

⁵² Verdeyen, 18.

⁵³ Gregorius de Grote, 308.

⁵⁴ Carozzi, 61.

⁵⁵ Gregorius de Grote, 325-329.

⁵⁶ Bueren, Truus van, *Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen*, (Turnhout 1999), 24.

⁵⁷ Gedeelten van de beschrijving van het visioen van Fursa komen overeen met de tekst van mijn BA scriptie uit 2010.

⁵⁸ Brown, Michelle P., *The life of St. Fursey, What we know; Why it matters*, (Norwich 2001), 11.

⁵⁹ Colgrave, 268-277. NB: Beda geeft een korte beschrijving van het visioen en verwijst naar de *Vita* voor iedereen die de volledige versie wil lezen (277).

⁶⁰ Rackham, vii.

⁶¹ Ciccacese, Maria Pia, 'Le visioni di Fursa', *Romanobarbarica* 8, (Roma 1984-1985), 234, 274.

de vorige eeuwwisseling de handschriften in kaart bracht en er een kritische tekst uit samenstelde, liet de visioenen daaruit weg, omdat hij die maar klinkklare onzin vond!⁶² Dat gemis is later goed gemaakt door de Italiaanse professor Ciccacese, die daarvoor bovendien nog een paar ontbrekende handschriften uit de Vaticaanse bibliotheek heeft bestudeerd.⁶³

In de vroege handschriften ontbreken de *Virtutes* van Fursa, waarin zijn leven nog eens dunnetjes wordt overgedaan, nu aangevuld met de wonderen die hij zou hebben verricht. In de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag wordt het handschrift 71 H 66 bewaard, dat wel eens het oudste handschrift zou kunnen zijn dat beide bevat, zowel de *Vita* als de *Virtutes*. Het wordt gedateerd in het tweede derde van de negende eeuw. Het is bovendien een interessant handschrift, omdat er naderhand in een andere, maar contemporaine hand, een inhoudsopgave aan is toegevoegd.⁶⁴

Fursa werd een grote beroemdheid na zijn dood, en zijn relieken die in het Franse Péronne werden bewaard, werden eeuwenlang door vele pelgrims bezocht, vooral uit Brittannië. De huidige *Porte de Bretagne* in het stadje herinnert daar nog aan.

Er is nog één reliekschrijn over die in de schatkamer van de kathedraal van Amiens wordt bewaard. Een afbeelding daarvan siert de cover van de Engelse transcriptie en vertaling van het oudste handschrift Harley MS 50141 uit de British Library. Deze werd in opdracht van de *Fursey Pilgrims* in Norwich uitgegeven, die zich ten doel stellen om de spiritualiteit van toen in onze huidige tijd uit te dragen.⁶⁵ Ze organiseren elk jaar een pelgrimage naar het kerkje in Burgh Castle, door Beda *Cnobheresburg* genoemd, en het nabijgelegen Romeinse fort, waar Fursa zijn eerste klooster had.⁶⁶

Leven

Fursa, wiens naam oorspronkelijk de ‘lichtgevende’ - *fursanta* - betekent, stichtte kloosters in Ierland, Oost Anglia en Frankrijk. Hij had in zijn leven verschillende visioenen en zijn predikingen hierover leverden hem vele volgelingen op.

Omdat hij behoefte had aan afzondering ontvluchtte hij twee keer deze menigten en ondernam als echte Ierse *peregrinus* een reis naar onbekende oorden. De eerste keer kwam hij terecht in Oost Anglia waar hij al gauw land kreeg toegewezen door Koning Sigberth om

⁶² Krusch, Bruno, *Vita sancti Fursei en Virtutes sancti Fursei*, MGH SS rer. Merov. IV (1902), 434-440 en 440-449, 425-426.

⁶³ Ciccacese, *Romanobarbarica* 8, 279-303.

⁶⁴ *Vita et Virtutes di Sancti Fursei*, Den Haag, KB: 71 H 66, fol. 23-66 (Noordoost-Frankrijk (Péronne?)[tweede derde 9de eeuw].

⁶⁵ Kersten, Marianna, ‘De Ierse heilige Fursa in het heden en het verleden’, *Kelten* 65 (februari 2015), 2-5.

⁶⁶ <http://www.furseypilgrims.co.uk/> (26 juli 2016).

daar een klooster te stichten. De tweede keer vertrok hij naar Gallië (*galliano litore*), waar hij van Koning Clovis II toestemming kreeg om een klooster te stichten in Lagny sur Marne.

Niet lang daarna stief hij en werd later begraven in een speciaal voor hem ontworpen praalgraf in de kathedraal van Péronne sur Somme. Bij de translatie van zijn lichaam vier jaar later bleek dat nog in ongeschonden staat te verkeren – *sine macula corruptionis*.⁶⁷

Het fenomeen van de *peregrinatio* is typisch Iers en heeft zijn oorsprong in de Oudierse wetten. Daarin wordt beschreven hoe mensen als straf voor een ernstig vergrijp als balling werden verdreven en in een bootje de zee op werden gestuurd. Zo iemand heette een *fuidir muir*.⁶⁸ Er waren tien soorten *fuidirs*, ‘half-vrijen’.⁶⁹ Maar er werd nog een ander soort balling onderscheiden, de *Deorad Dé*, de balling van God, een ascetische monnik die werd gezien als de vertegenwoordiger van God en de heiligen op aarde. Hij had dezelfde status en privileges als de koning.⁷⁰ Deze *Deorad Dé* ging later de zee op en liet zich als *peregrinus* brengen naar waar de wind hem stuurde. Daar vestigde hij zich als kluizenaar of ging hij het evangelie verkondigen.⁷¹ Zo ook Fursa.

Visioenen

Fursa had in zijn leven vier visioenen waarvan de eerste twee volledig zijn beschreven. Hij heeft deze als hij nog jong is.⁷² De eerste keer, als hij ziek is en uit zijn lichaam treedt, wordt Fursa opgehaald door drie engelen. Hij ziet vier handen die zich onder een paar sneeuw witte vleugels - *in alis niviiis* - bevinden en die van boven naar hem worden uitgestoken (4-5).⁷³ Zij pakken hem bij zijn armen op en hij ziet een derde engel die voor hen uitvliegt met een wit schild en een vlammend zwaard. Het heldere licht dat van hun gezichten straalt kan het beste worden vergeleken met de bliksem en is zo intens dat hun lichamen niet waarneembaar zijn. Zijn ziel is verrukt als hij hun zoet zingende stemmen en het zachte geruis van hun vleugels hoort – *dulcedine alarum sonitum carminum* - en even later ontwaart hij het onnoembare hemelse gezang en het licht van duizenden engelen. Voor zover hij kan zien, zien die engelen er hetzelfde uit, maar hij kan dat niet met zekerheid zeggen vanwege het verblindende licht dat ze uitstralen (6-7).

⁶⁷ Brown, 276.

⁶⁸ Kelly, Fergus, *A guide to early Irish Law*, Dublin Institute for Advanced Studies (Dublin 1988), 219.

⁶⁹ Kelly, 33-35.

⁷⁰ Kelly, 41.

⁷¹ Zie ook: Byrne, Mary E., ‘On the punishment of sending adrift’, in *Eriu* vol. XI (Dublin 1932) en Charles – Edwards, Thomas, ‘The social background to Irish *Peregrinatio*’ in Jonathan M. Wooding ed., *The otherworld voyage in early Irish literature, An anthology of criticisms*, (Dublin 2000).

⁷² Carozzi, 101.

⁷³ Rackham.

Zijn begeleiders krijgen de opdracht om hem weer terug naar zijn lichaam te brengen maar Fursa, die nu pas begrijpt dat hij geen lichaam meer heeft, wil niet van hen scheiden. De engel zegt dat hij toch terug moet keren naar de aarde omdat hij nog een taak te vervullen heeft (5-11).

Drie dagen later wordt hij opnieuw opgehaald door de drie engelen en als het dak voor hen wijkt, ziet hij een donkere wolk van jankende demonen, die als een afschuwelijke schaduw op hem afkomt. Deze kwade geesten zien er uit als lelijke, smerige en zwarte schepsels, met een lange nek, en zijn afzichtelijk van magerheid. Hun koppen lijken op opgeblazen kookpotten – *capite in similitudinem caccabi intumescente* - maar als ze vliegen of vechten kan hij de vorm van hun lijven niet onderscheiden, alleen een afschuwelijke, fladderende schaduw (12-13).⁷⁴ Hun tronies kan hij niet zien door de gruwelijke duisternis, evenmin als hij de gezichten van de engelen kan zien door het verblindende licht. Ze vuren vurige pijlen op hem af die afketsen op het schild van de voorste engel, en als ze luid schreeuwend en vloekend met de engelen vechten bedenkt Fursa dat het kabaal overal op aarde te horen moet zijn (14-15).

Vervolgens begint er een getouwtrek om Fursa tussen de demonen en de voorste engel, waarmee nu ook de duivel - *satanas/diabolus* - in eigen persoon zich bemoeit. Hierbij wordt beweerd dat Fursa de hemel niet in mag omdat hij gezondigd heeft, wat behendig wordt gestaafd met vele bijbelcitaten (14-27).

De engel antwoordt hem: ‘We laten het oordeel over aan de Heer.’

Nu vraagt de engel die rechts van hem is om naar de aarde te kijken - *respice mundum* - en in de diepte beneden zich ziet hij vier vuren temidden van de duisternis. Het zijn de vuren van de leugen, de gierigheid, de onenigheid en de ongenadigheid (16-17). Ze groeien samen uit tot één groot vuur dat gevaarlijk naderbij komt.

Maar de engel zegt: omdat jij het niet hebt gevoeld kan het je ook niet raken. Het raakt je alleen als je het hebt verdiend, net zoals het lichaam kan ontbranden door lust, zo kan dit vuur je verbranden vanwege verdiende straf. De voorste engel baant een weg dwars door het vuur heen voor Fursa, terwijl de engelen aan zijn zijde hem afschermen (18-19). De kwade geesten voeren opnieuw een aanval uit en er vindt opnieuw een woordenschermutseling plaats tussen de duivel en de engelen, die de laatsten winnen (21-27).

⁷⁴ NB: Deze dingen (duiveltjes, demonen, kwade/boze geesten of kwelgeesten genaamd) kunnen blijkbaar vliegen, hoewel hun vleugels niet worden beschreven. Eigenlijk ook logisch, omdat ze met engelen vechten. Dit is een bijzondere beschrijving, zeker voor zo'n vroeg visioen. En ze kunnen praten! Zie hoofdstuk 9.2 voor meer voorbeelden.

Fursa ontmoet vervolgens twee Ierse kerkprelaten, Beoanus en Meldanus, en treedt dan, als door een deur, de hemel binnen. Een golf van stralend wit licht en van de allerzuiverste melodieën wordt over hem uitgestort en hij is in opperste verrukking. Hij is in het heilige der heiligen, omringd door vier grote engelenkoren (27-29).

Er volgt een gesprek met Beoanus en Meldanus, waarin waarschuwingen worden gegeven voor de op handen zijnde Apocalyps met allerlei rampen en waarin de ondeugden van de kerkdienaren worden bekritiseerd. Ook is er een waarschuwing voor prinses en koningen. Ernstige zonden en maatregelen voor herstel passeren de revue. Tot slot geeft Beoanus nog een persoonlijk advies aan Fursa over hoe hij zich het beste kan gedragen overeenkomstig de wil van God en zegt hem dat hij hun boodschappen moet overbrengen als hij terug is op aarde (27-43).

Hierna trekt de engelschare zich terug in de hemel en dient het vuur zich weer aan, waar zijn begeleidende engelen een weg doorheen klieven op weg naar de aarde. Dan gebeurt er iets onverwachts, een van de kwade geesten grijpt een man die uit het vuur springt bij de kladden en gooit hem naar Fursa's kaak en schouder die vlam vatten. Fursa herkent de man als degene die hem op zijn sterfbed zijn kleren schonk.

De engelen schieten hem te hulp en gooien de man terug in het vuur. De kwade geest zegt dat het hem niet past om iemand af te wijzen die hij eerder wel accepteerde en dat hij, omdat hij zijn bezittingen heeft aanvaard, ook deel zou moeten hebben in de straf (42-43).

Maar de engel zegt dat Fursa het niet uit begerigheid heeft aanvaard, maar om de ziel van de man te bevrijden. Het vuur wordt nu gedoofd en de engel vervolgt: 'Als je de kleren van deze man die in zonde is gestorven niet had aanvaard, dan zou zijn straf nu niet in jouw lichaam branden - *quod incendisti hoc arsit in te* - (44-45).'

Staande op het kerkdak tussen de engelen in ziet hij zijn lichaam dat hem vreemd voorkomt en waar hij niet in de buurt wil komen. Hij ziet dat het open gaat in de borst en op advies van de engel sprenkelt hij er bronwater op zodat hij geen pijn zal voelen, behalve de brandwond dan. Die wordt nu duidelijk zichtbaar op zijn schouder en zijn gezicht en het is wonderbaarlijk om te zien dat wat hij in zijn ziel had ontvangen nu ook zichtbaar wordt in het vlees - *mirumque in modum quod anima sola sustenuit in carne demonstrabatur* - (46-47).

Vanaf dat moment predikt Fursa het woord van God en vertelt hij aan ieder die het horen wil wat hij heeft gezien en meegemaakt.

Commentaar

Het hele twistgesprek tussen de duivel zelf, die hier ook als satan wordt aangeduid, en de engelen is vrijwel zeker een interpolatie van de insulaire auteur, die blijkbaar goed onderlegd was in de bijbelse exegese, zoals blijkt uit de vele citaten die worden gebruikt tijdens deze woordenstrijd. Deze duivel is bovendien verrassend goed van de tongriem gesneden en spreekt de gangbare taal. Ook de lengte van deze passage duidt op een interpolatie, er wordt namelijk een uitzonderlijk groot deel van de tekst aan deze woordenstrijd besteed (15-27), en een nog groter deel aan de ontmoeting die Fursa heeft met de kerkprelaten (27-43). Dit moet vooral gezien worden als van belang in het kader van de kerkelijke propaganda, waarvoor dit visioen zeker moet zijn gebruikt.⁷⁵ In de regel nam de beschrijving van zowel de hemel als de hel in de vroegmiddeleeuwse visioenen niet heel veel plaats in beslag. Deze handschriften werden waarschijnlijk in grote aantallen geproduceerd ten behoeve van de vele pelgrims die Péronne bezochten (vii-ix).⁷⁶

In de preken van de kerkprelaten worden o.a. aanbevelingen van Ierse boeteboeken gebruikt.⁷⁷ Beanus was de stichter van Fursa's eerste klooster in Ierland en spreekt daarom met autoriteit.⁷⁸ Fursa had een groot ontzag voor deze kerkvaders, hij had zelfs hun relieken met zich meegebracht op zijn reizen (66). De boeteboeken zelf, waarin wordt beschreven welke boetedoening nodig is voor een begane zonde, zijn sterk beïnvloed door de Ierse wetgeving waarbij een misdaad kon worden afgekocht met vaststaande tarieven.⁷⁹

Het incident van Fursa's brandwond geeft aan dat er blijkbaar een probleem was met het aanvaarden van bezittingen van stervenden door kerkdienaren. Een ander probleem was als de stervende zijn boetedoening nog niet had voltooid. In dat geval konden missen en gebeden worden opgedragen voor diens ziel.⁸⁰

Hier zien we de invloed van Gregorius de Grote die dit gebruik introduceerde in boek IV van zijn *Dialogen*.⁸¹ Dit gebruik werd later, vanaf circa 650, uitgebreid met het aanvaarden

⁷⁵ Het is het enige middeleeuwse visioen dat ik heb bestudeerd waarin de duivel zelf aan het woord is in de gangbare taal en waar de benaming 'satan' in voorkomt. Ook de kwade geesten spreken in een verstaanbare taal. Zie hoofdstuk 9.2.

⁷⁶ *Schatten van de Koninklijke Bibliotheek, acht eeuwen verluchte handschriften*, (Den Haag 1980), 7.

⁷⁷ Dunn, Marilyn, *The vision of St. Fursey and the development of purgatory*, (Norwich 2007), 13.

⁷⁸ Dunn, 19.

⁷⁹ Dunn, 20. Zie ook de boeteboeken van Finnian en van Columbanus in McNeill, John T. & Gamer, Helena M., *Medieval handbooks of penance, a translation of the principal Libri Poenitentiales*, (New York enz. 1938), 86-97 en 249-257, en Meens, Rob, *Penance in Medieval Europe, 600-1200*, (Cambridge University Press 2014). Zie ook Kelly.

⁸⁰ Dunn, 21-22.

⁸¹ Gregorius de Grote, 329.

van donaties voor deze diensten.⁸² En nog later resulteerde het in een bloeiende cultuur van giften, werken van barmhartigheid en aflaten, die al tijdens het leven werden gedaan of gegeven om de zonden in het hiernamaals af te kopen.⁸³

In ieder geval is er in dit visioen sprake van een vuur dat een ieder verbrandt al naar gelang zijn zonden. Gregorius noemde dat een hellevuur, maar hij heeft het ook over een louterend vuur net voor het laatste oordeel – *purgatorius ignis* -. Dit vuur lijkt meer op een combinatie van het vagevuur en het vuur van het laatste oordeel.⁸⁴ Jacques le Goff beweert in zijn *Naissance du Purgatoire* dat het vagevuur pas in de twaalfde eeuw is ontstaan, toen naast het bijvoeglijke *purgatorius* ook het zelfstandige *purgatorium* ontstond.⁸⁵ Maar de ontwikkeling van het concept is al duidelijk aanwezig in Fursa's visioen.⁸⁶

Opvallend aan Fursa's visioen is weer het panorama van grote hoogte, dat we ook zien bij Salvius, Bonelo en de monnik van Wenlock. Er is slechts een beperkte beschrijving van de hemel en de hel, maar wel is er de gedetailleerde beschrijving van de engelen die hem komen halen en van de kwade geesten die strijden om zijn ziel. Een dergelijke gedetailleerde beschrijving is uitzonderlijk voor een visioen, en zeker voor zo'n vroeg visioen.

Er is de gebruikelijke aarzeling om terug te keren naar het lichaam, maar er is ook pijn bij terugkeer in het lichaam die hier voor het eerst wordt beschreven, met de remedie erbij: sprenkel er een beetje bronwater over. Dat de ziel geen massa heeft wordt geïllustreerd als Fursa door het dak vliegt en door muren kan kijken. Dit is ook een nieuw element dat voor het eerst wordt beschreven, en dat bijvoorbeeld in het visioen van Barontus wordt gebruikt (en steeds aanwezig is in moderne ervaringen).

De affaire met Fursa's brandwond is een middeleeuws voorbeeld van hoe de zichtbare en onzichtbare wereld elkaar complementeren en de dimensies elkaar kruisen.

5.3 De begeleider als onderdeel van een visioen

In de volgende paragrafen wil ik voorbeelden geven van de verschillende begeleiders van de reizende ziel, die in een visioen kunnen optreden. Dat kan bijvoorbeeld een gids zijn, één of meerdere engelen, een beschermengel, een aartsengel of een apostel, of nog anderen. Ik

⁸² Dunn, 21-22.

⁸³ Bueren, 28-32.

⁸⁴ Seymour, St. John D., *Irish visions of the otherworld*, (Londen 1930), 20.

⁸⁵ Le Goff, Jacques, *La Naissance du Purgatoire*, (Parijs 1981) in Engelse vertaling door Goldhammer, A., *The birth of Purgatory*, (Londen 1984), 135, 362.

⁸⁶ Dunn, 24.

gebruik hiervoor fragmenten uit de visioenen van Drythelm, Barontus, Adamnán en Baldarius.

5.3.1 Het visioen van Drythelm van Beda

Beda *venerabilis* (672/673-735) was een ijverige monnik die al op zeer jonge leeftijd door zijn ouders naar het klooster van Wearmouth-Jarrow in Northumbria was gebracht, waar hij zijn lange leven doorbracht met studeren, schrijven en lesgeven. Hij is beroemd geworden om zijn *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*, waarin hij het verhaal vertelt van de bekering van het Engelse volk en de opbouw van een eensgezinde kerk (xxx).⁸⁷ Hij gebruikte daarbij o.a. het voorbeeld van de *Historia Francorum* van Gregorius van Tours, van wie hij ook had afgekeken om aan het einde van zijn relaas zijn persoonlijke gegevens te vermelden (xxxiv). Dat is, afgezien van wat hij in zijn boeken schrijft, de enige informatie die we hebben over Beda. Hij gebruikte heiligenlevens en historische bronnen zoals Gildas, maar ook kreeg hij informatie van bijvoorbeeld bezoekers van het klooster (xxxiii). Hij was eveneens bekend met het werk van Gregorius de Grote en vertelt net als hij over wonderen in zijn boek die hij belangrijk achtte (xxxv). Een van die wonderen is het verhaal van Drythelm, die monnik werd (488-499). De beschrijving moet worden gedateerd rond 696.⁸⁸

Drythelm gaat dood maar komt weer tot leven en in de tussentijd is hij op reis geweest onder leiding van een gids, een - *ductor* -, zoals hij deze noemt. Het is een man met een stralend uiterlijk en met lichte kleren aan die hem ophaalt en hem eerst langs vlammen, sneeuw, duisternis en stank leidt en vervolgens langs een hoge en lange muur, met daarachter een zonnig groen dal met geurende bloemen en grote groepen in het wit geklede mensen die bij elkaar zitten op het veld. Drythelm denkt dat dit de hel en de hemel zijn die hem worden getoond, maar de gids beantwoordt zijn gedachten – *respondit cogitationi meae ductor* – en zegt dat dit niet zo is (490-491). De gids verdwijnt tussendoor ook nog even, terwijl Drythelm wordt belaagd door kwade geesten, en komt niet lang daarna terug in de vorm van een heldere ster in de duisternis, waarna hij weer voor Drythelm uitloopt.

Voordat Drythelm met tegenzin terug gaat naar zijn lichaam krijgt hij op het hart gedrukt dat hij een goed leven moet leiden, zo niet dan zal hij terechtkomen in wat zijn gids hem heeft laten zien (494-495).

⁸⁷ Colgrave, Bertram & Mynors, R.A.B. eds., *Bede's ecclesiastical history of the English people*, (Oxford 1969).

⁸⁸ Seymour, St. John D., 'The eschatology of the early Irish church', *ZCP* XIV (1923), 183, 196.

Zijn begeleider is een lichtgevend personage. Er wordt niet van een engel gesproken, maar van een man. Als hij Drythelm even alleen laat in de hel gaat hij informeren wat diens toekomst zal zijn. Blijkbaar is zijn levensloop al bekend. De gids heeft hier iets weg van de Griekse *daimoon*, de vervuller van het gekozen leven.⁸⁹

De rol van boodschapper van Drythelm wordt niet expliciet uitgelicht, het is meer ten behoeve van zichzelf dat hij zijn leven volledig omgooit, want de gids zegt dat hij in de hemel zal komen als hij een deugzaam en karig leven gaat leiden. Dit uit zich in het zeer zinnenstraffende leven dat Drythelm voortaan zal lijden, want als hij eenmaal in het klooster is zal hij zich dagelijks onderdompelen in de ijsskoude rivier. Hier is de invloed van Ierse ascetici merkbaar.⁹⁰ Boetedoening is sowieso de centrale boodschap van de vroegmiddeleeuwse visioenen.

5.3.2 *Het visioen van Barontus*

In het visioen van Barontus, dat wordt gedateerd tot 678/679, komt een stoet van begeleiders voor: engelen, aartsengelen, apostelen, monsterlijke demonen, in het wit geklede mooie jongelingen én een overleden broeder van het klooster.

Omdat het hier geen heilige betreft, is het visioen niet ingebed in een *Vita*, maar betreft het een zelfstandige tekst. Deze is geschreven in Gallië, waarschijnlijk door een van de monniken van het klooster van Longoretus (tegenwoordig bekend als Saint Cyran, niet ver van Bourges).⁹¹ Het is duidelijk dat de auteur goed op de hoogte was van de gang van zaken in dit klooster en hij vermeldt dan ook dat hij is opgevoed door Abt Francardus van Longoretus. De kloosters van Longoretus (Lonrey) en van Millebeccus (Méobecq) spelen een duidelijke rol. Beide werden rond 632 gesticht door Sigiramus.⁹² De auteur maakt van de gelegenheid gebruik door verschillende persoonlijke details aan de tekst toe te voegen, zoals zijn opvoeding door Francardus, de zonden van Barontus, het feit dat het licht in de kerk 's nachts uitgaat, dat het graf van Framnoaldus moet worden afgestoft, etc. Dit visioen is zeer waarschijnlijk beïnvloed door dat van Fursa, dat in 653 werd geschreven, en ook kende de auteur de *Dialogen* van Gregorius de Grote, die hij twee keer citeert als *Sanctus Gregorius in*

⁸⁹ Plato, *Verzameld werk, derde deel*, vertaling Win, Xaveer de, (Kapellen etc. 1999), 470.

⁹⁰ Ireland, C., 'Penance and prayer in water: an Irish practice in Northumbrian hagiography', *Cambrian Medieval Celtic studies* 34, (1997), 51-60.

⁹¹ Ciccarese, Maria Pia, *Visioni dell'Aldilà in Occidente, fonti, modelli, testi*, (Firenze 1987), 232. Zie voor de volledige tekst 231-275.

⁹² Hen, Yitzhak, 'The structure and aims of the Visio Baronti', *Journal of Theological Studies*, NS, Vol. 47, Pt. 2, (October 1996), 480. Zie voor het hele artikel 477- 497.

Dialicorum.⁹³ Het verhaal wordt in de derde persoon verteld, waarbij Barontus steeds aan het woord wordt gelaten in de ik-vorm.

De *revelatio* van de monnik Barontus begint op de klassieke manier, namelijk als hij ziek te bed ligt met hoge koorts. Hij is dan net ingetreden in het klooster van Sint Petrus de Apostel, ook wel Longoretus genoemd. Hij stuurt zijn zoon Aglioaldus om hulp, en zelfs het teken van het kruis en gesprenkeld heilig water in de cel mogen niet baten. De monniken beginnen te bidden en psalmen te zingen, wat ze de hele dag en nacht volhouden (195).⁹⁴ Vervolgens ontwaakt Barontus plotseling en begint te vertellen wat hij heeft meegemaakt.

Hij vertelt hoe twee monsterlijke *daemones* hem komen halen om hem mee te nemen naar de hel, maar hoe de aartsengel Raphaël hem in al zijn lichtende, schitterende pracht - *in splendore claritatis fulgidus* - te hulp komt en verklaart: ik neem zijn ziel mee naar de eeuwige rechter. Barontus was namelijk in het klooster getreden toen hij al drie keer getrouwd was geweest en hoog en breed pater familias is. Dat is ook wat de kwelgeesten die hem komen halen hem verwijten, namelijk zijn drie huwelijken en zijn overspel, waar Barontus het mee eens is.⁹⁵

Raphaël en de inmiddels vier demonen leveren een gevecht over de ziel van Barontus, en worden terzijde gestaan door twee in het wit geklede, hemels geurende engelen, die psalm 50 beginnen te zingen over God's genade (197-198). Dat helpt al iets, twee van de vier demonen verdwijnen nu, maar de apostel Petrus moet er aan te pas komen om met de overgebleven twee te onderhandelen. Hij moet zelfs tegen hen uithalen met de drie sleutels, die hij in zijn hand heeft, waarna ze eindelijk wegvliegen (200). In het oudste manuscript staan deze sleutels afgebeeld: *tres claves, habentes similitudinem hanc...*⁹⁶

Petrus wendt zich vervolgens tot Barontus en vertelt hem dat hij zich vrij kan kopen van het feit dat hij twaalf *solidi* heeft verstoppt toen hij intrad in het klooster door vanaf 1 april het gehele jaar lang elke maand één *solidus* aan een arme man te geven (200).⁹⁷ Dat belooft Barontus, waarop Petrus twee in het wit geklede mooie jongelingen maant om hem naar de eerste poort te begeleiden, waar de broeders van het klooster resideren, en waarvan één van

⁹³ Krusch, Bruno, *Visio Baronti monachi Longoretensis*, ed. W. Levison, *MGH. SRM*, V (Hannover, 1910), 384-385 en 391. Zie voor de volledige tekst 377-394.

⁹⁴ Hillgarth, J. N., *Christianity and Paganism, 350-750, the Conversion of Western Europe*, (Philadelphia 1986), 195-204.

⁹⁵ Carozzi, 139. Zie voor de volledige tekst 139-186. NB: deze demonen kunnen blijkbaar ook praten. Zie voor de beschrijving van de demonen hoofdstuk 9.2.

⁹⁶ Krusch, *Visio Baronti*, 387.

⁹⁷ Vergelijk de monnik Justus, die in de *Dialogen* van Gregorius, drie goudstukken in zijn bezit had: Barontus moet het zelf regelen, terwijl Justus wordt verlost door missen en gebeden van zijn kloosterbroeders. Zie hoofdstuk 5.1.

hen, Framnoaldus, hem zal terugbrengen. Maar niet nadat Barontus heeft beloofd dat hij voortaan elke zondag diens graf zal afstoffen en psalm 50 zal zingen terwijl hij dat doet.

Framnoaldus krijgt een kaars in zijn handen gedrukt, die hij door broeder Ebbo moet laten zegenen, en deze waarschuwt dat als er demonen zijn die de weg versperren hij moet zeggen: ‘Ere zij U O God’ waarna ze onmiddellijk zullen verdwijnen (201-202).⁹⁸

Vervolgens gaan ze op weg om terug te keren naar het lichaam van Barontus, maar niet nadat hij, ergens tussen het paradijs en de hel, Vader Abraham op een hoge troon heeft zien zitten en in de hel langs de verschillende afdelingen is geleid, waar vooral veel geestelijken worden gestraft.

Tenslotte arriveren ze bij het klooster, waarvan God in zijn voorzienigheid de deuren open heeft laten staan. Ze bidden samen bij de grafsteen van Framnoaldus, waarna deze bij Barontus het hemelse lichaam aflegt en de kaars weer mee terugneemt (203).

Het heeft er alle schijn van dat de auteur zich geen raad wist met het concept van de ziel, die hij beschrijft als een vogeltje (hoewel dat volgens Diaz y Diaz vaker voorkomt):⁹⁹

En ik voelde hoe mijn ziel uit mijn lichaam werd geplukt en zag hoe klein mijn ziel was: ongeveer zo groot als een pas geboren kuikentje, *quando de ovo egreditur*, maar inclusief hoofd, ogen, ledematen en de vijf zintuigen. Echter zonder spraak, totdat het een doorzichtige vorm had aangenomen gelijk aan mijn lichaam dat ik achterliet (196).

Het vervolg van het vogeltje zien we ook weer als de ziel terugkeert in zijn lichaam:

Ik sleepte mezelf over de grond en had haast om weer in mijn lichaam te komen. Maar God stuurde een zuchtje wind en tilde me in een oogwenk op naar het dak van de cel waar mijn lichaam dood lag, waar ik mijn zoon en de broeders naast mijn bed zag zitten. Nog een zuchtje, en ik trad mijn lichaam via de mond binnen. En de eerste woorden die ik uitte waren: Ere zij u o God, zoals broeder Ebbo me had geleerd (203).

⁹⁸ NB: het aanroepen van Jezus of Christus wordt ook genoemd in moderne BDE's, waarna men op slag de hel verlaat.

⁹⁹ Diaz y Diaz, Manuel C, *Visiones del mas allá en Galicia durante la alta edad media*, (Santiago de Compostela 1985), 40: ‘...la vieja representación del alma como una ave que sale volando de la boca al sobrevenir la muerte’. Zie ook hoofdstuk 5.3.4.

Commentaar

Aan de basis van dit visioen ligt een BDE met de klassieke elementen van schijndood, boven de aarde vliegen etc. (de ziel van Barontus rijst boven het bos uit en vliegt in luttele seconden boven het klooster van Millebeccus dat twaalf kilometer verder ligt, waar hij een van de broeders kruiden naar de keuken ziet brengen), maar er is sprake van een aantal literaire ingrepen. De auteur heeft zich laten beïnvloeden door de visioenen van Fursa en Gregorius de Grote en de tekst moet dan ook in de context van de tijd worden geplaatst. Alle attributen van het christendom zijn uit de kast getrokken en de auteur heeft het kloosterleven willen verheerlijken. Wat de ontmoetingen met die kloosterbroeders in het paradijs betreft, kun je je afvragen of Barontus die überhaupt kende, omdat hij immers pas net was ingetreden in het klooster (197-199).

De tekst wordt gekenmerkt door een literair hoogstaand niveau, uitzonderlijk voor een dergelijke vroege tekst.¹⁰⁰

5.3.3 Het visioen van Adamnán

De heilige Adamnán (627-23 september 704) uit de *Fís Adamnain* (het visioen van Adamnán) is vooral bekend geworden om de *Vita* die hij schreef van de heilige Columba (521-597), de stichter van het beroemde klooster van Iona.¹⁰¹ Adamnán tradt hier zelf in als novice rond het jaar 650 en werd later abt, als negende in lijn na Columba (8).¹⁰² Net als zijn voorgangers was hij een bloedverwant van Columba en kwam hij uit een vooraanstaande Ierse familie in Zuid-west Donegal. Zijn ouders heetten Ronán en Ronat en zijn naam is een verkleinwoord van Adam (7). Hij was bevriend met Beda. Behalve de *Vita* staat er een wetboek op zijn naam, de *Cáin Adamnáin*, dat hij echter niet zelf geschreven heeft, maar waarvan hij de wetten wel heeft uitgevaardigd op een van de *Mórdála*, de nationale Ierse vergadering, in het jaar 697 (45). Het belangrijkste artikel daarin was dat vrouwen werden uitgesloten van militaire dienst (18)! Ook de *Fís* heeft hij niet zelf geschreven, maar de tekst is waarschijnlijk gebaseerd op een prediking van Adamnán tijdens zo'n zelfde *Mórdáil* (26). Zijn faam heeft er vervolgens voor gezorgd dat zijn woorden bewaard zijn gebleven en later

¹⁰⁰ Zie hiervoor Ciccarese, Hen en Carozzi: voetnoten 91, 92 en 95.

¹⁰¹ Zie ook Kersten, BA scriptie (2010), 10-18.

¹⁰² Boswell, C.S., *An Irish precursor of Dante, a study on the vision of heaven and hell ascribed to the eight-century Irish Saint Adamnán, with translation of the Irish text*, (Londen 1908), 8.

door een onbekende auteur zorgvuldig en met literaire vaardigheid op schrift zijn gesteld. Over het wanneer lopen de meningen uiteen van de negende tot de elfde eeuw (25).¹⁰³

Er zijn drie onderling afwijkende teksten van het visioen bekend en ook is het ingebed in de tekst *The Adventure of St. Columba's clerics*.¹⁰⁴ Voor de weergave van de inhoud baseer ik me op de tekst getiteld *Fís Adamnán*,¹⁰⁵ en op die in het Parijse manuscript getiteld *Aislingthi Adhamnáin* (de droom van Adamnán) (28-47).¹⁰⁶

De tekst begint met een introductie waarin wordt uitgelegd hoe het er aan toegaat in het hiernamaals, hoe God het lot van de goeden en de slechten bezegelt. Ervaringen worden genoemd van de apostelen Petrus en Paulus en ook van Maria. Vervolgens worden deze zaken getoond aan de ziel van Adamnán die zijn lichaam verlaat met Sint Jan en door zijn persoonlijke beschermengel – *aingel a comaitecta* - eerst naar de hemel wordt gebracht.¹⁰⁷ Hij bezoekt vervolgens eerst het land van de heiligen, waarna hij wordt meegenomen voor een bezoek aan de hel met zijn overvloed aan lijden, martelingen en pijnen. De ziel van Adamnán aanschouwt dit alles en wordt daarna in een oogwenk door de kristallen sluier heen gebracht naar het land van de heiligen, waar hij al eerder is geweest. Hij denkt daar te kunnen blijven en uit te rusten, maar zijn beschermengel zegt hem terug te keren naar zijn lichaam en over zijn wederwaardigheden te vertellen.¹⁰⁸

Het is een van de weinige middeleeuwse visioenteksten waarin een beschermengel voorkomt, en dat is redelijk bijzonder.¹⁰⁹ Ook het tijdstip van uittreden – met Sint Jan – is afwijkend. Het geheel is natuurlijk gebaseerd op een mondeling overgeleverd verhaal, dat de invloed heeft ondergaan van de latere auteurs. Bij hoofdstuk acht over de hel kom ik nog terug op dit visioen.

5.3.4 Het visioen van Baldarius, opgetekend door Valerius van Bierzo

Valerius van Bierzo was een monnik die leefde in de zevende eeuw. Tussen 675 en 680 tekende hij drie visioenen op van tijdgenoten, Maximus, Bonellus, en Baldarius. Hij schreef deze in een brief aan Donadeus, die een vriend of een oudleerling van hem was (33-

¹⁰³ Zie ook: Dillon, Myles, *Early Irish Literature*, (Dublin 1948, heruitgegeven 1994), 133.

¹⁰⁴ Stokes, Whitley, 'The Adventure of St. Columba's clerics', *Revue Celtique* XXVI (1905), 130-169.

¹⁰⁵ Best, R.I. & Bergin, Osborn, *Lebor na hUidre*, (Dublin 1929), 67-76.

¹⁰⁶ Zie ook: Vendryes, J., 'Aislingthi Adhamnáin', *Revue Celtique* XXX (1909), 349-383.

¹⁰⁷ Best, R.I. & Bergin, Osborn, *Lebor na hUidre*, (Dublin 1929), 67.

¹⁰⁸ Best, 75.

¹⁰⁹ Ook de engelen van Laisrén en Tondalus lijken beschermengelen te zijn. Zie hoofdstukken 8.1 en 8.3.

61).¹¹⁰ Claude Carozzi memoreert bij zijn weergave van deze visioenen dat de teksten van het visioen van Fursa, dat toen al was opgeschreven, en van het gelijktijdige visioen van Barontus nog niet de Pyreneneën waren overgestoken, maar dat de invloed van Gregorius de Grote zeker is.¹¹¹ Diaz y Diaz stelt ook invloed van de Gregorius de Grote vast (60-61). De tekst ziet er qua vorm redelijk authentiek uit, en men is geneigd te veronderstellen dat de auteur dichtbij de mondelinge bronnen is gebleven en er niet teveel aan heeft toegevoegd. Wél wordt duidelijk dat er veel gewicht wordt gehecht aan boetedoening in Spanje in die dagen, maar eigenlijk zijn alle vroege visioenen één groot pleidooi voor boetedoening, in tegenstelling tot de latere van de 12e eeuw. Is daar een Ierse invloed te bespeuren?¹¹²

Baldarius

Het derde visioen is dat van een oude man genaamd Baldarius en verloopt aldus:

Terwijl ik gekweld door ziekte lag en de nieuwe dag begon, trad mijn ziel uit mijn lichaam en werd meegenomen door drie schitterende duiven, van wie er één boven zijn kopje het teken van het kruis droeg. We gingen naar het hoogste gedeelte van de hemel in oostelijke richting en bij het gloren van de dageraad kwamen we aan op een plek die nog voorbij de sterren aan de hemel was (58).

Eenmaal daar aangekomen, werd ik geleid naar een prachtige hoge berg, waar zich een groot aantal in het wit geklede bejaarde mannen bevond en nadat ik tussen hen was rondgeleid, brachten ze me naar de Heer.' Toen ik hem verbaasd op zijn glorierijke troon zag zitten met al die mensen om zich heen vroeg ik: 'Wie is er zo machtig dat hij daar alleen gezeten is temidden van die legers van engelen?' En ze zeiden tegen me: 'Dat is Jezus Christus onze Heer'. En de Heer zei tegen degenen die me naar hem toe hadden gebracht: 'Breng hem terug naar zijn lichaam, want het is nog niet zijn tijd - *porque todavía no está completo su tiempo* -'.

Net toen ze op het punt stonden om me terug te brengen zei de Heer: 'Wacht even, want de zon komt net op en ik ben bang dat zijn stralen hem verbranden.' En terwijl de zon in volle pracht zijn stralen afvuurde, was de donkere bolvormigheid van de enorme zonneschijf met niets te vergelijken.

¹¹⁰Diaz y Diaz, Manuel C, *Visiones del mas allá en Galicia durante la alta edad media*, (Santiago de Compostela 1985), 33-61.

¹¹¹ Carozzi, 72.

¹¹² Zie voetnoten 79 en 90.

Toen we begonnen af te dalen hadden we een prachtig uitzicht over de aarde met zijn zeeën en rivieren, de glooiingen van de gebergten en de muren van de steden met hun kathedralen, vol met mensen uit de verschillende landen. En terwijl ik nog vol was van deze aanblik, kwam ik plotseling terug in mijn lichaam. Ik opende mijn ogen en voor iedereen die om me heen stond veranderde het verdriet in vreugde (60).

Dit is een heel ander verhaal, een retourtje paradijs zou je haast zeggen. In deze tekst vallen de vogels op: drie stralende duiven, er staat niet bij dat ze wit zijn, maar daar ga ik vanuit. *Brillantissimos*. Het doet Diaz denken aan de aloude voorstelling van de ziel als een vogel die uit de mond vliegt bij de dood, en die we hierboven zagen in het visioen van Barontus.¹¹³

5.4 De hemel

In de volgende paragrafen wil ik voorbeelden geven van hoe de hemel er in de middeleeuwse visioenen uitziet. Behalve de visioenen van Salvius, Fursa en de soldaat van Gregorius de Grote die we reeds hebben gezien, gebruik ik hiervoor de visioenen van Maximus, Albéric en Adamnán.

5.4.1 Het visioen van Maximus

Dit is het eerste visioen dat is beschreven door Valerius van Bierzo. Het gaat over de monnik Maximus die kopiïst is in een klooster. Maximus wordt ernstig ziek werd en overlijdt voor het oog, maar keert vele uren later weer terug naar zijn lichaam. Ondertussen is hij op reis geweest en komt eerst in de hemel - *el paraíso celestial* - terecht, die hij aldus beschrijft:

Toen ik uit mijn lichaam trad werd ik ontvangen door een lichtende engel, wiens schoonheid met niets vergelijkbaar is, en werd ik naar een prachtige plek geleid die zo mooi is dat aardse woorden ontbreken om deze te beschrijven (44).¹¹⁴

De engel liep voorop en ik er achteraan, door de verrukkingen van deze tuin, waarin nooit verwelkende bloemen schitterden in bovennatuurlijke kleuren en waar een dronkenmakende geur van nectar en ambrozijn in de lucht hing. De engel zei tegen mij: ‘proef eens van dit water’, en het was van een onfeilbare en gewisse smaak, gelijk

¹¹³ Zie hoofdstuk 5.3.2.

¹¹⁴ Diaz y Diaz.

een geurende balsem. Toen hij me rondleidde door deze prachtige uithoeken vroeg hij of ik hier wilde wonen en of de aarde zoveel schoonheid bezat, waarop ik antwoordde dat ik hier met de engel wilde blijven omdat de aarde afschuwelijk was en er niets anders was dan dood en verderf (46). Waarop hij zei dat ik naar huis moest gaan en dat als ik goed leefde en boete deed, ik ontvangen zou worden op deze heerlijke plek. Maar dat als ik niet goed leefde, ik meteen in de eeuwige dood van deze verschrikkelijke hel zou worden gestort (48).

5.4.2 *Het visioen van Albéric*

Het visioen van Albéric wordt gedateerd in het begin van de 12e eeuw, maar het blijft beetje gissen van wanneer het precies dateert. Aangezien het een visioen van een tienjarige (of zoals elders beschreven negenjarige) betreft, hebben verschillende mensen zich er mee bemoeid om het op schrift te stellen. Albéric moet het visioen rond 1115 hebben gehad, maar het is later opgeschreven. Na zijn visioen is hij ingetreden in het klooster van Monte Cassino.¹¹⁵

In het voorwoord, in de vorm van een brief van Albéric, worden de mensen genoemd die het hebben opgetekend, en wordt een lijst gegeven van de zaken die Albéric niet heeft genoemd in zijn relaas, maar die er later aan zijn toegevoegd (119-122).¹¹⁶ Want, toen hij zijn ervaring vertelde, was het net gebeurd en kon hij nog niet lezen en schrijven, en later, toen hij dat wel kon, had hij met verbazing geconstateerd dat er verschillende zaken aan waren toegevoegd.¹¹⁷

Albéric wordt geïntroduceerd als de zoon van een edelman, die op het kasteel van Settefrati woont in Campania, de streek waar Monte Cassino ligt. Als hij net tien jaar is geworden, wordt hij ernstig ziek en ligt negen dagen en nachten voor dood in bed, waarna hij weer tot zichzelf komt. Dit dient als korte introductie, waarna vijftig korte hoofdstukken volgen (123-183). Er zitten verschillende grappige details in, zoals de oorkonde die hij moet inslikken; een moordenaar die gedurende drie jaar een duiveltje om zijn nek krijgt, dat er uitziet als degene die hij heeft vermoord; een prachtig kruisbeeld dat alle dagen zucht en weent over de zonden van de mensen; en de apostel Petrus die uit de lijst van zijn schilderij stapt.

Hij schrijft het volgende over de hemel:

¹¹⁵ Carozzi, 496-497.

¹¹⁶ Marchand, Jean, *L'Autre Monde au Moyen Age, voyages et visions*, (Parijs 1940).

¹¹⁷ Schmid, Paul Gerhad, *Die Vision des Bauern Thurkill*, (Leipzig 1987), 7.

Over de schoonheid, de glorie en de grootsheid van dit gebied, waar in het midden het paradijs is gelegen (XX).

Als hij eenmaal buiten het bereik van de duivel is, komt de ziel terecht in een heel mooi landschap. Zijn ledematen die zijn gescheurd en gewond geraakt door de doornen van het vorige veld, worden als bij toverslag geheeld. Hij wordt begroet door alle goede zielen die voor hem opstaan en de Here danken dat hij deze ziel heeft ontworsteld aan de macht van de vijand en hem heeft geleid naar dit oord van grote weldadigheid. Het is een schitterend landschap, aangenaam en vol bloemen, waarvan de glorie en de omvang in geen enkele taal te beschrijven is. Alle genoegens, vreugden en vrolijkheid zijn er te vinden. Er hangt een parfum van lelies en rozen en nog veel meer zoete geuren, en het vloeit er over van manna en andere eeuwige genietingen en zaligheden. In het midden van dit uitgestrekte gebied ligt het paradijs, waar de zielen van de rechtschapenen niet eerder dan op de dag des oordeels worden toegelaten (156-157).

De zeven hemelen bij Albéric en bij Adamnán

Ook worden de zeven hemelen beschreven (164-169). De eerste hemel is de luchthemel; dit is de zuiderster, waarboven (en niet er onder zoals de mensen hem zien) de maan zijn baan heeft die hij in dertig dagen volbrengt; dan volgt de tweede hemel, de etherische hemel en daar is de ster Mars; de derde hemel is de sterrenhemel, waar de ster Mercurius zich bevindt; de vierde hemel heet Orléon, daar voltooit de zon zijn loop in 365 dagen; de vijfde hemel heet Junion, met de ster Jupiter; de zesde hemel heet Vénustion met de ster Vénus, en hier bevinden zich alle koren van de heilige engelen, dat wil zeggen van de aartsengelen, de patriarchen, de profeten, de apostelen, de martelaren, de biechtvaders en de maagden; en de zevende hemel tenslotte heet Anapecon, waar de ster Saturnus is, die in 365 dagen zijn loop voltooit, net als de zon, en die de zon zijn warmte en schittering verstrekt.

Hier bevindt zich de troon van God, en vóór die troon bevinden zich de cherubijnen met zes paar vleugels die voortdurend roepen: heilig, heilig, heilig is de Here God, Sabaoth (171).

In het visioen van Adamnán worden deze zeven hemelen ook beschreven, waar ze waarschijnlijk zijn ontleend aan een apocriefe tekst die blijkbaar circuleerde in Ierland.¹¹⁸ Deze dateert uit de achtste of de negende eeuw en is bewaard gebleven in manuscript CCLIV uit Reichenau dat in Karlsruhe wordt bewaard.

¹¹⁸ Seymour, St. John D., 'The seven heavens in Irish literature', *ZCP* XIV (1923), 30.

Deze hemelen lijken totaal niet op die van Albéric, het zijn hellehemelen, waar poorten voor staan die streng worden bewaakt, en waar in elke hemel straffen moeten worden uitgezeten. Dit is een ongekende Apokalyps, want een wreder weg is niet denkbaar, namelijk eerst zeven maal gemarteld worden en dan uiteindelijk toch nog voor eeuwig worden verwezen naar de hel: *Une apocalypse inconnue: les âmes montent à travers sept cieus, les justes ne s'arrêtent pas en route, les pêcheurs sont retenus douze ans dans chaque ciel pour y être mis à la torture, au septième ciel Dieu les condamne à l'enfer.*¹¹⁹

Manna heb ik in moderne visioenen niet gevonden, maar de zeven hemelen wel: zie daarvoor hoofdstuk 6.6.

5.4.3 Het visioen van Adamnán

In het visioen van Adamnán wordt de beschrijving van God en zijn troon gegeven: Gods troon wordt gedragen door vier zuilen van verschillende soorten edele gesteenten waarop drie praalvogels gezeten zijn die zijn gedachten lezen, want dat is hun roeping.¹²⁰ Zij en de aartsengelen zingen voor in de gebedsgetijden die door de heiligen in koor worden herhaald.¹²¹ Niemand kan de schitterende schoonheid van God beschrijven, noch zijn vurige gloed of lieflijke wijsheid. Zijn aangezicht straalt zeven maal zoveel vuur uit als de zon en vervult een ieder met ontzag en vrees. Hemel en aarde baden in zijn licht dat lijkt op de luisterrijke glans van een sprankelende ster. Wat de stad betreft waar zich deze troon bevindt, die wordt omringd door zeven kristallen muren van verschillende kleuren – *An-chathair iarom in-a-fil in-rigsuide sin, is-amlaid ata, 7 VII muir glainidhe con-dathaib examla in-a-timchill* -.¹²² De vloeren zijn van bergkristal en weerspiegelen het zonlicht in blauw, purper, groen en alle andere kleuren. Een hek met zilveren en gouden tralies dat een ieder scheidt van de troon is versierd met flonkerend geslepen edelstenen van alle soorten. Zevenduizend

¹¹⁹ De Bruyne, D.D., 'Fragments retrouvés d'apocryphes Priscillianistes', *Revue Bénédictine*, (vingt-quatrième année, 1907), 318, 323.

¹²⁰ Ook in de oudierse *Immrana* vinden we symbolische vogels terug en in de reis van Brandaan zijn er vogels die bij elk gebedsgetijde zingen, en zichzelf met klapwiekende vleugels begeleiden (Selmer, Carl, *Navigatio Sancti Brendani Abbatis, from early Latin manuscripts*, (Notre Dame, Indiana, 1959), 25.

¹²¹ NB In de moderne *Gaelic Church of Scotland* is er nog steeds een voorzanger die de psalm- of gezangregels voorzingt, waarna de gemeente die in koor herhaalt. Zie Kersten, BA scriptie, 16.

¹²² Vendryes, J., 'Aislingthi Adhamnain', *Revue Celtique* XXX (1909), 362. Vertaling: 'De stad dan, waarin die troon staat, ziet er zo uit: met zeven heldere muren met verschillende kleuren eromheen'.

engelen zijn als grote kandelaren en verlichten de stad rondom en zeventuizend anderen vormen een eeuwig zingend koor.¹²³

¹²³ Vendryes, 362.

6. Moderne bijna-doodervaringen deel I

Om het geheel overzichtelijk te houden heb ik ervoor gekozen om het materiaal in gedeelten te presenteren. Eerst een deel over de Middeleeuwen met de beide Gregorii en het visioen van Fursa, en vervolgens voorbeelden van de soorten begeleiders en van beschrijvingen van de hemel in de Middeleeuwen. Hieronder volgen de moderne voorbeelden daarvan, met bovendien voorbeelden van een aantal details die in de visioenen voorkomen met hun moderne tegenhangers (of niet). Vervolgens wordt in deel II de hel behandeld.

6.1 De begeleider

Hieronder volgen voorbeelden van de verschillende soorten begeleiders die optreden in de middeleeuwen en in moderne ervaringen.

De gids

- De eerste begeleider waarvan sprake is, is de gids (*ductor*) door wie Drythelm wordt opgehaald. Het is een man met een stralend uiterlijk en met lichte kleren aan, die hem tegemoet komt als een heldere ster in de duisternis.¹²⁴

Hieronder volgt een voorbeeld van een moderne gids in de ervaring van David A:

I floated out of my body. I glanced back. The doctors had stopped working and were walking away. I entered into a tunnel of swirling lights of many colours. Two beings met me, apparently as guides. As we started to continue the journey, the two beings (angels?) stopped and told me that it was not yet my time. They released me and I suddenly re-entered my body.¹²⁵

Demonen, ook wel duiveltjes, kwelgeesten of kwade geesten genaamd

Barontus wordt opgehaald door een paar demonen, eerst twee en later komen er nog twee bij.¹²⁶

Ook Frances Z. wordt opgehaald door een aantal demonen:

¹²⁴ Colgrave, 498. NB: er wordt niet van een engel gesproken, maar van een man.

¹²⁵ Nderf.org, David A.'s NDE, nr. 4284 (8 juni 2016).

¹²⁶ Zie voor de beschrijving van de demonen hoofdstuk 9.2.

As we arrived at the hospital, I began to descend into a darkness. My body, of course, stayed in the hospital, but I found myself falling down a very dark tunnel. Demons appeared around me, and, though I was spirit, they were going through the motions of ripping my flesh off. It was intensely painful. As I went deeper and deeper into Hell, I saw many prominent historical figures, and lastly, my father. My father turned to welcome me to Hell...¹²⁷

Een of meerdere engelen

Er zijn verschillende beschrijvingen van engelen in de Middeleeuwen:

- Bij Barontus zijn ze in het wit gekleed en ruiken heerlijk¹²⁸
- Bij Maximus is de engel lichtgevend en van een schoonheid die met niets te vergelijken is¹²⁹
- Bij de monnik van Wenlock zijn ze van pure pracht, laten een vreugdevol en harmonieus gezang horen en tillen hem op tot hoog in de atmosfeer¹³⁰
- Fursa ziet vier handen die zich onder twee paar sneeuw witte vleugels bevinden en die hem bij zijn armen oppakken. De engelen stralen een verblindend licht uit, dat het beste kan worden vergeleken met de bliksem en dat zo intens is dat hun gezichten en lichamen niet waarneembaar zijn. Ze hebben zacht ruisende vleugels, en hun zoet zingende stemmen verenigen zich met duizenden in grote koren die de allerzuiverste melodieën en de meest goddelijke klanken voortbrengen¹³¹
- Bij Bonelo is er een kwade engel die hem meeneemt naar de hel¹³²

Denny B. wordt opgehaald door twee (bescherm)engelen, die hem, net als Fursa, aan zijn armen omhoogtrekken:

I was being dragged (my spirit) by my two personal angels, light beings, by both arms, between them. They helped me across a long white bridge.¹³³

¹²⁷ Nderf. org, Frances Z.'s NDE, nr. 6242 (24 oktober 2015).

¹²⁸ Hillgarth, 197.

¹²⁹ Diaz y Diaz, 44.

¹³⁰ Emerton, Ephraim & Noble, Thomas F. X., *The letters of Saint Boniface*, (New York 2000), 3-4. Zie voor de beschrijving van het visioen hoofdstuk 10.3.

¹³¹ Rackham, 7-8, 29.

¹³² Diaz y Diaz, 54-56.

¹³³ Nderf. org, Denny B.'s NDE, nr. 1028 ADC (28 juni 2016)

Phillip O. geeft een mooie beschrijving van een engel:

I heard a mighty rushing wind and I saw an angel flying towards me and there were other angels covered with light following him. I could see the first angel from head to toe, he was very large and had big cheeks, and muscles on top of muscles. He was clothed in white and had huge large white wings. His eyes were not like ours but had a slit from top to bottom with different colors and he told me to hop on.¹³⁴

Een aartsengel

- Bij Barontus komt de aartsengel Raphaël voor, die niet nader wordt beschreven, behalve dat deze hem in stralende pracht tegemoet treedt.¹³⁵

Onderstaand een modern voorbeeld van de aartsengel Michaël van Jeremiah J.:

Directly in front of me, about 12 feet or so, was a very brightly lit ‘being’ standing in some sort of vague entry way. I communicated with the being in what can best be described as telepathically, but with greater speed. The being identified himself as The Archangel Michael and he was seriously awesome! He is not at all human, being a completely different being than us or anything on Earth.¹³⁶

Een beschermengel

- Bij Adamnán is het zijn beschermengel die hem komt halen. Deze wordt niet nader beschreven.¹³⁷
- Ook de engel van Tondalus lijkt een beschermengel te zijn. Hij wordt beschreven als een stralende ster die van verre naar Tondalus toekomt en hem bij zijn naam noemt. Hij heeft het uiterlijk van een mooie jonge man en is al sinds Tondalus’ geboorte bij hem.¹³⁸

¹³⁴ Nderf.org, Phillip O.’s NDE, nr. 4058 (7 mei 2016).

¹³⁵ Hillgarth, 196.

¹³⁶ Nderf.org, Jeremiah J.’s NDE, nr. 7297 (6 juni 2016). Zie voor nog een beschrijving van Michaël hoofdstuk 9.2, de BDE van Dario F.

¹³⁷ Best, 67.

¹³⁸ Picard, 115. Zie ook hoofdstuk 8.3.

Hieronder het moderne voorbeeld van Brian T.:

I approached the boundary and I knew that once I crossed I could not come back. An angel approached me firmly and questioned me: 'What are you doing here?' I was shocked and at the first glimpse of my Guardian Angel, I knew that he was there when my mother gave birth to me. I felt so close to him but he pushed me away. Then his firm telepathical statement was 'Your time is not up now, you have some unfinished business to do. Go back'. He moved like lightning and put his hand toward me. I felt my body being pulled at incredible speed backward and the light of the tunnel zoomed out of my eyes and I was slapped back into my body with such forcible hands.¹³⁹

Een apostel

Zie voor een modern voorbeeld met de apostel Johannes hoofdstuk 10.4.

Een of meerdere vogels

Baldarius wordt opgehaald door drie stralende duiven, waarvan er één een kruisteken boven zijn kopje draagt.

Soms gaan de zichtbare en onzichtbare wereld naadloos in elkaar over en zijn het echte vogels die als begeleider optreden, zoals in het visioen van Davida A.:

All the while there was a white and grey bird flying in front of the car as if he was guiding me to the doctor's office. I was so weary and tired from being short of breath that I don't remember how I got there except for following the bird. My family doctor looked me over and asked if I could drive myself to the emergency room or did I want him to call me someone. I said I would drive. When I went back outside and started driving again, that same bird was flying in front of me again leading me to the hospital. When I got near the hospital the bird landed on the side of the road and looked at me and I looked at him and watched him as I drove onto the street of the hospital and then he flew away..... I was hospitalized and in the mornings the birds would come to my window and chirp melodies of peace.¹⁴⁰

¹³⁹ Nderf.org. Brian T.'s NDE, nr. 2538 (10 juni 2016).

¹⁴⁰ Nderf.org, Davida A.'s NDE, nr. 2930 (9 april 2016).

Engelen van vlees en bloed

Zie voor een wel heel bijzonder voorbeeld van de zichtbare en onzichtbare wereld die in elkaar overlopen de ervaring van Jonathan R., die dankzij de letterlijk reddende engelen de operatie aan zijn slokdarm overleefde, die maar één procent kans van slagen had:

Ik herinner me dat ik ongeveer drie meter boven en dertig meter aan de zijkant van mijn lichaam op de operatietafel stond. Er stond iemand naast me, maar ik keek niet naar hem/haar. Ik had geen angst of vraag om te stellen, ik observeerde alleen maar. Rond de tafel stonden minstens tien verpleegkundigen en dokters. Maar wat zo emotioneel was, was de aanwezigheid van (lichtgevende) mensen die ik alleen kan beschrijven als engelen. Alle engelen leidden de handen van het personeelslid waar ze vlak naast stonden. Ik hoorde geen geluid, geen stemmen, geen muziek. Het was vredig, rustig. Ik kan me de details niet zo specifiek herinneren, zoals welke instrumenten werden gebruikt of de exacte positie van mijn lichaam, maar dat was omdat ik me zo richtte op de engelen die het medisch personeel leidden bij alles wat ze deden, van lopen tot het gebruik van instrumenten in de holte van mijn borstkas. Zelfs na de operatie voelde ik nog steeds een ongewone vrede en geen angst. De dokter zei dat het de beste operatie was die hij ooit had meegemaakt – er waren totaal geen problemen – en hij was onder de indruk van de snelheid van mijn herstel.¹⁴¹

6.2 Telepathische communicatie

- De gids van Drythelm kan gedachten kan lezen, hoewel hij wel in woorden antwoordt.¹⁴²
- De engel die Laisrén begeleidt in de hel antwoordt hem onmiddellijk en zonder woorden, precies zoals een (bescherm)engel altijd je gedachten en overpeinzingen leest en rechtstreeks beantwoordt.¹⁴³

¹⁴¹ Long, *Bijna-doodervaringen*, 135. Zie ook nderf.org, Jonathan R.'s NDE, nr. 3223 (28 juli 2016).

¹⁴² Colgrave, 491, 493.

¹⁴³ Meyer, Kuno, 'Stories and songs from Irish mss', *Otia Merseiana*, volume one (1899), 114-119. Zie ook hoofdstuk 8.1.

Zoals we hierboven ook al een paar keer hebben kunnen zien, gebeurt de communicatie in moderne ervaringen in de meeste gevallen uitsluitend telepathisch:

...the light enveloped me completely and I was spoken to telepathically, receiving peace, love, tranquillity and at the same time voiceless communication.¹⁴⁴

There, I was sometimes met by a being of pure light, not a human form, but pure point of light, who communicated with me mind to mind, via some form of telepathy.

I believed at first that it was God but later demoted it to an angel.¹⁴⁵

6.3 Panorama van boven, van dichtbij en van grote hoogte

In verschillende middeleeuwse visioenen hebben we het uitzicht op de aarde gezien, van lage hoogte, zoals bij Fursa en Barontus, en van grote hoogte zoals o.a. bij Salvius, Fursa, Baldarius en de monnik van Wenlock (en Scipio).¹⁴⁶

Van dichtbij

In moderne visioenen zijn er voorbeelden van beide, allereerst een van lage hoogte :

There is a deafening crash and the next thing I remember is that I found myself rising above the accident. Seeing the ground below, my college in the neighborhood and the crashed cars, I realized that I was out of my body floating above the accident. I said, 'Oh my God, I can't die yet I still have to finish my finals!' Descending back into the crumpled car, terror struck me and I saw my lifeless body crushed under the steering wheel. As the extraordinary event unfolded, my escort and I ascended into the sky.¹⁴⁷

Van grote hoogte

En vervolgens een paar van grote hoogte:

¹⁴⁴ Nderf. org, Moises' NDE, nr. 5389 (14 juni 2016).

¹⁴⁵ Nderf. org, Alan M.'s NDE, nr. 3760 (6 september 2016).

¹⁴⁶ *De droom van Scipio* van Cicero, een tekst die in de Middeleeuwen grote autoriteit had, samen met het commentaar op deze tekst van Macrobius. Zie J. F. G. Powell, *Cicero: Laelius, On friendship & the Dream of Cicero*, (Warminster 1990), 136-147 en Bachelorscriptie, 10.

¹⁴⁷ Nderf.org. Annie P.'s NDE, no number (6 juni 2016).

I looked down at our earth and it was brown and moving, and alive with all of the souls it takes to make our planet whole; Our earth, is alive, as you are.¹⁴⁸

While this entity was speaking, I could see a panoramic view of planet earth, as if I was a space man observing the earth from the window of a space vehicle. I could see the earth revolving in all its sublime beauty....¹⁴⁹

6.4 Wel of niet graag terug naar het lichaam en hoe dat gebeurt

In bijna alle visioenen die in deze scriptie worden behandeld willen de reizigers niet terugkeren naar hun lichaam, dat hun ook nog eens vreemd voorkomt. Bij de monnik van Wenlock is er ook de aarzeling om naar het lichaam terug te keren, maar niet zozeer uit spijt om al het moois achter te laten, maar meer vanuit een afkeer voor het lichaam, dat zelfs als stinkend wordt beschreven. De monnik neemt het zijn medebroeders zelfs kwalijk dat ze de begrafenisrituelen uitvoeren voor zijn gehate lichaam.¹⁵⁰

Bij Fursa was er wel de angst voor pijn bij terugkeer, maar niet deze haat. In moderne ervaringen is het al niet anders.

Jennifer V. denkt er zo over:

Yet I was shown my body below, I could see my limp and lifeless body. I was told that I must go back. And I said: ‘No, you know I am not happy down there, and you know this is my prayer, my one dream answered. I have been begging to come back here (home), ever since I left to go down there.’ Then the voice says to me: ‘Jennifer, you must go back and help..... You must think about your mother, think what your death would do to her, Jennifer’. No, I said, there is no way I am going back.¹⁵¹

Barontus vormt hierop een uitzondering: hij heeft haast om weer naar zijn lichaam terug te keren en ook dat komt voor in moderne visioenen, zoals in de BDE van Mari

¹⁴⁸ Nderf.org, Mark’s NDE, nr. 3919 ((18 mei 2016).

¹⁴⁹ Nderf. org, Alan M.’s NDE, nr. 3760 (6 september 2016).

¹⁵⁰ Emerton, 8-9.

¹⁵¹ Nderf. org, Jennifer V.’s NDE, nr. 3318 (6 juli 2016).

Lindgren. Let op de beschrijving van hoe ze haar lichaam verlaat en weer binnengaat en vergelijk dat met de terugkeer van Barontus via de mond en van Fursa via de borst.¹⁵²

My heart stopped and I left my body through my head. But I didn't want to die. I wanted to come back in my body and be with my newborn daughter. ...I cried to God to let me live.....Suddenly God let me go back. I was sucking or drawing back through my heart and not my head as I left my body..... I saw light on my right side and heard noise on my right side when God let me come back to life and to my daughter.¹⁵³

6.5 Nare symptomen bij terugkeer in het lichaam

Salvius heeft na zijn onvrijwillige terugkeer drie dagen geen behoefte aan eten en drinken omdat hij gevoed wordt door de zoete hemelse essentie die hij heeft ingeademd. Maar zodra hij vertelt wat hij heeft gezien wil hij weer eten en krijgt hij zweren in de mond. Hij ziet het als een straf van God omdat hij over diens mysteriën heeft gesproken.¹⁵⁴

De monnik van Wenlock is na terugkeer naar zijn (gehate) lichaam een week lang blind omdat zijn ogen vol bloedende tumoren zitten.¹⁵⁵

In moderne ervaringen ben ik dit fenomeen niet tegengekomen.

6.6 De hemel

In alle beschreven visioenen is er sprake van heerlijk geurende bloemen in de prachtigste kleuren; van helder, zoet water dat ook nog eens heerlijk smaakt; van dronkenmakende geuren; van lieflijk gezang van engelenkoren en van de allerzuiverste melodieën.

Prachtige bloemen in de meest schitterende kleuren en kristalhelder water

Hieronder de BDE van Ozzie F.:

The pasture field they were walking through was covered with green grass and flowers of all hues but not very tall; they were only a little taller than the grass making it look like a carpet of flowers and grass. There was a small breeze blowing lightly rustling

¹⁵² Zie hoofdstukken 5.2 en 5.3.2.

¹⁵³ Nderf. org, Mari Lindgren's NDE, nr. 3129 (8 juli 2016).

¹⁵⁴ Gregorius van Tours, 388.

¹⁵⁵ Emerson, 8-9.

the blades of grass and the flowers. As I stood on my side of the perfectly clear stream that was meandering crystal-clear water over the rocks, I noticed that my place of waiting was like the pasture field on the other side of the stream – beautiful flowers and grass carpeted.¹⁵⁶

Dronkenmakende geuren

In de BDE van Sherri A.:

As I got closer to the colour, I heard faint music and smelt an incredibly intoxicating scent. I focused my mind and I was really ripping through space now and I found myself skimming over this all encompassing landscape of such colorful flowers (colours that I have never seen before and I realized that was a sad thing), the smell of them was so incredible and the music was so loud and sweet.¹⁵⁷

Hemelse muziek

En Amie B.:

The light was golden and bright and I could hear this music that is totally indescribable. It permeated the air.... came from everywhere and no where.... and is unlike any music I've ever heard on earth.¹⁵⁸

In het wit geklede mensen

In het visioen van de soldaat van Gregorius de Grote en ook in die van Drythelm en Barontus zien we mensen die in het wit zijn gekleed.¹⁵⁹

In de BDE van Sybil S. komen we die eveneens tegen:

He showed me briefly a city with lots of people. Green grass grew and the children were running, laughing and playing. Older men in white robes were teaching young children as if in school. Women were very very busy getting ready for what looked like a great event. They were all dressed in white as well. Flowers bloomed and green trees with lots of fruit stood along a river of running water, like a rippling stream but

¹⁵⁶ Nderf.org, Ozzie F.'s NDE, nr. 5332 (18 juni 2016).

¹⁵⁷ Nderf.org, Sherri A.'s NDE, nr 3260 (18 juni 2016).

¹⁵⁸ Nderf.org, Amie B.'s NDE, nr.4625 (18 juni 2016).

¹⁵⁹ Zie hoofdstukken 5.1, 5.3.1 en 5.3.2.

larger. Its water was clear as glass. Such a site I saw. Even the air smelled sweet like a rose.¹⁶⁰

*Een stad die schittert in het licht*¹⁶¹

In het visioen van Adamnán lezen we de beschrijving van God en zijn troon, en van de schitterende stad vol edelstenen waar deze zich bevindt.¹⁶²

De monnik van Wenlock ziet het hemelse Jeruzalem met hoge en lange muren die door zo'n duizelingwekkende schittering is omgeven dat zijn ogen het niet kunnen verdragen.¹⁶³

In de BDE van Mike W. zien we een lichtende stad:

I realized that we had reached the top of the hill. Standing on the edge and looking out over the panoramic scene before me I could see a magnificent city in the distance. It was sparkling in the sun as though it was made of diamonds like something you would read about in a fairytale story.¹⁶⁴

God's troon en een overvloed aan edelstenen

En in het verhaal van Kerry L. zien we God's troon en een overvloed aan parels en edelstenen:

The light was blinding. I remember going through this tunnel, and then I remember floating above a field of flowers. Then I remember seeing the pearly Gates and they were so beautiful. I wanted to get in there so badly, but was allowed to look over the gate, but the gate wouldn't open. Everything on the other side was so beautiful, more than anyone can imagine. The roads were emerald and diamonds everywhere with gold. Everything was so shiny and sparkly and just awesomely breathtaking. I saw Our Heavenly Father and he was sitting on a throne. There was a white, brightish glow about him. I kept saying, I need to get in there, I need to go to heaven. Let me in, let

¹⁶⁰ Nderf.org, Sybil S.'s NDE, (18 juni 2016).

¹⁶¹ Vergelijk Openbaring 21: 2-22: de beschrijving van het hemelse Jeruzalem dat bestaat uit goud en edelstenen, met twaalf poorten die ieder gesneden zijn uit één enkele parel.

¹⁶² Vendryes, 362. Zie hoofdstuk 5.4.3.

¹⁶³ Emerton, 7-8.

¹⁶⁴ Nderf.org, Mike W.'s NDE, nr. 122 (18 juni 2016).

me in. And I remember distinctly that his reply was ‘You can’t get in here, it’s not your time to go.’¹⁶⁵

Nog niet de juiste tijd

Hierboven lezen we de zinsnede ‘it’s not your time to go’, en exact dezelfde bewoordingen en situatie vinden we terug in het visioen van Baldarius waar God, gezeten op zijn troon, zegt: ‘Breng hem terug naar zijn lichaam, want het is nog niet zijn tijd’.¹⁶⁶

In dit hoofdstuk zijn er nog drie voorbeelden van te vinden : David A. blz. 41, Brian T. blz. 44 en Dario F. blz 52.

Zeven hemelen

In de visioenen van Albéric en Adamnán is er sprake van zeven hemelen.¹⁶⁷

In de BDE van David S. is daar eveneens sprake van:

In the light I heard the thunderous fluttering winds and the most beautiful sounds of angels voices singing louder than the thunderous winds...The Light told me this first clear light heaven I was in, was filled with countless paradise planets.....Thus the Third Heaven. Here my body was still human but so much white light shining from it I could not believe my eyes. The sounds of the Angels’ singing was so beautiful, and thunderous and Glorious above me, I felt as if their sound vibrations were filled with wisdom, that these were actually creating life and myriad possibilities in the universe, they were actually creating with sounds..... Then I was taken into the Fifth Heaven. My body was now like a giant sun. It had no human form any more. I stayed there for some time and was taken into the Sixth Heaven, which is a million times brighter than the Fifth. The Angels were singing so loud that no human ears could hear this music of the universe. My body was an even brighter sun merged into the central light of God. I was then taken into the Seventh Heaven, and what happens there is so far beyond my abilities, God brought me down.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Nderf.org, Kerry L.’s NDE, nr. 3481 (18 juni 2016).

¹⁶⁶ Diaz y Diaz, 60. Zie hoofdstuk 5.3.4.

¹⁶⁷ Zie hoofdstuk 5.4.2.

¹⁶⁸ Nderf.org, David S.’s NDE, no number (18 juni 2016).

6.7 De ontmoetingen in het hiernamaals

Middeleeuwse ontmoetingen: kerkvorsten en koningen

We hebben een aantal voorbeelden gezien van middeleeuwse ontmoetingen in het hiernamaals, zoals bij Barontus die een menigte kloosterbroeders tegenkomt in de hemelen en ook een paar bisschoppen die zich niet zo netjes hebben gedragen tijdens hun aardse leven en daarvoor worden gestraft.¹⁶⁹ Fursa ontmoet in zijn visioen twee voor hem twee belangrijke overleden kerkvorsten, Beonanus en Meldanus, die kritische kanttekeningen hebben bij het gedrag van geestelijken en koningen.¹⁷⁰ En behalve een aantal heiligen en bisschoppen ontmoet Tondalus in het overgangsgebied tussen de hel en de hemel de koningen Donnchad, Conchobar en Cormac, wiens positie wordt besproken naar aanleiding van hun aardse leven.¹⁷¹

Moderne ontmoetingen: familieleden of bekenden en soms een publiek persoon

Ik ben geen familieleden tegengekomen in middeleeuwse visioenen, wel in moderne ervaringen. We zagen in hoofdstuk 6.1 al een voorbeeld van de ontmoeting van Frances Z. met haar vader in de hel, nadat ze was opgehaald door een aantal demonen.

In het eerste onderstaande voorbeeld hieronder zien we hoe Dario F. familieleden ontmoet en ook een publieke figuur:

I see a green field, with lots of vegetation and a river with a bridge, made of the finest gold and jewels, with writings in all languages praising God. I cross the bridge and meet my granny and relatives of mine I could not remember and also the Vice governor of the Faulklands, Mr. Ramon Barrios. I said to myself 'I stay in here'. Then I heard a voice telling me: it is not your moment, you must go back. I can feel two hands on my shoulders and I return to my body.¹⁷²

In het tweede voorbeeld ontmoet Kate L. haar grootmoeder en een vrouw die ze niet kent, maar die toch familie blijkt te zijn:¹⁷³

¹⁶⁹ Hillgarth, 198-203. Zie ook hoofdstuk 5.3.2.

¹⁷⁰ Rackham, 27-33. Zie ook hoofdstuk 5.2.

¹⁷¹ Picard, 143-154, Zie ook hoofdstuk 8.3.

¹⁷² Nderf.org, Dario F.'s NDE, nr. 1096 (24 oktober 2015). NB Let op de bruggen!

¹⁷³ Zie voor een zelfde soort ervaring hoofdstuk 4: Alexander, Eben, *Na dit leven*, 186-192.

On the other side of the bridge was my Grandma. Next to her was another woman who had brilliant blue eyes and a dark mole near her mouth. I had never seen her before.....When I described the lady with my Grandma, my mother said that she was her Grandma and that she died long before I was born.¹⁷⁴

En in de BDE van Paulene is er opnieuw een ontmoeting met een publieke figuur. Hier gaat het bovendien over de boeken des levens.¹⁷⁵

Then again, I am inside a room full of books with shelves. Then Martin Luther King entered the room and asked me to sit down so I sat in a leather chair quite comfy but I knew I was in this room to be told something important (I can't tell you what it was because I really can't remember as I think I'm not supposed to.) He moved his ladder across the shelf of books, climbed the ladder and pulled down a book, opened it and placed it on the table. He gave me some words of encouragement, then he wrote something in my book, said a few more words to me and then put the book back again.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Nderf.org, Kate L.'s NDE, nr. 7525 ((7 april 2016).

¹⁷⁵ Zie hoofdstuk 7.2.

¹⁷⁶ Nderf.org, Paulene NDE, nr. 2471 (16 april 2016).

7. Intermezzo over bruggen, boeken en tunnels in de Middeleeuwen en de moderne tijd

7.1 De brug

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat er een paar voorbeelden zijn van bruggen in moderne ervaringen, in positieve zin. De brug vormt steeds een verbinding tussen het aardse leven en het hiernamaals. In de middeleeuwse ervaringen die ik heb onderzocht komen ook vaak bruggen voor, die eigenlijk altijd met de hel te maken hebben. Het zijn bruggen vol beproevingen die gevaarlijk zijn om te betreden.

De eerste brug zien we in het visioen van de soldaat van Gregorius de Grote en wordt door hem beschreven als een godsoordeel.¹⁷⁷ Vervolgens komt er een voor in de visioenen van Albéric, de monnik van Wenlock, Adamnán en Thurkill. In het visioen van Tondalus zijn er twee bruggen in de hel, die in hoofdstuk 8.3 worden beschreven.¹⁷⁸

Magische bruggen

De brug als beproeving is heel oud en Zaleski voert de oorsprong van deze ‘test-bridge’ terug naar de traditie van vóór Zoroaster in Oud-Perzië.¹⁷⁹ Maar hij komt ook al voor in de Keltische literatuur, bijvoorbeeld in een Oudierse tekst uit de Ulster cycle, *Tocmarc Emer* (de hofmaking van Emer), waarin de Keltische held Cú Chulainn figureert.¹⁸⁰ Hij moet een magische brug oversteken, die overeenkomt met de brug uit het visioen van Adamnán.¹⁸¹

¹⁷⁷ Gregorius de Grote, 315. Zie voor een modern voorbeeld de ‘Bridge of Death’ in de film ‘Monty Python and the Holy Grail’ (1975), waar het gezelschap dat op zoek is naar de Heilige Graal drie vragen moet beantwoorden voor ze de brug mogen passeren, <http://www.imdb.com/title/tt0071853/quotes>, (15 februari 2017).

¹⁷⁸ Pag. 65 en 66.

¹⁷⁹ Zaleski, 65-69.

¹⁸⁰ Cross, Tom Peete & Slover, Clark Harris, *Ancient Irish Tales* (New Jersey 1936, re-edited 1969), 164-165: De held Cú Chulainn wordt door zijn aanstaande schoonvader naar het schiereiland Teanga san t-Eilean Sgitheanach ann an Alba (= het eiland Skye in Schotland - de ruïne van het kasteel en een deel van de brug zijn nog steeds te zien) gestuurd om daar van de krijgsgodin Scathach de krijgskunst te leren. Op weg daar naar toe komt hij langs het desolate landschap van de ‘vallei van het ongeluk’, waar je voeten aan de grond blijven plakken of door grassprietten worden doorboord, en langs een smal pad door het ‘gevaarlijke dal’, waar allerlei monsters op de loer liggen. Dit doet aan de hel denken. En vervolgens komt de brug, hoog in het midden en laag aan de kanten, die, als je je voet er aan de ene kant opzet, zich kromt en je er met zijn andere uiteinde weer afzwiept. Het lukt alleen de allermoedigsten om er overheen te komen. Na drie keer letterlijk zijn hoofd te hebben gestoten lost Cú Chulainn dit op door zijn ‘helden-zalm-sprong’ er op los te laten, waarbij hij eerst op het midden springt en vervolgens via het opzwaaiende uiteinde op het eiland. Zie Kersten, BA scriptie, 17.

¹⁸¹ Hier is er sprake van een hoge brug die zich aanpast aan het soort gezelschap dat hem passeert. Voor de rechtvaardigen is hij breed van begin tot eind, voor de bekeerden eerst smal en dan breed, en voor de dwalenden eerst breed en dan smal. Zie Boswell, 44-45, 130-131.

Hieronder de magische brug van Jack B.:

And then suddenly I found myself landing in the sand on an ocean shore. I got up and saw this long bridge in front of me. It looked like it was miles long, but it only took me a few steps to cross it.¹⁸²

7.2 De boeken des levens

Zoals ik aan het begin van deze scriptie schreef had ik op 22 maart 1991 tijdens een narcose beelden van de boeken des levens. Ik dacht eerst dat het een droom was die ik had tijdens de narcose, maar volgens Jeffrey Long is dat onmogelijk.¹⁸³ Het moet dus een bovennatuurlijke ervaring zijn geweest.

Beda

Ook Beda schrijft in zijn *Ecclesiastical History* over de boeken des levens.¹⁸⁴ Die komen aan bod nadat hij het visioen van Drythelm heeft beschreven. Het gaat over een *soldataccio* volgens Ciccarese, een slechte soldaat, die leefde in de tijd dat Cenred koning was.¹⁸⁵

Het verhaal gaat als volgt:

De koning was zeer tevreden over de verrichtingen van de soldaat in kwestie, maar minder gestemd over diens verwaarlozing van het innerlijk. Hij spoorde hem telkens aan om te gaan biechten en zijn leven te beteren, voordat hij plotseling met de dood zou worden geconfronteerd, wat immers inherent was aan zijn beroep.

Op een dag werd de soldaat ziek en zei dat hij pas zou gaan biechten als hij weer beter was. Maar de ziekte werd erger in plaats van beter en toen de koning bij hem op bezoek ging, kreeg hij te horen wat de soldaat allemaal had meegemaakt.

Er waren twee knappe jongelingen bij hem langs geweest, van wie de één aan het hoofdeinde en de ander aan het voeteneinde van zijn bed was gaan zitten. Een van hen had een prachtig, maar heel klein boekje gepakt en het hem te lezen gegeven. Hij had gezien dat al

¹⁸² Nderf.org, Jack B.'s NDE, nr. 5338 (7 april 2016).

¹⁸³ Long, *Bijna dood-ervaringen*, 109-111: 'Bijna-doodervaringen die plaatsvinden tijdens een hartstilstand onder volledige narcose zijn misschien de meest doorslaggevende test voor de mogelijkheid dat bewustzijn bestaat buiten het lichaam. Volgens conventioneel medisch denken zijn personen onder narcose en personen die een hartstilstand ondergaan niet in staat een bewuste ervaring te hebben zoals bij een BDE. Toch heeft de NDERF-studie velen gevonden bij wie dit het geval is'.

¹⁸⁴ Colgrave, 498-503.

¹⁸⁵ Ciccarese, *Visioni dell'Aldilà in Occidente*, 302-307: 'Beda e la comparsa del purgatorio'.

zijn goede daden er in stonden beschreven, maar die stelden niet veel voor. Ze hadden het boekje weer teruggepakt zonder iets te zeggen, toen plotseling het hele vertrek werd gevuld door een legertje kwade geesten met boeventronies. De leider van het stel had een gruwelijk groot boek gepakt dat bijna niet te tillen was en het aan de soldaat te lezen gegeven. ‘En hierin stonden al mijn zonden beschreven in een duidelijk maar afschuwelijk handschrift’, zo zei de soldaat, ‘en niet alleen mijn zonden in woord en daad, maar ook in mijn kleinste gedachten’. Kort daarna stierf hij.

‘En’, zo besluit Beda: ‘voor wat betreft de twee boeken, dit doet de Goddelijke voorzienigheid, zodat we weten dat onze woorden en daden niet wegwaaien in de wind, maar worden bewaard om te worden beoordeeld, en ons bij ons einde zullen worden getoond, door vriendelijke engelen of door vijandige wezens - *quod autem codices diversos per bonos sive malos spiritus sibi vidit offerri* - ’.¹⁸⁶

Albéric

In het visioen van de negen- of tienjarige Albéric (circa 1115)¹⁸⁷ vinden we de vermelding van een boek bij een parabel over een gierige en wellustige rijkaard, die zijn leven betert en boete doet en door een engel gered wordt van de duivel. De duivel komt namelijk met een groot boek aanzetten waarin alle misdaden van de rijkaard staan geschreven, maar als de engel tot drie keer toe het boek open en dicht doet, en er telkens uit een flesje tranen over laat vallen, worden de zonden uit het boek verwijderd.¹⁸⁸

Verderop vinden we Albéric's gids, de apostel Petrus, die een dicht beschreven, heel klein opgevouwen oorkonde in de mond van Albéric stopt, met de bezwering dat hij deze nooit zal kunnen uitspugen noch dat zijn bloed hem zal kunnen wissen. Hij weet echter niet of dit document nu echt in zijn lichaam terecht is gekomen en weet ook niet wat er in staat!¹⁸⁹

Hij mag het blijkbaar, net als Debbie niet weten:

When I came out of my body, I was on a bridge. In the distance and over the water was a really beautiful harbor and city infused with a golden light. There were many people milling about the harbor, all who I felt I knew. There were two guides on the

¹⁸⁶ Colgrave, 500-503.

¹⁸⁷ Zie hoofdstuk 5.4.2.

¹⁸⁸ Marchand, 153.

¹⁸⁹ Marchand, 180. NB Ook de monnik van Wenlock ziet wonderbaarlijke visioenen die hij zich later niet meer herinnert. Zie Emerton, 8-9. Zie ook hoofdstuk 10.3.

bridge with me, which I accepted as normal. The guides had two books with them for me to read. The first book was about my life. I could flick through the pages and look at different events and they helped me to judge if they were good or bad. The pages were more like films and I could see how my decisions affected everyone around me. The guides knew I was curious and let me read the second book. They told me that I would not remember it and if I tried to, I would possibly misinterpret it. But the book made perfect sense when I was there. The book appeared more like a sphere which represented the cosmos on many different layers...¹⁹⁰

7.3 De tunnel

Over tunnels zijn heel veel BDE's te vinden, in ongeveer 10 procent van de geposte ervaringen op nderf.org is er sprake van een tunnel. Er zijn vele verschillende tunnels beschreven en ze beginnen vaak vanuit de duisternis of de leegte. Ook komt het voor dat er een bekende aan het einde van de tunnel staat te wachten in het licht. De functie van de tunnel komt overeen met die van de brug, namelijk de verbinding tussen twee werelden.

Zie hieronder de ervaringen van Giselle L. en Yvonne W.:

I then found myself floating in a void. It was neither dark nor light, it was just nothingness. I was lying on my back, looking up, floating. No thoughts, no emotions. Within me was complete emptiness – I seemed to be completely free. It was JUST peace. There is nothing in my experience that I could compare to this. I floated into the light and then came to a point where there was a tunnel. This tunnel was amazing – the most beautiful thing I've ever seen. It was alive, it was energy, and its color was bright blue! A living framework, geometrically perfect lines, synchronized, moving lines that spun inside each other. So beautiful! I zipped through it...¹⁹¹

..I felt a strong pull upward and the next thing I knew I was in a tunnel and it was somewhat dark in the tunnel, but there was a brilliant light at the end of it, which provided light all the way down to where I was. The tunnel slanted upward toward

¹⁹⁰ nderf.org/site_index.htm, Debbie NDE, nr. 7913 (18 november 2016).

¹⁹¹ nderf.org, Giselle L.'s NDE, nr. 5334 (11 juli 2016).

where the light was coming from. It was made of brown bricks, about the size of regular house bricks. I got the impression of wetness or shininess on the bricks in the tunnel but when I touched the bricks, which I did as I was advancing upwards in the tunnel, they were not wet. I remember as I was moving through the tunnel I looked up toward the light and I saw the outline of several people, probably six or seven, standing in the light. I recognized one of them as my grandfather, who had died the year before.¹⁹²

Het bijzondere nu is dat er in niet één middeleeuws visioen dat ik heb bestudeerd iets over een tunnel te vinden is. Wél is er heel duidelijk een tunnel te zien op het vierluik ‘De gang naar het Paradijs en de Hel’ dat Jheronimus Bosch rond 1490 schilderde. Op dit vierluik zijn op twee panelen de hellestraffen geschilderd, op een derde paneel het paradijs of de hemel en op het vierde paneel de ten hemelopneming met de tunnel van licht, waar de zielen begeleid door een engel doorheen vliegen. Dit tafereel ‘De uitverkorenen varen ten hemel’ toont een blauwig aandoende tunnel waar de zielen vanuit de duisternis naar toe vliegen.¹⁹³

Verschillende kunsthistorici zijn van mening dat de helle- en hemeltaferelen van Jheronimus Bosch en zijn volgelingen waarschijnlijk beïnvloed zijn door de *Visio Tnugdali*, het visioen van Tondalus, dat in die tijd heel populair was en in 1484 in Nederlandse vertaling verscheen bij Gerardus Leempt in Den Bosch.¹⁹⁴ Het is heel goed mogelijk dat de Bossche kunstenaar en zijn volgelingen kennis hebben genomen van deze wiegedruk.¹⁹⁵ Maar er staat nergens in dit visioen beschreven dat Tondalus door een tunnel gaat. Hier niet en ook niet ergens anders. Zou het dan misschien zo kunnen zijn dat Bosch zelf een visioen heeft gehad waarin hij door een tunnel ging?

¹⁹² Nderf.org. Yvonne W.’s NDE, nr. 2396 (14 mei 2016).

¹⁹³ Voor afbeelding zie: Bosing, Walter, *Jheronimus Bosch, tussen hemel en hel*, (Keulen 2016), *Vier taferelen uit het hiernamaals*, 39. Zie ook de achterplaat.

¹⁹⁴ Zie hoofdstuk 8.3 voor de beschrijving van het visioen van Tondalus.

¹⁹⁵ Bosing, 38-42.

8. De Middeleeuwen deel II

Na de beschrijving en vergelijking van een aantal onderdelen en details van middeleeuwse en moderne visioenen in de vorige hoofdstukken, gaan we nu verder met het volgende onderdeel, namelijk de hel. Liever wordt er tegenwoordig helemaal niet gedacht aan de hel, waar vooral in de late Middeleeuwen uitgebreid aandacht voor is zoals we zullen zien, maar toch ook zijn er in moderne ervaringen veel beschrijvingen van te vinden.

Om te beginnen geef ik de beschrijving van het vroege Ierse visioen van Laisrén, waarna de beschrijving volgt van het zeer populaire twaalfde eeuwse visioen van de Ierse ridder Tondalus. Daarna volgen in hoofdstuk negen de resultaten van modern onderzoek over de hel, en vele voorbeelden en details uit middeleeuwse visioenen, die worden vergeleken met hun moderne tegenhangers.

8.1 Het visioen van Laisrén

Van het visioen van Laisrén is slechts een gedeelte bewaard gebleven. Er zijn twee lezingen over hoofdpersoon Laisrén, volgens de één was hij waarschijnlijk de abt van Lethglenn (Leighlin) die stierf in 638 en is het klooster dat van Clúain (Clonmacnois of Cloyne).¹⁹⁶ Volgens de ander was het een kluizenaar die eind 800, begin 900 leefde in Clúain moccu Nóis.¹⁹⁷

De samengevatte tekst is als volgt:

Op een dag ging Laisrén naar Cluain Chain, een kerk die gewijd moest worden. Hij vastte drie keer drie dagen terwijl hij dat deed en viel toen in een diepe slaap.¹⁹⁸ Hij hoorde een stem en zag een lichtgevende figuur – *in deilb n-etroicht* - bij het altaar staan.¹⁹⁹ Zijn lichaam begon te schudden en opeens zag hij zijn ziel boven zijn hoofd terwijl het kerkdak

¹⁹⁶ Meyer, Kuno, 'Stories and songs from Irish mss', *Otia Merseiana*, volume one (1899), 113-114.

¹⁹⁷ Grosjean, Paul, 'Notes d'hagiographie celtique', *Analecta Bollandina* LXXI (1963), 254-259.

¹⁹⁸ Gwynn, E. J. & Purton, W. J., 'The Monastery of Tallaght' in *Proceedings of the Royal Irish Academy*, (1911 – 1912), 153-155. Volgens deze tekst (gedateerd tussen 831 en 840), waarin de gewoonten van het klooster worden beschreven, moest alle kleding die door leken aan het klooster werd gegeven worden gewassen. Zo niet dan bleef de duivel er aan hangen. Maar de kluizenaar Laisrén die altijd naakt in Cluain moccu Nóis had verbleven werd op een nacht, toen hij oud en krom was, op een mantel gelegd die aan een getrouwd stel had toebehoord en die men verzuimd had te wassen. Daarop kreeg hij een visioen, waarbij een engel aan hem verscheen.

¹⁹⁹ NB: Laisrén kreeg dit visioen doordat hij een extreme periode van vasten had aangehouden. Je zou je kunnen afvragen of dat de bedoeling was van het extreme vasten, het verkozen isolement en ook de zelfkastijding waar de bijbel vol mee staat. Zou het opzet zijn geweest zodat het lichaam het hierdoor bijna begeeft en er aldus een bijna-doodervaring wordt gegenereerd, in de zin waarin de Egyptenaren dat deden om zo bewijs te verzamelen voor het bestaan van een hiernamaals? Zie voetnoot nr. 3.

zich opende en twee engelen zijn ziel mee omhoog namen. Een engelenschare kwam hem tegemoet, maar ook een leger zwarte demonen met vurige pijlen en speren in hun handen, die probeerden om de ziel te ontworstelen aan de engelen.²⁰⁰ Terwijl ze dat probeerden begon een van hen alle zonden op te noemen die de ziel had begaan, maar een van de engelen antwoordde dat alvorens het lichaam was verlaten alle zonden waren opgebiecht en dat er voor was geboet.

Toen vertrokken ze en kreeg de ziel de hel te zien die ver weg in het noorden in was gelegen, in de vorm van een diepe put die er uit zag als een grotopening tussen twee bergen. Daar gingen ze in tot ze bij een grote zwarte berg kwamen en een smal toelopende vallei. De grot was de hellemond - *dorus af ifirn* - . In het midden van de vallei zag hij de jammerende mensen van het eiland (= Ierland). De engel zei dat hun zielen hier moesten blijven totdat ze berouw hadden getoond, want alleen dan konden ze naar een prettige plek vertrekken, weg uit dit kwade oord. Zeg hun, zei de engel, dat ze standvastig in hun goedheid moeten zijn en dat zij die met een vroom hart berouw tonen voor hun zonden door God vergeven zullen worden. Toen trad de ziel van de man de hel binnen die er uit zag als een zee van vuur waarvan de golven hoog werden opgezweept door een verschrikkelijke storm. En hij zag de hoofden van de brandende zielen er bovenuit steken, jammerend door de eeuwen heen. Bij sommigen staken vurige spijkers door hun tong, bij anderen door hun hoofd, bij weer anderen door hun oren of ogen. De ziel wilde weten wat het verschil veroorzaakte en de engel antwoordde onmiddellijk, op dezelfde manier als je beschermengel altijd je gedachten en overpeinzingen beantwoordt, dat degenen met de spijkers door hun tong God niet vaak hadden geprezen maar dat ze vaak hadden gescholden en ijdele woorden hadden gesproken..... Hier breekt het fragment af.²⁰¹

Commentaar

In dit visioen is er een parallel met dat van Fursa, Barontus en de monnik van Wenlock, omdat er een gevecht om beide zielen ontstaat tussen de engelen en de kwade geesten die beschuldigingen uiten.²⁰² De ervaring hier lijkt meer op een visioen door uittreding uit het lichaam, er is geen aanwijzing voor een schijndood. De gidsen zijn opnieuw engelen en de hel lijkt redelijk goed uitgewerkt. Een nieuw beeld is de zee van vuur met hoge

²⁰⁰ Meyer, 117. De demonen worden vooral beschreven als vurig. Zie hoofdstuk 9.2.

²⁰¹ Meyer, 114-119.

²⁰² Seymour, St. John D., *Irish visions of the otherworld*, (Londen 1930), 23.

golven, en de zielen met vurige spijkers door hun tong, oren, ogen of hoofd. De zielen lijken hier geen uitweg te hebben en zitten eeuwig vast.

De plaats van de hel wekt verwondering, in het noorden, ergens in Ierland?

De hellemond wordt zodanig beschreven dat eruit blijkt dat de hel zich in de aarde bevindt.

Het fragment breekt midden in de beschrijving van de hel af, maar het is niet waarschijnlijk dat het veel langer is geweest, omdat bij alle vroegmiddeleeuwse visioenen de beschrijving van de hel redelijk beperkt is.

Over de hemel wordt nog niets gezegd, alleen is er sprake van een prettige plek. De vallei lijkt een plek te zijn waar de zielen worden gereinigd, maar er is geen vuur aanwezig, en het lijkt erop dat ze nog niet dood zijn.²⁰³

8.2 De vroege en de late hel: Voorbeelden uit de Reis van Brandaan en de Fís Adamnáin

Hoewel ik *De reis van Brandaan* verder buiten beschouwing laat, omdat het een reis in het lichaam is en niet in de ziel, net als *Saint Patrick's Purgatory*, wil ik die in dit geval toch zijdelings even noemen.²⁰⁴

Van de reis van Sint Brandaan bestaan er twee versies, de *Navigatio sancti Brendani abbatis* die dateert van ongeveer het laatste kwart van de achtste eeuw, en de *Vita*, waarvan de eerste versie waarschijnlijk net vóór het jaar duizend is geschreven.

In de *Navigatio* is het er om begonnen om het beloofde land te vinden, een paradijselijk eiland dat God heeft bedoeld voor zijn heiligen, waarbij het gezelschap onderweg vele avonturen beleeft. Er komen slechts paar eilanden in voor die aan de hel doen denken.²⁰⁵

Van de zeer populaire *Navigatio* zijn verschillende vertalingen gemaakt, onder andere in het Anglo-Normandisch, Venetiaans, Catalaans en Noors.²⁰⁶ Ook is er een Middelnederlandse versie in dichtvorm, getiteld *Van Sente Brandane*.²⁰⁷ Deze tekst is echter niet gebaseerd op de *Navigatio* maar op één van de *Vita*'s, die veel later worden gedateerd en

²⁰³ Seymour, 22-23.

²⁰⁴ *Saint Patrick's Purgatory* moet, net als *De reis van Sint Brandaan* geschaard worden onder de noemer van 'religieuze verbeelding'. Beide zijn reizen in het lichaam. Zie Zaleski, 34, 190.

²⁰⁵ Barron, W.R.J. & Burgess, S., *The voyage of Saint Brendan, representative versions of the legend in English translation*, (Exeter 2002), 1, 33-68.

²⁰⁶ Barron, 34.

²⁰⁷ Wilmink, Willem & Gerritsen, W.P., *De reis van Sint Brandaan*, (Amsterdam 1994).

die duidelijk zijn beïnvloed door de visioenliteratuur die inmiddels op gang was gekomen. De beschrijving van hemel en hel daarin verschilt hemelsbreed van die in de *Navigatio*.

Van de tekst van de *Vita* geeft het handschrift *The Book of Lismore* het beste voorbeeld - *Betha Brennain* -, hoewel dat voortijdig afbreekt.²⁰⁸ Hierin is een ruime plaats ingeruimd voor de hel, die met ontelbare adjectieven wordt afgeschilderd die niets aan de fantasie overlaten. Er worden zo'n tweehonderd verschillende termen in gebruikt.²⁰⁹

Het lijkt erop dat het concept van de hel en de berichtgeving daarover zich verder uitbreidde, naarmate het Christendom langer en steviger in het zadel zat.

De hel in het visioen van Adamnán

Een dergelijke uitgebreide beschrijving van de hel raakte kennelijk in de mode, zoals we ook moeten concluderen uit de *Fís Adamnain*.²¹⁰ De *Fís* bestaat uit 35 hoofdstukjes, waarvan de nummers 1-20, 31 en 32 behoren tot de erudiete versie van de eerste auteur.²¹¹ Hierin wordt de hel slechts summier beschreven.²¹² Dit wordt aangeduid met Adamnán I.

De hoofdstukjes 21-30 zijn een interpolatie van latere datum, die meer voldeed aan de eisen van de tijd, waarin de hel met al zijn gruwelen uitgebreid wordt beschreven.²¹³ Dit wordt aangeduid met Adamnán II.²¹⁴

Wat de beschrijving van de hel betreft zijn er in de Ierse literatuur twee perioden te onderscheiden: tot ongeveer de tiende eeuw werd de hel niet beschouwd als de verblijfplaats van de eeuwig verdoemden, maar waren er louterende aspecten waardoor men eruit kon worden bevrijd.²¹⁵ Daarna werd er een officieel onderscheid gemaakt tussen hel en vagevuur, voor het eerst in *Saint Patrick's Purgatory* (1153).²¹⁶

8.3 Het visioen van Tondalus

Het visioen van de Ierse ridder Tondalus werd in 1149 door de Ierse broeder Marcus in Regensburg geschreven. Hij schreef het in het Latijn. Het is een heel populaire tekst geweest in de Middeleeuwen en is in vijftien verschillende talen vertaald. De populariteit valt af te lezen aan het aantal overgeleverde handschriften en dat zijn er honderdvierenvijftig in

²⁰⁸ Oskamp, H.P.A., *The voyage of Máel Dúin*, (Groningen 1970), 20.

²⁰⁹ Stokes, Whitley, *Anecdota Oxoniensia, Lives of Saints from The book of Lismore*, (Oxford 1890), 254-255.

²¹⁰ Kersten, BA scriptie, 14-15.

²¹¹ Boswell, 177.

²¹² Seymour, St. John D., *Irish visions of the otherworld*, (Londen 1930), 99.

²¹³ Boswell, 178.

²¹⁴ Seymour, 97.

²¹⁵ Seymour, 15.

²¹⁶ Seymour, 16.

het Latijn (daterend van de twaalfde tot de negentiende eeuw), en ongeveer honderd in de andere talen (11).²¹⁷ In het Nederlands zijn er vier vertalingen bekend, zeven handschriften en vijf verschillende drukken.²¹⁸

Het visioen bestaat uit vierentwintig hoofdstukken, met een proloog, een introductie en een conclusie: zevenentwintig in totaal. Het is een zeer uitgebreid verhaal en in de introductie staat dat het is ‘geschreven voor de stichtelijke verheffing van de menigte’ - *Incipit visio cujusdam militis Hyberniensis ad edificationem multorum conscripta* -.²¹⁹

In de proloog spreekt Marcus zich uit tegen een eerbiedwaardige dame, de abdis G., aan wie hij het visioen opdraagt, echter zonder te vermelden van welk klooster zij abdis is of waar dat klooster zich bevindt.²²⁰ Marcus presenteert zichzelf nederig, maar hij vindt het zijn plicht om het verhaal te vertalen vanuit de volkstaal (Iers) in het Latijn, hoewel hij die taal niet vloeiend beheerst (109). Blijkbaar heeft de abdis daarom gevraagd, en ze mag hem ook corrigeren, zo schrijft hij, voordat zij het zal laten kopiëren. Het visioen is hem verteld door de persoon die het heeft meegemaakt in het jaar 1149, zo schrijft hij, en hij vermeldt vier gebeurtenissen uit dat jaar als bewijs (109-110). In de tekst staan vele bijbelquotes (honderdvier in totaal), die achterin worden opgesomd en waarnaar via voetnoten wordt verwezen (158).

Tondalus maakt samen met de engel die zijn begeleider is een reis langs de verschillende afdelingen van de hel, die ieder symbool staan voor een specifieke zonde, en specifieke zondaren.²²¹ Als hij zich schuldig heeft gemaakt aan de zonde in kwestie moet hij meedoen, zo niet, dan is hij toeschouwer. In hoofdstuk zeven, acht en negen ondergaat Tondalus de straffen die hem toekomen, maar als hij berouw toont houdt de straf onmiddellijk op en weet hij later niet meer hoe hij uit de plaats des onheils is gekomen.

De engel loopt duidelijk steeds voorop, het woord lopen wordt verschillende keren gebruikt. Er wordt ook duidelijk gesproken in woorden, er is hier geen sprake van telepathische communicatie. Er is ook geen sprake van boetedoening, zoals in de vroegmiddeleeuwse visioenen, maar wel steeds van berouw voor de verschillende zonden die

²¹⁷ Picard, Jean-Michel & Pontfarcy, Yolande de, *The vision of Tnugdali*, (Dublin 1989), 11.

²¹⁸ Palmer, Nigel F., ‘*Visio Tnugdali*’, *the German and Dutch Translations and their Circulation in the Later Middle Ages*, (München 1982), 1.

²¹⁹ Palmer, 387: ‘Hier begint het visioen van een of andere Ierse soldaat, dat is neergeschreven ter stichtelijke verheffing van velen.’

²²⁰ Carozzi, 498.

²²¹ Die afdelingen in de hel vinden we voor het eerst bij Gregorius de Grote (297-298): ‘Zo branden de trotsen samen met trotsen, genotzuchtigen met genotzuchtigen, gierigaards met gierigaards, bedriegers met bedriegers, jaloersen met jaloersen, ongelovigen met ongelovigen.’ NB De afdelingen van de hel beleefden hun apotheose in de *Divina Commedia* van Dante, die ze met allerlei publieke figuren bevolkte, ‘ter lering ende vermaeck’.

Tondalus heeft begaan, die hij toont als hij de straffen in de verschillende afdelingen van de bovenhel ondergaat. Steeds als hij berouw toont komt er als bij toverslag een einde aan de kwellingen, en begint de engel uitgebreid te moraliseren over de aard van de kwellingen en de gerechtigheid van God. De straffen worden in een rijke taal neergezet, met een opvallend uitgebreide woordkeuze. In hoofdstuk acht wordt uiteengezet wat het nut is van de straf die iemand ondergaat, en sowieso van de kennis van de straffen die er zijn, namelijk dat dat kan leiden tot een onbesproken gedrag (126-129).

Wat ook duidelijk wordt, is dat de dood telkens een verlossing zou zijn, maar als ziel kun je niet doodgaan en moet je de verschrikkelijke kwellingen ondergaan (134).

Overeenkomstig de traditie van de visioenen in deze periode is er een ruime plaats ingeruimd voor de hel, die is verdeeld in een *bovenhel* en een *benedenhel*. Samen vormen ze *de wereld van duisternis* (50). In de eerste acht hoofdstukken (drie tot tien) worden de afdelingen bezocht waar de zondaars soort bij soort worden gestraft. Daarna komen de drie hoofdstukken van de benedenhel aan bod (elf tot dertien), namelijk de afdaling, de lagere hel en de Prins van de duisternis Lucifer (117-139).

Hieronder volgt de korte inhoud van deze hoofdstukken van de hel.

Hoofdstuk drie gaat over de eerste straf die is voor moordenaars.

Tondalus en zijn begeleider reisden een behoorlijk lange tijd, zonder ander licht dan de schittering van de engel, tot ze bij een angstaanjagende, diepe schacht kwamen met gloeiende kooltjes en een heel dikke ijzeren deksel die een gloeiende hitte afgaf. De stank was ondraaglijk. Een grote menigte zielen viel voortdurend op dit withete deksel en verbrandde daar zoals room die in een steelpannetje wordt ingekookt. Daarna werden ze door dit deksel heen gezeefd, zoals was door een doek wordt gezeefd, en vervolgens werden ze gekweld door de kooltjes. De engel zei: ‘Dit zijn de moordenaars, dit is hun eerste straf voordat ze naar andere plekken gaan waar ze nog erger worden gestraft, zoals je nog zult zien.’ De engel zei dat hij deze straf niet hoefde te ondergaan, en dat hij ervoor moest zorgen om zoiets niet meer te verdienen als hij weer terug zou zijn in zijn lichaam (117).

Hoofdstuk vier is voor het straffen van onbetrouwbaren en geniepige valseriken.

Ze kwamen bij een grote, woeste en desolate berg waar in het midden een smal paadje liep. Aan de ene kant was een naar zwavel stinkend, duister vuur en aan de andere kant ijzige sneeuw en hagelwinden. Er waren folteraars die de passerende zielen met vurige hooivorken telkens van de ene naar de andere kant gooiden. Tondalus vroeg aan de engel hoe hij langs dit

pad kon komen en deze zei dat hij niet bang moest zijn en hem gewoon moest volgen. En zo gebeurde het (118).

Hoofdstuk vijf gaat over de vallei waar de hovaardigen worden gestraft, en degenen die verraad hebben gepleegd.

De vallei was diep, donker en stonk. Een smerige rook steeg er uit op die naar zwavel en naar lijken rook. Een lange, smalle plank vormde een brug over de vallei tussen de ene berg en de andere. Niemand kwam over die brug, behalve als je was uitverkoren. Tondalus zag er dan ook velen vanaf vallen, behalve een priester met een pelgrimsmantel aan die er onverschrokken overheenschreed. De schrik sloeg Tondalus om het hart, maar de engel zei dat hij aan deze straf nog zou ontsnappen, en leidde hem veilig naar de overkant (119).

Hoofdstuk zes gaat over de gierigaards en hun straf.

Met de engel voorop liepen ze langs een lang, moeilijk en kronkelig pad. Al gauw zagen ze verderop een afschrikwekkend beest van ongelofelijke afmetingen, met ogen die vuur spuwden en een gapende muil die zo groot was dat er negenduizend gewapende mannen in pasten. Zijn muil werd opgehouden door twee mannen die rechtop tussen de voortanden stonden, de één rechtop en de ander ondersteboven. Ze stonden daar als pilaren bij een ingang, die op deze manier in drieën werd gedeeld. De verdoemde zielen moesten hierdoor naar binnen. Vanuit de bek van het beest kwam een ondraaglijke stank, en een luid gejammer weerklonk van de menigte die in zijn buik werd gemarteld. Een grote groep kwade geesten hevelde de zielen naar binnen.

De engel liet Tondalus alleen achter voor dit beest genaamd Acheron, dat alle gierigaards verslindt. Hij werd met de zweep naar binnen geslagen en moest hier zijn straf ondergaan. En wat kon de arme stakker bij deze overdaad aan beproevingen anders doen dan berouw hebben van zijn zonden.

Terwijl hij dacht aan de eeuwige kwelling die hij verdiende stond hij ineens weer buiten zonder te weten hoe. En toen hij daar een tijdlang volkomen lamgeslagen had gestaan, zag hij naast zich de lichtende geest verschijnen die hem steeds had begeleid. Hij vroeg hoe hij God ooit zou kunnen bedanken voor zijn barmhartigheid waarop de engel antwoordde dat als hij eenmaal zou zijn teruggekeerd, hij er voor moest zorgen dat hij deze kwellingen nooit meer zou verdienen (120-122).

Hoofdstuk zeven: de straf voor rovers en dieven.

En nadat de engel de ernstig toegetakelde Tondalus had aangeraakt en hem moed in had gesproken gingen ze weer op weg.

In de verte doemde een groot meer op met zulke hoge golven dat je de lucht niet meer kon zien. Hier zwommen brullende, vuurspuwende beesten rond die de zielen opslokten. Er overheen liep een lange brug, die zo smal was als een handpalm en bezaaid was met rechtopstaande spijkers. Een ziel, zwaar beladen met korenschoven, was bezig er overheen te lopen. Tondalus kreeg nu de opdracht er met een wilde koe overheen te lopen en die bij de engel aan de overkant af te leveren. Dit omdat hij een keer een koe had gestolen. Maar omdat hij daar later berouw van had gekregen en hem had teruggegeven, hoefde hij niet de volledige straf te ondergaan. De koe lag dwars, en nu eens viel Tondalus en dan weer de koe, totdat ze bij het midden van de brug arriveerden, waar ze tegenover de man met de korenschoven kwamen te staan. Geen van tweeën wilde wijken, en ondertussen kleurde de brug rood van het bloed dat van hun voeten afkwam. Ze stonden lange tijd tegenover elkaar, al huilend om wat ze fout hadden gedaan, tot ze zonder te weten hoe elkaar ineens waren gepasseerd.

De engel verwelkomde Tondalus en raakte hem aan zodat hij spoorlags was genezen, waarna ze weer verder liepen naar de volgende martelaar die hem opwachtte, ene Phristinus. Want hoewel diens verschrikkelijke herberg altijd vol zat met gasten konden er altijd nog meer bij (123-125).

In hoofdstuk acht worden de gulzigaards en de ontuchtplegers gestraft.

Ze kwamen bij een rond huis, zo hoog als een steile berg, waar een vlam uitkwam die elke ziel van een kilometer afstand verbrandde. Dat was nog niets vergeleken met wat er in het huis gebeurde, waar beulen bezig waren met bijlen, messen, zeisen, snoeischaren, pikhouwelen, schoppen en allerhande instrumenten waarmee je naar behoefte mensen kunt onthoofden, door midden klieven of verminken. Onze ziel werd gespaard van de vlam buiten, maar moest naar binnen waar de demonen, temidden van een vlammenzee, zich op hem stortten met genoemde instrumenten. De zielen moesten ook folterende pijnen ondergaan in hun sexorganen, die bovendien in staat van verrotting bleken te verkeren en vol zaten met wormen. En het bleek dat er ook mannen en vrouwen in monnikspij werden gemarteld, waarbij de hoger geplaatste kerkvaders een strengere straf moesten ondergaan.

Toen nu onze ziel zichzelf begon te ondervragen en toegaf dat hij schuldig was en deze straf verdiende, stond hij opeens weer buiten zonder te weten hoe dat in zijn werk was gegaan. Het licht, of liever gezegd, de levensgeest die hem steeds had vergezeld, stond weer

naast hem en vertelde hem over de barmhartigheid en rechtvaardigheid van God in deze zaken (126-129).

In hoofdstuk negen is het de beurt aan de monniken en geestelijken die ontucht plegen, en aan alle andere mensen die zichzelf mateloos onteren.

Ze waren nu getuige van een walgelijke scene, met een afschrikwekkend monster dat op het ijs van een groot meer stond. Het had twee voeten en twee vleugels, een lange nek, een ijzeren bek en ijzeren klauwen, en er kwam een onblusbare vlam uit zijn muil. Het slokte alle zielen op en als ze tot niets waren gereduceerd in zijn buik, baarde hij ze in het met ijs bedekte meer, waarna de kwelling van voren af aan begon.

Maar nu waren alle zielen zwanger, en moesten ze hun zwangerschap voldragen, terwijl de boreling hun ingewanden kapot vrat zoals slangen doen. Op het tijdstip van de geboorte vulden ze de hel met hun gejammer en gekrijs, terwijl ze slangen baarden. En zowel mannen en vrouwen baarden niet alleen via de organen die daarvoor geëigend zijn, maar via hun armen en hun borst. De monsters barstten uit elk orgaan naar buiten en de beesten die ze voortbrachten hadden een brandende kop met de scherpst mogelijke ijzeren bek, waarmee ze de lichamen waaruit ze kwamen in stukken scheurden. Deze beesten hadden ook haakvormige giftanden in hun staart, waarmee ze de zielen staken die hen hadden gebaard. Ze hielden niet op met steken en bijten totdat er van de zielen niets meer over was dan kale botten en pezen.

De engel vertelde dat kerkvaders en andere geestelijken hier extra zwaar werden gestraft, omdat het hen aangerekend werd dat ze die zonden hadden begaan terwijl ze hun functie uitoefenden. En hij zei tegen Tondalus dat hij deze kwelling moest ondergaan omdat hij zichzelf mateloos had onteerd toen hij nog in zijn lichaam was.

Demonen kwamen hem hierna halen en hij doorliep het hierboven beschreven proces, tot de genadige geest naar hem toe kwam en hem aanraakte, zodat hij onmiddellijk was genezen.

Nu liepen ze lange tijd, met als enige licht dat van de engel, langs een smal en donker pad, dat naar een afgrond leidde. En hoe meer ze afdaalden, hoe meer de ziel begon te wanhopen dat hij ooit zijn lichaam zou weerzien (130-132).

Hoofdstuk tien is voor degenen die zonde op zonde hebben gestapeld.

De ziel vroeg zich af waar de lange reis langs de afgrond naar beneden nog naar toe kon leiden, na alle verschrikkingen die hij al had doorstaan. Naar de dood, zei de engel, en ze kwamen in een vallei vol met smederijen, waar angstige noodkreten vandaan kwamen. Deze

kwelgeest heet Vulcanus, zei de engel, en de ziel vroeg huilend of hij deze kwelling ook moest ondergaan, wat bevestigend werd beantwoord.

De beulen grepen hem nu met een brandende tang en smeten hem in de oven, waar de zielen al gauw smolten en met een ijzeren drietand op het aambeeld werden gelegd, waar ze met hamers werden bewerkt, totdat zo'n honderd zielen tot één massa waren gereduceerd.

En het ergste was dat ze nog steeds leefden, ze smeekten om de dood maar die kwam niet (134).

Dit alles ging nog een tijdlang zo door, tot zijn beschermheer kwam, hem uit de as viste en vroeg hoe het met hem ging en of de vleselijke verleidingen het waard waren geweest om een dergelijke kwelling te ondergaan. Maar de ziel was zo verzwakt dat hij geen woord kon uitbrengen. De engel zei om hem te troosten, dat de Here zelf naar de hel was geweest en weer terug was gekomen. 'Daarom moet je sterk zijn, want hij wil niet dat je dood gaat, maar dat je je leven betert (133-134).'

In hoofdstuk elf begint de afdaling in de hel.

Al pratende liepen ze door tot de ziel ineens overmand werd door tegelijkertijd een diepe angst en een notie van groot gevaar. Ineens ontwaarde hij een gruwelijke kou, een stank zoals hij nog niet eerder had meegemaakt en een dusdanig diepe duisternis waarbij alle eerdere bij in het niet vielen. Hij vroeg aan de engel wat dit was, waarom hij niet op zijn benen kon blijven staan en nauwelijks adem had om te spreken.

Waarop de engel plotseling verdween en hem alleen in het donker achterliet en hij de kreten en het gejammer van een enorme menigte hoorde, en donderslagen die zo verschrikkelijk waren dat woorden er voor tekort schoten (135).

Hoofdstuk twaalf, de lagere hel.

Ineens zag hij een vierkante put waaruit een stinkende en rokende vuurzuil voortkwam die tot aan de hemel reikte en waarin vele zielen zich als asvlokjes heen en weer bewogen. Hij kon zich niet bewegen en riep: 'Och arme ik! Waarom ga ik niet dood, en waarom heb ik niet geloofd in de heilige Schrift?' Toen kwamen de demonen op hem af om hem in de hel te gooien waar hij nooit meer uit zou kunnen ontsnappen, waar hij nooit dood zou kunnen gaan en voor eeuwig zou branden. Deze kwade geesten waren zo zwart als kool, met ogen als fakkels en spierwitte tanden, een schorpioenstaart, vlijmscherpe ijzeren klauwen en met vleugels als aasgieren.

Net toen ze hem beet wilden pakken verscheen het wezen van licht, waarop ze maakten dat ze wegwamen (136-137).

Hoofdstuk dertien gaat over de Prins van de Duisternis.

Hier komt onze ziel de grootste vijand van het menselijk ras tegen – *inimicum generis humani, diabolum* - de duivel in eigen persoon die qua afmetingen alle andere beesten die hij tot nu had gezien, te niet deed.

Het beest was pikzwart, gelijk een kraai, en had een menselijke vorm behalve dan dat hij heel veel handen had en een staart. Een verschrikkelijk monster was het, met niet minder dan duizend gigantische handen, die breed en dik waren, met twintig dikke en superlange vingers. De nagels waren van ijzer en langer dan een speer, net als de nagels van zijn voeten. Hij had een lange en brede bek en een lange priemstaart, die leek op een scherpe pijl. Hij lag op vurige sintels die gloeiend werden gehouden door een legertje demonen. Deze vijand van het menselijke ras was aan elke ledemaat vastgebonden met dikke brandende kettingen. Hij greep de zielen met al zijn handen beet en kneep ze fijn, waarna hij ze het dal van Gehenna in blies.²²² Als hij daarna weer inademde zoog hij ze tegelijk met rook en zwavel weer naar binnen. Wie uit zijn handen wist te blijven werd geraakt door zijn staart, waarmee hij ook voortdurend zichzelf prikte.

De engel zei nu dat dit het beest Lucifer was, de engel die eerst in de verrukkingen van het paradijs verkeerde. Dit is de straf voor hem en voor alle andere gevallen engelen die het bestaan van God ontkennen of andere misdaden hebben gepleegd. Hij wordt de prins genoemd vanwege zijn voortreffelijkheid in duistere zaken. Want al heb je vele straffen gezien, die zijn niets vergeleken met deze barbaarse foltering.

De ziel vroeg nu of hij hier snel weg mocht, ook al omdat hij hier familieleden en vrienden zag met wie hij niet langer geassocieerd wilde worden en hij beseftte dat hij hier zelf ook zou hebben gezeten als de goddelijke genade hem niet had bijgestaan.

De engel antwoordde dat hij tot nu toe de gevangenis van Gods vijanden had gezien, maar dat hij hierna de glorie zou meemaken waarin zijn vrienden verkeerden (138-140).

Hier eindigt de beschrijving van de hel en komt er een soort overgangsgebied, dat al wel tot *The world of light* hoort (50).

²²² Synoniem voor de hel: smal, rotsachtig dal ten zuiden van Jeruzalem. Hier werden kinderooffers gebracht in de tijd van Salomo, en later werd het de plaats waar vuilnis werd verbrand. Ook lijken van dieren en misdadigers werden volledig verbrand in het vuur dat brandend werd gehouden met behulp van fosfor; de stank was van verre te ruiken. Bron: Wikipedia (4-3-2016).

Jheronimus Bosch

Het is niet moeilijk om te zien hoe Jheronimus Bosch in dit visioen zijn inspiratie kan heb gevonden voor zijn helletaferelen. Het zou interessant zijn om de Nederlandse vertaling, die in 1484 verscheen bij Gerardus Leempt in Den Bosch, er eens op na te slaan.

Dante

Ook moet Dante in zijn *Divina Commedia* geïnspireerd zijn geweest door o.a. dit visioen. Het is interessant om te zien hoe hij het beest genaamd Lucifer - *bestia vocatur Lucifer* - transformeert in zijn eigen monster.

In het visioen van Tondalus ligt Lucifer op vurige sintels, prikt hij steeds zichzelf met zijn priemstaart en is hij aan iedere ledemaat vastgebonden met brandende ijzeren kettingen.

Dante daarentegen plaatst hem in ijzige kou, namelijk tot halverwege zijn borst in dik ijs vastgevroren, en laat hem als toppunt van ellende zo hard met zijn enorme vleugels klapwieken dat er drie ijzige windstromen ontstaan, die het nog harder laten vriezen. We zien hier twee vormen van zelfkastijding, één in hitte en één in kou.²²³

²²³ Dante Alighieri, Dooren, Frans van, *De Goddelijke Komēdie*, (Amsterdam etc. 1987), 166-169. Zie ook Dante Alighieri, Pasquini, Emilo & Quaglio, Antonio, *La Divinina Commedia*, (Torino 1988): *Inferno* 375-376: 'Da mezzo 'l petto uscia fuor de la ghiaccia...due grand' ali..., e quelle svolazzava, sí che tre venti si movean da ello: quindi Cocito tutto s'aggelava', (de Cocytus is één van de rivieren van de klassieke onderwereld).

9. Moderne bijna-doodervaringen deel II

9.1 Modern onderzoek over het fenomeen van de hel

Modern onderzoek wijst uit dat er wel degelijk vaker sprake is van BDE's waarin gebeurtenissen zich voordoen die aan de hel doen denken. Jeffrey Long wijdt er een voorwoord aan bij de BDE van Meg A., waarin hij zegt dat het voldoende is om 'in most frightening NDE's to call out to God or Jesus to result in a prompt shift away from the frightening environment the NDEr is in.'²²⁴

Een Amerikaanse psychiater, Bruce Greyson (1946), heeft hierover veel research gedaan en publiceert er nog steeds over.²²⁵ In *Distressing Near-Death Experiences* onderscheidt hij drie soorten negatieve ervaringen, ten eerste van mensen die zich hevig verzetten, ten tweede van mensen die een eeuwige leegte ervaren, waarin duidelijk wordt dat het leven geen enkele zin heeft (vooral gerapporteerd na een bevalling onder narcose)²²⁶, en ten derde ervaringen met helse taferelen die aan de Middeleeuwen doen denken. Hij vermeldt er bij dat er momenteel op geen enkele manier kan worden vastgesteld wie een BDE kan krijgen, noch wanneer dat zal gebeuren en hoe die zal zijn. Wel constateert hij dat het bestaan van negatieve BDE's nu ook door researchers wordt erkend.²²⁷

Ook Nancy Evans Bush, met wie hij samen dit onderzoek publiceerde, gaat in een later artikel verder in op dit fenomeen.²²⁸ Het zou bijvoorbeeld iets te maken kunnen hebben met een sterk ego en het tot het laatst toe in controle willen blijven, zoals wij dat in de westerse wereld gewend zijn, terwijl mensen met een oosterse insteek eerder bereid zijn tot overgave.²²⁹ In haar artikel geeft zij de aanzet tot een te volgen procedure en therapieën voor mensen die met een dergelijke ervaring te maken hebben gehad.²³⁰

²²⁴ Nderf.org, Meg A's NDE, nr. 903 (16 juli 2016). NB: dit is een BDE met een angstaanjagende helervaring. Long benadrukt in zijn voorwoord dat de meeste helervaringen ook plezierige elementen bevatten, en dat die vaak het belangrijkste deel van de ervaring vormen.

²²⁵ Nderf.org, Dr. Bruce Greyson (16 juli 2016). Zie ook voor een interessante overview van alle aspecten: Miner Holden, 109-133.

²²⁶ NB: op nderf.org staan ook veel voorbeelden van een positieve *eternal void*.

²²⁷ Greyson, Bruce & Evans Bush, Nancy, 'Distressing Near-Death Experiences', *Psychiatry*, Vol. 55, (1992), 95-110.'

²²⁸ Evans Bush, 99-133. Ze schrijft in een e-mail van 9 juli 2016: 'This article goes back quite a few years, but I stand by the information as still valid.'

²²⁹ Denk in dit verband ook aan het almachtige en zelfgenoegzame brein van Swaab (zie genoemde artikelen en boek Swaab).

²³⁰ Evans Bush, 119-123.

Een andere researcher, Barbara Rommer, schrijft dat negatieve BDE's een *blessing in disguise* zijn omdat ze vaak leiden tot een significante verandering van leven, niet alleen voor degenen die de ervaring hebben gehad, maar ook voor hun omgeving.²³¹

Zowel Bush als Rommer zijn actief voor de organisatie IANDS, de *International Association for Near-Death Studies*.²³²

9.2 De middeleeuwse hel en de moderne hel

Zowel in middeleeuwse als in moderne visioenen wordt de ziel er voortdurend aan herinnerd dat je in de hemel komt als je een goed en godvruchtig leven leidt. Ook de hel heeft daar een plaats. Het zijn christelijke elementen die nog steeds van toepassing zijn. De theorie dat onze huidige godsdiensten eigenlijk allemaal zijn gebaseerd op BDE's uit de oudheid of lang daarvoor, lijkt hierop gefundeerd te zijn.²³³

Levensoverzicht

In de middeleeuwse visioenen is er niet zozeer een terugblik op het leven, maar moet de reiziger de hellestraffen ondergaan die hem toekomen overeenkomstig het gedrag dat hij op aarde heeft vertoond.

Ook in moderne ervaringen wordt melding gemaakt van soorten straf:

I was also shown that there are degrees of punishment in the void. The punishment ranged from a gray depressive atmosphere, progressively down into utter horror, terror, hopelessness, despair and desolation in black darkness. I did not see any lake of fire.²³⁴

In het visioen van de monnik van Wenlock vinden we iets wat lijkt op een levensoverzicht: zijn zonden, maar ook zijn deugden, treden naar voren alsof ze een persoon zijn en spreken hem om beurten toe.²³⁵ Ook bij Laisrén noemen de kwade geesten al zijn zonden op.²³⁶

²³¹ Rommer, Barbara R., *Blessing in Disguise*, (St. Paul, Minnesota 2000), 97.

²³² <http://iands.org/home.html> (29 augustus 2016).

²³³ Zie voetnoten 4 en 5.

²³⁴ Nderf.org, Alan M.'s NDE, nr. 3760 (6 september 2016).

²³⁵ Emerton, 4-5.

²³⁶ Meyer, 117. Zie hoofdstuk 8.1.

In moderne BDE's ziet de persoon in kwestie vaak in een flits zijn leven voorbij trekken, en voelt wat hij anderen heeft aangedaan, wat leidt tot spijt en vergeving, zoals hier bij Alan M.:

The book of life, which is contained as memories in the temporal lobe of our brain, is played off, like a video recording on death before us and God immediately upon death.... There is no judgment here, just mild disapproval and admonishment for the wrongs we have done in life. We feel the actual joy subjectively of actions and events in life.And we also feel objectively the effects both good and bad of how our actions have effected and influenced other people. The life review is played off at great speed like a movie fast forwarding at a speed too fast for the eye to follow. But unlike a movie we are part of the life review. The life review comes and goes in one blinding moment, but strangely we relive every moment of our lives so that we can learn from our mistakes. Each person will have to face God for what was done by them while on earth.²³⁷

Verlangen naar terugkeer naar het lichaam vanuit de hel

Tondalus ondergaat al zijn kwellingen omdat hem als leidraad wordt gegeven dat hij, als hij die ondergaat, daarna weer terug mag naar zijn lichaam en de boodschap daarover aan de mensen moet brengen. Maar in hoofdstuk negen begint Tondalus' ziel te wanhopen en zich af te vragen of hij ooit zijn lichaam nog terug zal zien.²³⁸

Rachelle G komt in de hel terecht en wil ook graag terug naar haar aardse bestaan:

I was disintegrating inside the tunnel, i.e. my body lost consistency.... After a blow, I found myself in a viscous sea of mud. There were a lot of people with me and we were trying to escape from it but could not. I was completely desperate; those people were suffering a lot, they were in torment. I then thought this was HELL and I thought Oh My! Then, I felt tiredness and thought only about losing myself off; to abandon my body, quitting. But at the same time I knew, that if I did I would stay there forever. From this I took renewed strength and thought about my 5-month old baby and visualized my son growing up without me. I said, 'no, I don't want to stay'. I also felt that I had a purpose, a mission that was not yet fulfilled in this life. I had to complete a

²³⁷ Nderf.org, Alan M.'s NDE, nr. 3760 (6 september 2016).

²³⁸ Later wil hij echter niet meer terug naar zijn lichaam, als hij de glorie van de hemel heeft meegemaakt (Picard, 156).

stage of spiritual growth. At that moment I escaped from the mud pool and, at an incredible speed, I went up and found the White Light.²³⁹

De plaats van de hel: ergens beneden, in de aarde

De plaats van de hel wordt in de visioenen altijd beschreven als zijnde ergens in de aarde, in ieder geval altijd ergens beneden. Zo ook bij Laisrén, waar de hel zich in een diepe put bevindt die er uitziet als een grotopening tussen twee bergen. En bij Tondalus is de gevallen engel Lucifer in de benedenste krochten van de hel te vinden.

In de ervaring die Meg A. heeft blijft ze naar beneden vallen waarbij ze ook diepe duisternis en stank ervaart en wordt verteerd door vuur:

For a split of a second I thought I was headed towards heaven but suddenly something happened. I stopped dead, in this tunnel and like a bolt of lightning I started to fall, faster and faster and faster and was headed towards this sort of black hole. It was so dark I felt I could cut it with a knife. Still falling, I began to hear screams, cries, agonizing pain, horrible, horrible laughing and the most putrid smell you could even imagine, then the blackness turned into fire, and I was falling towards a huge furnace. Fire began to consume me.²⁴⁰

Extreme koude en grote hitte

In middeleeuwse visioenen wordt graag gebruik gemaakt van de tegenstelling tussen extreme koude en grote hitte. Bij Drythelm springen de zielen heen en weer van de bittere kou naar de extreme hitte, en bij Tondalus worden ze door folteraars met een hooivork van de ene naar de andere kant gegooid.²⁴¹

In moderne BDE's heb ik geen ijs en sneeuw gevonden, wel hitte en vuur:

I found myself next to an enormous pit with raging flames of fire leaping high into an open cavern. It seemed to be like a mouth that had swallowed her dead. The heat was unbearable. I could see the outlines of people through the flames. The screams from the condemned souls were deafening and relentless.... It was raining fire and burning rock, similar to the way lava falls from a volcano. The smoke from the flames was

²³⁹ Nderf. org, Rachele G.'s NDE, nr. 2377 (24 oktober 2015).

²⁴⁰ Nderf. org, Meg A.'s NDE, nr. 903 (24 oktober 2015).

²⁴¹ Colgrave, 490-491 en Picard, 118.

very thick, allowing visibility for only a short distance, but what I could see was horrifying.²⁴²

Gruwelijke stank

In de helgedeelten van alle visioenen wordt de gruwelijke stank beschreven, bijvoorbeeld een smerige rook die naar zwavel en lijken ruikt (Tondalus) of een stinkende, dikke vettige damp (Thurkill). In moderne visioenen is dit niet anders.

Bill Wiese beschrijft het aldus:

I was extremely nauseous from the terrible, foul stench coming from these creatures. It was by far, the most putrid smell I have even encountered. If you could take every rotten thing you can imagine, such as an open sewer, rotten meat, spoiled eggs, sour milk, dead rotting animal flesh, and sulfur, and magnify it a thousand times, you might come close. The odor was actually extremely toxic, and that alone should have killed me....²⁴³

Diepe duisternis

Drythelm en zijn gids komen in een diepe duisternis terecht die slechts wordt verlicht door vlammen die met tussenpozen uit een diepe afgrond omhoog komen. Hier laat zijn gids hem plotseling alleen. Ook Tondalus wordt alleen achtergelaten in een gruwelijke kou en stank en een diepe duisternis.

Het doet denken aan de ‘dark void’ die in moderne BDE’s wordt ervaren, zoals in de ervaringen van Analisa D.:

I was lying in the bed when all of a sudden I experience this blackness. There was no light, there was nothing. It wasn't even that I could see the blackness, it just existed and I knew it was there. All of a sudden there were these beings all around me. I can't remember how many, but I felt that they were beings that had been around me for a while and had been waiting for this moment. They started pulling at me and took me to this place of absolute desperation . There was nothing, and yet I existed in this horrible void. The essence of this void was that it was an ABSENCE OF GOD. I want

²⁴² Wiese, Bill, *23 Minutes in Hell*, (Lake Mary, Florida 2006), 22, 29. NB De ervaring van Wiese is geen BDE maar een zogenaamde OBE = Out of Body Experience. Wiese gebruikt 243 bijbelcitataten in zijn boek: 137-155.

²⁴³ Wiese, 7.

to stress that emphatically. It was absolute torture... nothing, absolutely nothing can describe this pain. It was my worst nightmare come true.²⁴⁴

Kwade geesten, duiveltjes of demonen

In verschillende middeleeuwse visioenen worden kwelgeesten of demonen beschreven.²⁴⁵ Blijkbaar kunnen die dingen vliegen, hoewel dat niet in alle voorbeelden wordt beschreven:

- Bij Fursa zijn het lelijke, smerige en zwarte schepsels, met een lange nek, afzichtelijk van magerheid en met koppen als opgeblazen kookpotten; als ze vliegen of vechten is de vorm van hun lijf niet onderscheiden en is er alleen een afschuwelijke, fladderende schaduw. Ze kunnen ook praten en schelden en dat doen ze in de gangbare taal.²⁴⁶
- Bij Drythelm lachen ze schamper, schimpen en spotten ze, hebben brandende ogen en komen er walgelijke vlammen uit hun mond en neusgaten.²⁴⁷
- Bij Barontus zien ze er afschuwelijk uit en willen ze hem wurgen, doorslikken en met hun tanden en klauwen verscheuren. Ze hebben een twistgesprek met de aartsengel Raphaël in de gangbare taal en als ze worden bedreigd spreiden ze hun vleugels en vliegen snel weg.²⁴⁸
- Bij Laisrén zijn ze vooral vurig: er komt vuur uit al hun ledematen. Verder komen ze in drie vormen voor: zwart met vurige, brede speren in hun hand; donkerbruin met vurige pijlen in hun hand; en met de haren als van een distel en vurige werpspiezen in hun hand. Ze praten eveneens in de gangbare taal.²⁴⁹
- Bij Tondalus zijn ze zwart als kool met ogen als fakkels en spierwitte tanden, en hebben ze een scorpioenstaart, vlijmscherpe, ijzeren klauwen en vleugels als aasgieren. Ook hier spreken ze de gangbare taal.²⁵⁰

In moderne visioenen zijn er eveneens beschrijvingen van deze vliegende demonen of duiveltjes, die vals lachen en praten in de gangbare taal. Zie onderstaande voorbeelden van Philip O. en Joe G.:

²⁴⁴ Nderf.org, Analisa D.'s NDE, no number (8 juli 2016).

²⁴⁵ Ik gebruik afwisselend als benaming voor deze dingen: kwade of boze geesten, kwelgeesten, duiveltjes of demonen.

²⁴⁶ Rackham, 12-15.

²⁴⁷ Colgrave, 490-493.

²⁴⁸ Hillgarth, 196, 200.

²⁴⁹ Meyer, 117.

²⁵⁰ Picard, 137.

I heard an awful sound behind us and as I turned to look I saw it was a demon spirit. He was ugly, he had the head of a bat and the body of a snake. The angel in front of me dropped back and kicked the demon in the hair, and he rolled in a ball and he blew up like a firecracker and then disappeared. That happened several times and then the angel stopped outside my room, and the next thing I knew I was coming around back in my body.²⁵¹

I then could smell what I thought was sulfur and death. Then the voices started to laugh and said that there was no heaven for me. Then I felt like I was pushed back into a wall and my arms pinned to the wall. I felt totally helpless and then I saw that the voices were little monsters which looked like hair balls with shark teeth and they came at me. They were the ugliest looking things I have seen. They had bodies like that of a snake and it had wings. Their arms and hands looked like those of a bat. On the top of their heads they had horns, but not like the horns of a bull or a ram. They had pointed horns but nothing that I could say was earthly. They started coming at me and I felt them feeding on me. I looked down at what I thought was my body and parts were gone. They were in their mouths. Then one of them said ‘We told you already that this is your heaven and we are your God’. I don’t know why I did this, but I started saying the 23rd psalm out loud, and with everything I had in me I tried to recall every word that I could say. And at the end of it I started feeling a wonderful feeling that came over me and I had to close my eyes.²⁵²

Klein van stuk

Uit het bovenstaande kan worden gedistilleerd dat deze kwelgeesten mager zijn en niet al te groot van stuk (circa een meter lang), wat ook blijkt uit de BDE van Charles T.:

I sensed evil around me...I thought I was alone until I saw three demon like figures standing by my feet and talking in three different languages....While the demons were talking and looking down at me, there was a tiny light coming from behind them and I could see their silhouettes. They were about three to four feet high with skinny bodies, arms, and legs.²⁵³

²⁵¹ Nderf.org, Philip O.’s NDE, nr. 4058 (7 mei 2016).

²⁵² Nderf.org, Joe G.’s NDE, nr. 1058 (24 oktober 2015).

²⁵³ Nderf.org, Charles T.’s NDE, nr. 4793 (24 oktober 2015).

Monsters en griezelige creaturen in de benedenhel

Er zijn blijkbaar twee soorten duivels: hierboven hebben we de beschrijving gezien van de vliegende kwelgeesten of demonen en hun moderne tegenhangers. Nu wil ik de martelende monsters en andere creaturen onder de loupe nemen die we in de krochten van de hel tegenkomen, de echte duivels die reusachtig van statuur zijn.

Bij Tondalus is er sprake van de meest gruwelijke beesten en walgelijke procedures, zoals de baring van monsters door de monniken en de nonnen die in hoofdstuk negen wordt beschreven. Hier neemt de fantasie een grote vlucht. Ook de beschrijving van het gigantische beest Acheron en van de nog kolossalere Lucifer gaat alle verbeeldingskracht te boven.

Onderstaand een paar moderne voorbeelden, die toch ook niet mis zijn:

I saw two enormous beasts, wich were approximately ten to thirteen feet tall. These creatures were not of this World, they were entirely evil and they were gazing at me with pure, unrestrained hatred. They weren't animals, but they weren't human either. Each giant best resembled a reptile in appearance, but took on human form. Their arms and legs were unequal in length, out of proportion – without symmetry. The first one had bumps and scales all over its grotesque body. It had a huge protruding jaw, gigantic teeth, and large sunken-in eyes. The second beast was taller and thinner, with very long arms and razor-sharp fins that covered its body. Protruding from its hands were claws that were nearly a foot long.... Two more creatures came into the cell and I realized my torment would be their amusement. As they entered, suddenly the light vanished. It became absolutely pitch black..... I could hear the creatures speaking to each other. Although I could not identify what language it was, somehow I could understand their words.²⁵⁴

I remember one giant creature began to rip at the skin on my back with what seemed like his sharp nails..... Another kicked me down and started standing on my chest laughing.....Their raspy laughs and taunts at me... The creatures began chanting in a language I really didn't understand....²⁵⁵

²⁵⁴ Wiese, 3-5.

²⁵⁵ Nderf.org, Meg A.'s NDE, nr 903 (24 oktober 2015).

Vreemde taal

In de laatste drie moderne voorbeelden is er sprake van een vreemde taal die door de kwelgeesten en duivels wordt gesproken, en van hatelijk gelach, wat ook beschreven wordt bij Drythelm.²⁵⁶ De middeleeuwse kwade geesten spreken de gangbare taal, net als de duivel (satan) in het visioen van Fursa.

In de hel is geen sprake van telepathische communicatie.

Modder

In middeleeuwse visioenen zijn er stekels, doornen, spijkers, gloeiende kettingen, kokende pek en brandende golven, maar geen modder. Die is er in moderne visioenen wel.

Hierboven zagen we de BDE van Rachelle G. met een ‘viscous sea of mud’,²⁵⁷ en ook Eben Alexander beschrijft in zijn ervaring een wereld van modder met groteske dierenkoppen die grommend in de drek komen bovendrijven.²⁵⁸

Het vergeefse verlangen naar de dood

Bij Tondalus in hoofdstuk tien wordt beschreven hoe het allerergste nog is dat de zielen smeken om de dood die niet komt.²⁵⁹

Wiese ervaart dat eveneens:

I knew that I could not escape this torture via death, for not even that was an option. Death penetrated me, but eluded me. Oh, how I yearned for death, but there would be none. To experience the feeling of being lost forever was by far the worst part of hell. On Earth, we always have some form of hope. Even amidst the most direful situations, we have hope that we’ll escape, even if it’s only through death. . . . Your soul cannot die, and you are lost and in torment forever.²⁶⁰

Redding door kruisteken of aanroepen God of Jezus

In hoofdstuk zeven, acht en negen ondergaat Tondalus de straffen die hem toekomen, maar als hij berouw toont houdt de straf onmiddellijk op en weet hij later niet meer hoe hij uit de plaats des onheils is gekomen. De monnik van Wenlock ziet de aarde omringd door een

²⁵⁶ Het behoort niet tot de mogelijkheden om onderzoek te doen naar het taalgebruik in de hel.

²⁵⁷ Nderf. org, Rachelle G’s NDE, nr 2377 (24 oktober 2015).

²⁵⁸ Alexander, 46-49. Zie ook hoofdstuk 4.

²⁵⁹ Picard, 134.

²⁶⁰ Wiese, 2-6, 37.

machtig vuur dat uitdooft zodra de engel het teken van het kruis maakt,²⁶¹ en als Bonelo in de knel raakt en het teken van het kruis maakt komt er iemand die hem terugbrengt naar het licht.²⁶² Barontus krijgt op zijn hart gedrukt dat als er duivels zijn die de weg versperren hij moet zeggen: ‘Ere zij U O God’ waarna deze onmiddellijk zullen verdwijnen.²⁶³ Eerder in het visioen was al gebleken dat het zingen van psalm 50 hetzelfde effect had.²⁶⁴

Hierboven bij de beschrijving van de kwelgeesten zagen we hoe Joe G. ze kwijtraakt als hij psalm 23 begint te zingen en als Eben Alexander weer in de modderwereld terecht komt, hoeft hij maar even aan de prachtige muziek uit de hemel te denken of hij is al weer terug.²⁶⁵

Wiese ervaart het aldus:

I saw that there was a hole in the top of the cave, which was the entrance to an upward tunnel, which suddenly I began ascending. Suddenly a burst of light invaded the entire tunnel. Jesus was there, and he said he sent me there because many people do not believe that hell truly exists.... I then said ‘those demons were so powerful’, and he said ‘all you have to do is cast them out in My name.’²⁶⁶

In het laatste voorbeeld van Dario F. komen verschillende van de bovengenoemde onderwerpen tesamen. In zijn BDE is er sprake van zowel de hemel als de hel.²⁶⁷

All of a sudden an angel appears, wearing combat vestments as a soldier, but white, - he was about 5 meters tall – I ask him: ‘Who are you?’ And he replies: ‘I am Michael and I have to bring you to another place’. I feel like being blown downwards and reach a lake of blood and rotten burnt flesh. The smell of putrid flesh was unbearable. Holes would open in the ground, at every step, and horrible worms would come up. I raised my eyes and saw a man bending down and a demon raping him...and the demon was donkey-headed. To the right I saw the anus of a giant, defecating demons.... To the left I saw people dancing, they wanted to stop, but the demons would not let them stop. They noticed me and they wanted to attack me, but Michael made the symbol of

²⁶¹ Emerton, 4.

²⁶² Diaz y Diaz, 56.

²⁶³ Hillgarth, 201-202.

²⁶⁴ Hillgarth, 197-198.

²⁶⁵ Zie hoofdstuk 4.

²⁶⁶ Wiese, 29-38.

²⁶⁷ Zie hoofdstuk 6.7 voor het gedeelte over de hemel.

the cross and the demons backed off, blaspheming against God, the angel and myself. Michael embraced me and took me out from there. Right there beside my body he said: ‘You choose, this is your last chance. You have seen the Paradise and the Hell. It is up to you from now on. I returned to my body and I recovered.’²⁶⁸

Dwangmatig gedrag

In bovenstaand visioen komen zielen voor die aan het dansen zijn en willen stoppen maar dat niet mogen. Ze moeten eeuwig blijven doordansen.

Ook in de zelfmoord BDE die hieronder volgt is er sprake van dwangmatig gedrag, namelijk als de zielen continue doelloos en terneergeslagen rondstappen, terwijl ze naar hun voeten kijken en telkens tegen elkaar aan botsen.

In de middeleeuwse hel ben ik dit niet tegengekomen.

²⁶⁸ Nderf.org, Dario F.’s NDE, nr. 1096 (24 oktober 2015). Zie hoofdstuk 6.1 voor nog een beschrijving van de de aartsengel Michaël.

10. Transformatie in de Middeleeuwen en de moderne tijd

In dit hoofdstuk wil ik voorbeelden geven van wat een visioen of BDE met een mens kan doen en hoe het tot ongekeerde inzichten kan leiden, zowel in de Middeleeuwen als nu. Daarvoor gebruik ik passages uit de visioenen van de monnik van Wenlock en van de Engelse boer Thurkill.

Maar allereerst volgt er een toonaangevend modern voorbeeld van een transformatie die zich voordoet na een zelfmoordpoging, waarbij verschillende belangrijke aspecten aan de orde komen, zoals bijvoorbeeld het hierboven genoemde dwangmatige gedragsaspect van de hel, waarna bevrijding volgt.

10.1 Voorbeeld van een moderne bijna-doodervaring na een zelfmoordpoging die leidt tot transformatie

I had become a devout atheist... I wrote a suicide note and shook out five tranquilizers. I mixed the drinks together with the liquor and I toasted to my wife's vacant chair..... I began to see a dark, cloud like formation and it was coming towards me, it was coming right through the ceiling of my kitchen and came in and engulfed me. I felt myself moving through this tunnel at a very fast rate. I didn't know if I was dead or alive at that point, but I do recall looking back at myself passed out on the kitchen floor. 'Is this what death is?', I wondered. 'No!' came an answer from somewhere. I was shocked to see a being of incredible beauty, radiating great love, great compassion and warmth. It was a being of beautiful, bright white light, which had silver threads emanating from the center. I was hesitant to say anything, and then I realized that my thoughts were being read by this incredible being of light. 'No!' he repeated again. 'This is not what death is like. Come, I will show you.' I remembered floating with him over to a pit of some sort that contained a very depressing scene of a landscape devoid of beauty, devoid of life, where people shuffled around with their heads down and their shoulders bent forward in a depressed, resigned manner. They kept their heads down and looked at their feet and wandered around aimlessly, bumping into each other occasionally but they kept on going. It was a horrifying thought that I was going to be cast down with these confused lost souls, but the voice seemed to understand my terror and relieved it with the following words: 'This is a Hell of your own creation. You would have to go back to earth eventually and

experience a new life all over again faced with the same difficulties that you faced in this lifetime. You will stay with these lost and confused souls until then. Suicide is not an escape.’

I was shown a panoramic view of my life. I was shown a picture of the effect that alcohol had caused on my young children’s life and the effect that it would cause in their future. ...I also was given a preview on how my alcoholism would influence my three children’s life if I continued to drink in the manner I had become accustomed to.Each would in turn become alcoholics also. It was terrifying to me and I decided right then and there this was not what I wanted for my children, or myself. I was shown if I continued as a hopeless, pathetic drunk that I would not be able to escape. Having to relive all the trials and traumas that brought me right up to the point of suicide, I would have to face those again in another life and it just seemed more terrifying than I even wanted to admit. I cried.

The being of light seemed to understand that I was filled with a sense of remorse, compassion and love. He said in a stern voice but that was still like a father speaking to a son, ‘Your life is not to do with as you please. Did you create yourself, give yourself life? No. Neither can you choose death.’ I couldn’t speak, I couldn’t think, I cried even more. This presence in voice must be the Holy Spirit sent to me, I thought. The voice, now softer continued, ‘I’m not done with you, your work isn’t finished, go back and do what you were meant to do.’ ...The peace and comfort I first knew while standing at the edge of the pit of Hell have never left me or allowed me to lose my renewed faith and trust. Some friends can’t understand why I don’t feel bitter; best answers lie in the twenty-third psalm: ‘Yeah, though I walk through the valley of the shadow of death, I will fear no evil, for Thou art with me, Thy rod and Thy staff, they comfort me.’

Since my experience, I have found that I no longer fear death, that I have a much more spiritual outlook and I take my responsibility of raising my children very seriously now.The negative Near Death Experience is not negative when good comes out of it.²⁶⁹

²⁶⁹ Nderf.org, Suicide’s NDE, no number (20 juli 2016). NB Dit is een verkorte weergave, zie de website voor de volledige versie.

10.2 Resultaten van modern onderzoek

Modern onderzoek van Greyson en Noyes toont aan dat de meest karakteristieke veranderingen na het hebben van een bijna-doodervaring de volgende zijn:

The aftereffects typically reported are increases in spirituality, concern for others, and appreciation of life as well as decreases in the fear of death, materialism and competitiveness (Greyson 2006).²⁷⁰

Loss of fear of death; strengthened belief in life after death; feeling especially favored by God; a new sense of purpose or mission; heightened self-esteem; increased compassion and love for others; lessened concern for material gain, recognition or status; greater desire to serve others; increased ability to express feelings; greater appreciation and zest for life; increased focus on the present; deeper religious faith or heightened spirituality; search for knowledge; and greater appreciation for nature (Noyes et al., 2009).²⁷¹

10.3 Het visioen van de monnik van Wenlock

De als Wynfreth in Wessex geboren Bonifatius (672/675 – 754) was in zijn jonge jaren het hoofd van een kloosterschool. In 716 ging hij voor het eerst als missionaris naar Friesland maar keerde onverrichter zake al snel weer terug. Daarna pakte hij het anders aan en werkte hij met toestemming van de paus langdurig als bisschop in Duitsland en later opnieuw in Friesland samen met Willibrord.²⁷² Hij deed ook Woerden aan tussen 719 en 720 en gebruikte de basilica van het nog staande principiagebouw van het Romeinse castellum als kerk, zo is onlangs duidelijk geworden uit archeologisch onderzoek.²⁷³ Uiteindelijk werd hij in 754 bij Dokkum vermoord.

Bonifatius stond bekend als zeer streng in de leer en liet een uitgebreide correspondentie na, die vaak geloofskwesties als onderwerp had.²⁷⁴ In brief II [10] uit 716 die

²⁷⁰ Greyson, Bruce & Kanna, Surbhi, 'Daily Spiritual Experiences Before and After Near-Death Experiences', *Psychology of Religion and Spirituality*, 4, Volume 6, (2014), 303.

²⁷¹ Ibid., 303.

²⁷² Emerton, 3-9.

²⁷³ Verhelst, E.M.P., *RAAP-Rapport 3021: Een vroegmiddeleeuwse begraafplaats in het castellum van Woerden*, RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. (Weesp 2015), 97-101.

²⁷⁴ Padberg, Lutz E. von, *Die Christianisierung Europas im Mittelalter*, (Stuttgart 1998), 82-88.

is gericht aan lady Eadburga, abdis van het Minsterklooster in Kent, beschrijft hij het visioen van de monnik van Wenlock, dat hij uit diens eigen mond heeft gehoord (3-9).²⁷⁵

Beschrijving van het visioen

Het visioen begint op de gebruikelijk manier als de ziel wordt rondgeleid. Hij krijgt een levensoverzicht op een aparte manier: zijn zonden treden een voor een naar voren alsof ze een persoon zijn en spreken hem om beurten toe: ‘Ik ben je gulzigheid’, ‘ik ben je grootsprakigheid’ enzovoorts. Ook zijn deugden komen aan de beurt, die veel groter lijken te zijn als ze worden verdedigd door de engelachtige wezens (4-5). Daarna krijgt hij als het ware een kijkje in de keuken van God als hij naar het wel en wee mag kijken van de mensen op aarde. Engelen waken over de goeden onder hen, maar de zondaars worden opgemerkt door de kwade geesten en aangemoedigd om nog meer zonden te begaan (7-8). Op dezelfde manier ziet hij koning Ceolred van Mercia (709-716) die op dat moment nog leefde. Hij ziet dat de koning door de engelen wordt afgeschermd voor de aanvallen van de demonen met een soort schild dat als een groot geopend boek boven hem wordt gehouden. Maar de laatsten krijgen de overhand en de engelen betreuren het dat deze zondaar hun bescherming niet langer zoekt (8). Bonifatius had blijkbaar niet veel op met deze koning, over wie hij zich in een andere brief beklagt.²⁷⁶

Nu wordt de man weer naar zijn lichaam gestuurd en hij krijgt opdrachten mee die hij moet vervullen. Zijn eigen lichaam komt hem als onaangenaam voor maar hij moet teruggaan en is een week lang blind omdat zijn ogen vol bloedende tumoren zitten. Hij vertelt dat hij nog andere wonderbaarlijke visioenen heeft gezien die hij zich niet herinnert (8-9). Maar wat vooral bijzonder is, is dat de monnik gerichte opdrachten krijgt die hij moet uitvoeren. Hij moet een vrouw opzoeken en haar haar zonden voorhouden en vertellen hoe ze daarvoor kan boeten. En hij moet over zijn visioenen vertellen aan een priester genaamd Begga, die hem dan zal leren hoe hij het aan de mensen moet overbrengen. Maar alléén aan vrome mensen (8).

Kort na zijn terugkeer komt de tijding van de dood van de misdadige koning die volgens Bonifatius het bewijs is dat wat de monnik heeft gezien, juist is – *subsequens autem et citus scelerati regis exitus, quae de illo visa fuerunt, vera esse procul dubio probavit* -.²⁷⁷

²⁷⁵ Emerton.

²⁷⁶ In een brief aan Koning Ethelbard van Mercia, de opvolger van Ceolred, die in 716 overleed, zinspeelt Bonifatius opnieuw op het slechte leven van de laatste.

²⁷⁷ Tangl, Michael, *Die Briefe des heiligen Bonifatius und Lullus*, (Berlijn 1955), 15.

Hij constateert dat ook de vrouw en Begga het gebeurde konden bevestigen door de verklaringen die ze later gaven (9).

De rol van Goddelijke boodschapper was blijkbaar de nieuwe taak op aarde voor deze monnik van Wenlock en dat zien we eveneens in het volgende visioen van de boer Thurkill.

10.4 Het visioen van de Engelse boer Thurkill

Het visioen van de Engelse boer Thurkill dateert waarschijnlijk uit het begin van de 13^e eeuw en de schrijver van het visioen zou heel goed de abt Ralph van het Cisterciënzer klooster van Coggeshal geweest kunnen zijn. Dat klooster lag vlak bij Stisted, waar Thurkill vandaan kwam. Deze abt was zeer geïnteresseerd in het fenomeen van visioenen, en schreef niet alleen een kroniek, maar tekende ook visioenen op, die tot nog toe niet zijn teruggevonden. De Latijnse tekst is in vier handschriften overgeleverd, waarvan het oudste en de meest betrouwbare zich bevindt in de Benidictijner abdij St. Albans bij Londen (10).²⁷⁸

Het visioen is anders dan de andere middeleeuwse visioenen die we tot dusverre hebben gezien, in die zin dat hier geen sprake is van schijndood. In dit geval krijgt Thurkill bericht van de heilige Julianus, die hem in vleesgeworden vorm aanspreekt terwijl hij op zijn akker bezig is, en hem vertelt dat hij naar huis moet gaan en op zijn bed moet gaan liggen, zodat het lijkt alsof hij slaapt. In de tussentijd zal hij met Julianus op reis gaan, een reis in de ziel wel te verstaan.

Bij een aantal moderne BDE's, die dus eigenlijk geen BDE's zijn, maar OBE's (*out of body-experiences*) genoemd moeten worden, is er ook sprake van dit fenomeen, zoals bijvoorbeeld bij sommige citaten over de hel hierboven.²⁷⁹ Bovendien is het opnieuw een voorbeeld waarbij de zichtbare en onzichtbare wereld in elkaar overlopen. In dit geval is het de heilige Julianus die van dimensie wisselt.²⁸⁰

De *Visio Thurkilli* begint met een lang voorwoord, die de aspecten van een preek verenigt met een korte geschiedenis van eerdere visioenen (15-21). Echter, wat de auteur er vooral toe gedreven heeft om het verhaal op schrift te stellen, is een debat op gang te brengen over de authenticiteit van het fenomeen. En elders preciseert hij, dat verschillende mensen er

²⁷⁸ Schmid, Paul Gerhard, *Die Vision des Bauern Thurkill*, (Leipzig 1987).

²⁷⁹ Wiese, xiii-xvi.

²⁸⁰ Zie voor meer voorbeelden van complementaire werelden hoofdstuk 5.2 (de brandwond van Fursa), hoofdstuk 6.1 (vogels en engelen van vlees en bloed) en onderstaande ervaring van Denise.

al voor hebben gekozen om hun leven te veranderen, nadat ze Thurkill over zijn ervaring hebben horen vertellen.²⁸¹ Dat speelde blijkbaar toen ook al een rol.

Het visioen getuigt van originele ideeën, zoals het feit dat, als Thurkill op zijn zielereis een verstikkende hoestbui krijgt, zijn lichaam die tegelijkertijd krijgt. Zo ook zorgt in het laatste hoofdstuk de heilige Michaël ervoor dat Thurkill onmiddellijk terugkeert naar zijn lichaam, omdat hij anders dreigt te stikken door het koude water dat de omstanders naast zijn bed in zijn mond dreigen te gieten om hem wakker te maken. En verder is er de letterlijke weging van de ziel door Paulus en de duivel. Dat ben ik, behalve in het Egyptische Dodenboek, nog niet eerder in een visioen tegengekomen.

De hel is hier een soort theater geworden, waar de verschillende categoriën zondaars moeten optreden en worden uitgejouwd door de duivels. Bij het begin van de hel waar een dikke, vieze, stinkende rookpluim uit de grond komt, ruikt alleen Thurkill die, omdat hij de tiende penning niet heeft betaald en de andere zielen wel. Zo is er een straf al naar gelang de zonde en heeft ieder zijn eigen strafmaat.²⁸² Ook nieuw is dat Thurkill in het hiernamaals bekenden heeft gezien en daarvan verslag doet aan hun familieleden op aarde.

Beschrijving visioen

Toen nu Thurkill rustig op zijn bed lag te slapen, wilde zijn vrouw hem de volgende morgen wekken om naar de kerk te gaan, maar er was geen beweging in hem te krijgen. Ze liet het zo, maar bij thuiskomst haalde ze de burens en bekenden er bij. Hij bleef echter nog steeds roerloos liggen. De priester werd er bij gehaald maar kon ook niets uitrichten, tot hij de volgende avond een beetje wijwater over hem heen goot. Want nauwelijks was dat gebeurd, of Thurkill ging rechtop in bed zitten en zegt ‘*Benedicite*’, iets wat hij vroeger nog nooit had gezegd (21-25).

De omstanders dachten dat hij gek was geworden, en zeiden dat hij eerst iets moest eten om weer bij te komen. Maar Thurkill antwoordde dat hij niets nodig had en eerst naar de kerk wilde gaan om daar God te danken, en om met de priester te praten, aan wie hij slechts een klein gedeelte vertelde van wat hij had meegemaakt. Waarop de volgende nacht de heilige Julianus aan hem in een droom verscheen en hem met vreselijke straffen dreigde als hij niet op de volgende kerkelijke feestdag het volledige visioen uit de doeken zou doen.

En zo, op Allerheiligen en Allerzielen, gebeurde het. Iedereen verbaasde zich over de redenaarskunst van deze eenvoudige man die ook nog ten overstaan van het hele dorp zijn

²⁸¹ Carozzi, 515.

²⁸² Gregorius de Grote, 286-288. Zie ook hoofdstuk 5.1.

zonde opbiechtte dat hij niet de volledige tiende penning voor zijn oogst had betaald. Hiervoor vroeg hij nu om absolutie, omdat hij er tijdens zijn zielereis al voor zou hebben geboet. Hij vertelde over de straffen die hij had gezien en over de woningen waar de deugdzamen verbleven, en vertelde aan sommigen hoe het met hun vader of moeder ging, of met hun broer of zus, die hij in het hiernamaals had gezien. En Thurkill hield niet eerder op met zijn verhaal dan tot hij de aanwezigen tot tranen en diepe zuchten toe had beroerd – *atque ad lamenta et gravia suspiria commoveret* -, waarna hij door de een werd geprezen en door de ander werd gehoond (27-29).

Het heden

Gregorius de Grote schreef het al in zijn *Dialogen*: ‘Het eeuwige en geestelijke wordt door op het stoffelijke gerichte mensen niet geloofd, omdat ze wat ze erover horen niet door eigen ervaring kennen. Ze aanvaarden niet dat er onzichtbare zaken bestaan, die ze met hun lichamelijke ogen niet kunnen zien.’²⁸³ En zo is het is onze tijd nog steeds, wat dat betreft is er niet veel veranderd. Er is zelfs geen plaats meer voor de ziel, het hebben heeft het zijn vervangen. Vergelijk in dit verband ook Swaab met zijn mens-als-machine brein.²⁸⁴

Moderne samenvattende ervaring

En tenslotte een heel bijzonder voorbeeld met de apostel Johannes, waarbij opnieuw sprake is van twee dimensies die elkaar kruisen. Denise heeft een BDE gehad, waarin ze iemand heeft ontmoet die John heette en die grote indruk op haar maakte.

Acht jaar later gebeurt het volgende:

On a trip with my mother and friend to Savannah Georgia we decided to visit the Catholic Cathedral. Upon entering the church and looking around, a short elderly man, with twinkling grey eyes, came softly up to my right side. He took my hand and asked me to walk with him. I wasn't afraid or fearful (besides my mom and friend were directly in front of us). As they walked ahead and moved towards the altar, the little man guided me to the last stain glass window on the left, closest to the altar. He asked if I saw anyone I knew in the stained glass. It was a side profile, but I recognized him immediately. It was John, my John from my NDE. I whispered in awe: ‘That’s John.’ Then the man said: ‘Yes, it is, my dear, he was an apostle on earth and he was called

²⁸³ Gregorius de Grote, 249-259.

²⁸⁴ Swaab, *Wij zijn ons brein*.

smiling John. You needed to see this. You needed to remember and know that it happened.' I stood there shaking my head in a yes motion and turned to look at the little man. He was gone. No where in sight. My mother and her friend had turned to me and asked where he went. I told them I did not know....but I had something to share with them. And I've been sharing my NDE with anyone who needs to hear it ever since...²⁸⁵

In elkaar overlopende werelden

Er zijn een paar opvallende overeenkomsten tussen het visioen van de boer Thurkill en deze BDE van Denise.

Ten eerste is hier twee keer sprake van het door elkaar lopen van de onzichtbare en de zichtbare wereld: bij Thurkill is er de heilige Julianus die aan hem in vlees en bloed verschijnt, bij Denise is het een kleine man die naast haar komt lopen in de kathedraal die ze bezoekt.

Ten tweede waren beiden kennelijk niet van plan om te vertellen over wat ze in hun zielereis hadden meegemaakt (Thurkill althans een klein gedeelte). Waarop ze daar allebei aan werden herinnerd, de een via een droom waarin zijn reisbegeleider Julianus hem sommeert om het hele verhaal in het openbaar te vertellen, en de ander door een kleine man die Denise in het hier en nu wijst op een afbeelding van de apostel Johannes, die in haar BDE grote indruk op haar had gemaakt, en wiens naam ze had onthouden.

Het verschil is alleen dat Thurkill in de droom wordt bedreigd met strenge straffen als hij zich niet houdt aan de opdracht, en dat Denise dit kan doen uit eigen vrije wil.

Het was niet de bedoeling dat ze hun ervaring voor zichzelf zouden houden, de bedoeling was en is dat ze zouden uitdragen wat ze hadden meegemaakt, en er steeds opnieuw over zouden vertellen.

In 1206 en in 2003 is dat nog steeds hetzelfde verhaal: na het meemaken van een dergelijke ervaring heb je een nieuwe rol als boodschapper, of je het nu wilt of niet.

²⁸⁵ Nderf.org, Denise's NDE, nr 5122 (18 juni 2016).

11. Conclusie

Uit het laatste hoofdstuk wordt meteen al duidelijk dat de rol van boodschapper zowel in de Middeleeuwen als nu een belangrijk element is in een visioen. Dat is een overeenkomst die al meer dan duizend jaar (en misschien wel veel langer) stand houdt.

Uit het visioen van de boer Thurkill blijkt eveneens dat er veel sceptici waren met betrekking tot dit onderwerp. Het was het doel van de auteur van dit visioen om daar een maatschappelijk debat over op gang te brengen, toen al, in 1206, en nu, achthonderd jaar later gebeurt dat nog steeds. Deze Ralph van Coggeshal was geïnteresseerd in het fenomeen en schreef dat naar aanleiding van het visioen van Thurkill verschillende mensen er voor gekozen hadden om hun leven te veranderen.

Er zijn heel veel overeenkomsten tussen middeleeuwse en moderne visioenen, van het dronkenmakende parfum en bovenaardse engelengezang in de hemel, tot de misselijkmakende stank en de rondvliegende duiveltjes in de hel. Er zijn ook verschillen, zoals bijvoorbeeld de tunnels die vaak worden waargenomen in moderne ervaringen en die er niet zijn in middeleeuwse visioenen. Omgekeerd hebben sommige middeleeuwse ‘reizigers’ last van nare kwalen als ze weer terug zijn in hun lichaam en dat is iets wat je in moderne ervaringen niet vindt. Een verklaring kan zijn dat dit hoort bij het typisch middeleeuwse gedachtengoed, net zoals de aanwezigheid van manna in de hemel. Dat is er in de moderne hemel ook niet.

De begeleider. Wat de gids betreft, die de overledene rondleidt in het hiernamaals, daar zijn eveneens meer overeenkomsten dan verschillen. Zo is er in beide gevallen sprake van een gids, een engel, meerdere engelen, een aartsengel, een beschermengel, een apostel of demonen. In het visioen van de Spaanse Baldarius zijn er drie stralende vogels die optreden als gids. In een moderne ervaring vinden we een vogel die voor de auto uitvliegt om de weg naar het ziekenhuis te wijzen.

Wisseling van dimensies. Soms is er zo’n wisseling van dimensies, zowel vroeger als nu. Fursa heeft bijvoorbeeld tijdens zijn zielereis een brandwond opgelopen, die zichtbaar blijft als hij weer naar zijn lichaam is teruggekeerd, en bij de boer Thurkill is er de heilige Julianus die aan hem in vlees en bloed verschijnt en hem later in de ziel komt halen.

De hemel. De hemel is onveranderlijk een heerlijke plek om te vertoeven, zowel toen als nu, met een prachtig landschap, verrukkelijke tuinen, prachtige bloemen, bovenaardse kleuren, zoet helder water, hemelse muziek en blijde mensen, die mooi gekleed zijn, vaak in het wit. Er zijn engelen en er is een onbegrensd, stralend wit licht met gouden of zilveren

draden. Gods troon wordt ook beschreven, en een stad van goud en edelstenen, zoals parels, diamanten en smaragden.

De hel. De hel is eveneens duidelijk aanwezig, waarbij de moderne hel grote overeenkomsten vertoont met de middeleeuwse, en er twee soorten duivels zijn, namelijk kleine duiveltjes of demonen met vleugels, die de gevechten met de engelen leveren, en akelige onmenselijke creaturen die zich in de krochten van de onderaardse hel bevinden. Want de hel bevindt zich ergens beneden volgens de moderne ervaringen, net zoals ook in de middeleeuwen duidelijk wordt beschreven dat deze zich beneden of in de aarde bevindt.

De duiveltjes of boze geesten worden op verschillende manieren beschreven, zowel in de middeleeuwen als in de moderne tijd. Een gemeenschappelijke factor is dat ze vleugels hebben en dus kunnen vliegen. En dat ze mager zijn en praten. Ze worden verder weliswaar niet identiek beschreven, maar toch.

De middeleeuwse hellemonsters zoals Acheron en Lucifer tarten iedere verbeelding, maar hun moderne tegenhangers zijn ook niet mis. Wat te denken van een duivel met een ezelskop, of een reus die duivels uitpoept? Ik heb in de moderne ervaringen geen vastgespijkerde tongen gevonden, en ook geen monsters barende monniken, maar wel een ziel die ondersteboven is opgehangen en geselsd wordt door in een vreemde taal scanderende duivels. Ook wordt zowel vroeger als nu beschreven hoe je niet dood kunt gaan in de hel, op een moment dat de dood een verlossing zou zijn.

Voor de verschillende zonden zijn er in de Middeleeuwen afdelingen in de hel gecreëerd, die vooral in de latere visioenen zijn uitgewerkt. In de moderne hel bestaan geen afdelingen, of het moest die in de beschreven zelfmoordervaring zijn, waar er sprake is van mensen die doelloos en terneergeslagen met gebogen hoofd rondstappen, wachtend op hun volgende leven. Het kenmerk van de hel is dat het goddelijke afwezig is en het kwaad regeert, wat in moderne ervaringen wordt bevestigd. Want, zodra je God of Jezus aanroept of een teken van het kruis maakt verdwijnen de duiveltjes en verdwijnt de kwelling. Dat was vroeger al zo en is nog steeds het geval. Soms is de gedachte alleen al genoeg.

Ontmoetingen. In middeleeuwse ervaringen vinden er ontmoetingen plaats met kerkvaders en koningen die met een bepaalde bedoeling ten tonele worden gevoerd, zowel in positieve als in negatieve zin. (Hoge) geestelijken moeten het soms ontgelden, net als prinses en koningen. In moderne ervaringen zijn er meestal ontmoetingen met overleden familieleden of vrienden in een vriendelijke sfeer, en soms met een bekend persoon, zonder waarschuwend elementen. Soms ook zijn er ontmoetingen met God of Jezus.

Bruggen. Verrassend genoeg zijn er zowel in middeleeuwse als in moderne visioenen bruggen. In het eerste geval zijn dat bruggen over een helse rivier, of over een diepe afgrond, en bevatten ze allerlei narigheid om de ziel te beproeven en in het tweede geval dienen ze als verbinding tussen de twee werelden, net als de tunnel in moderne ervaringen. Tunnels komen in de middeleeuwse ervaringen niet voor. Een verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat er toen geen tunnels bestonden.

Boeken des levens. Ook de boeken des levens zijn een gemeenschappelijke factor, al bestaan die tegenwoordig meer uit beelden dan uit geschreven woorden.

Telepathische communicatie. Dit is gemeengoed in de moderne ervaringen, maar komt ook voor in middeleeuwse ervaringen.

Transformatie. Er is altijd sprake van transformatie, zoals blijkt uit beide soorten ervaringen en uit modern onderzoek.

Kerkelijke propaganda. Zoals uit het bovenstaande duidelijk wordt zijn er meer overeenkomsten dan verschillen tussen middeleeuwse en moderne visioenen, maar over het algemeen kun je stellen dat het grootste verschil is dat de eerste vooral literaire teksten zijn, die zijn geschreven door een andere persoon dan degene die het visioen heeft beleefd, en dat moderne ervaringen meestal zijn opgeschreven door de persoon die de ervaring heeft gehad. Sommige middeleeuwse teksten lijken redelijk ongeschonden te zijn overgeleverd, maar meestal zijn er majeure literaire ingrepen in de tekst, die vooral zijn gedaan om het christelijke doel te dienen. Deze teksten werden gebruikt als kerkelijke propaganda. De hellestraffen werden uitvergroot bijvoorbeeld en overdreven, het kloosterleven werd verheerlijkt en er werd geschermd met talrijke bijbelcitatoren om de zonden van de reizende ziel te benadrukken. Deze citaten dienden als bewijsmateriaal in de gevechten die de engelen en de demonen voerden om de ziel te veroveren. Vergelijkbaar is er in moderne ervaringen een paar keer sprake van het zingen of citeren van psalm 23 om de demonen af te schrikken.

In de vroegmiddeleeuwse visioenen wordt boetedoening benadrukt, in de latere vooral de hellestraffen. In moderne ervaringen zijn er ook straffen, maar in beide gevallen is het tonen van berouw of inzicht veelal voldoende om de beproeving onmiddellijk te doen eindigen.

Conclusies van modern onderzoek zijn dat de ziel c.q. het bewustzijn zelfstandig en echt zijn, en los van het lichaam bestaan. Gregorius de Grote schreef in boek IV van zijn *Dialogen* al over de onzichtbare ziel die los van het lichaam bestaat. Hij noemt het echter de ziel en niet het bewustzijn. Plato hanteerde het begrip psyche (wat ziel én bewustzijn betekent) en Paracelsus schreef in 1567 voor het eerst over het bewuste en het onbewuste.

Verklaring. Valt een visioen te verklaren? Filosofen hebben elkaar sinds de klassieke oudheid afgewisseld in hun standpunt of de ziel c.q. het bewustzijn al dan niet een onderdeel vormt van het stoffelijke lichaam en vermoedelijk zal die tendens nog wel even aanhouden. Zoals blijkt uit de beschrijvingen heeft men er door de eeuwen heen al moeite mee gehad dat er iets bestaat wat de verstaander niet zelf kan controleren, omdat hij de zaken niet met zijn lichamelijke zintuigen kan waarnemen. Dit is vandaag de dag meer het geval dan ooit, met de toenemende tendens om alleen dat wat zichtbaar is of wat bewezen kan worden voor waar te willen aannemen. Maar is het niet zo dat in de wiskunde een axioma geldt als een onbewezen maar als grondslag aanvaarde stelling om andere zaken mee te bewijzen? Zo dient de (aanwezigheid van de) ziel ook bekeken te worden, en daarmee verklaard. Zonder de goddelijke vonk van de ziel, c.q. het licht, blijft alleen het lichamelijke, het materiële over, wat gelijk staat aan de duisternis ofwel de hel.

Overeenkomsten en verschillen. Al met al kan worden vastgesteld dat ondanks het literaire vernisje van de middeleeuwse visioenteksten er heel veel overeenkomsten zijn tussen de onderzochte textuele uitingen uit deze twee zo uiteenliggende perioden. Aan de basis van middeleeuwse visioenen ligt een authentieke ervaring, die qua inhoud en beleving overeenkomt met de huidige bijna-doodervaringen, zij het met een paar verschillen die te maken hebben met de tijdsgeest.

Want ook in moderne visioenen gaat het steeds weer om het goddelijke, over het juiste leven dat geleid moet worden en over een tweede kans. Én over het hiernamaals dat een realiteit is. Wat dat betreft is de boodschap dezelfde als in de Middeleeuwen.

<i>Overeenkomsten:</i>
De ziel, c.q. het bewustzijn gaat op reis en beleeft van alles
Er is een gids die de ziel begeleidt, meestal een 'lichtwezen'
Beschrijving van engelen, aartsengelen b.v. Michaël, en apostelen
Engelen hebben witte vleugels en kleren en verspreiden een verblindend licht
Uitzicht op de aarde vanaf lage of grote hoogte
Ervaring van boven de aarde vliegen
In de hemel: bovennatuurlijke kleuren; overdadige plantengroei; prachtige landschappen; bedwelmende geuren, hemelse muziek; zoet, helder water; gebouwen van goud en edelstenen
Waarneming van een prachtige stad, vol actieve mensen
Mensen in het wit gekleed
Beschrijving van een stralend licht
Beschrijving van God op zijn troon
Het bestaan van zeven hemelen
Ontmoetingen met God of Jezus
De boeken des levens, één over het verleden en één over de toekomst, tegenwoordig met beelden
Telepathische communicatie
Het verwijzen naar psalmen en bijbelteksten
Een donkere wolk van demonen of kwade geesten, die op de ziel afkomt
Gevechten om de ziel tussen lichtwezens en demonen
Beschrijving van deze vliegende duiveltjes of kwelgeesten, compleet met vleugels
Beschrijving van de hel, die zich ergens beneden bevindt
In de hel: vuur en vuurregens; smerige, ondraaglijke stank; dikke, verstikkende rook; zwaveldampen; reuzenspinnen, wormen en andere insecten; dichte, bijna tastbare duisternis
Trolachtige of reptielachtige wezens; monsterlijke creaturen die martelen
In de hel is doodgaan geen verlossing: je kunt niet doodgaan
In de hel is het goddelijke niet aanwezig, er is alleen het kwaad
Het tonen van berouw, het aanroepen van God of Jezus of het slaan van een kruis is genoeg om de beproeving onmiddellijk te doen eindigen; zelfs de gedachte daaraan kan genoeg zijn
De ziel wil niet terug naar zijn lichaam, niet terug naar het leven op aarde, maar het is nog niet zijn tijd
De ziel wil wel terug naar zijn lichaam als hij zich in de hel bevindt

Transformatie na afloop
De rol als boodschapper na afloop
Aanwezigheid van het goddelijke
Aanwezigheid van een hiernamaals
Beschrijving van twee complementaire werelden, een zichtbare en een onzichtbare
Elkaar kruisende dimensies
Levensoverzicht
De klacht dat woorden tekortschieten om de ervaringen te beschrijven
Een brug als onderdeel van een visioen

<i>Verschillen:</i>	
<i>Middeleeuwse visioenen</i>	<i>Moderne visioenen</i>
Stralende duiven als gids	Echte vogels als gids
Sneeuw en ijs in de hel	
	Modder in de hel
Afdelingen in de hel	
Manna in de hemel	
	Grens of barrière waar men niet voorbij kan
	Tunnel waar men doorheen vliegt
Ontmoetingen met overleden geestelijken, kerkvaders, prinses en koningen, ter voorbeeld en vaak met waarschuwingen	Ontmoetingen met overleden familieleden en of vrienden in een vriendelijke sfeer, en soms met een bekend persoon
Nare kwalen na terugkeer in het lichaam	
	Aanwezigheid van eeuwige leegte
Brug als beproeving	Brug als verbinding
	Dwangmatig gedrag
Kwelgeesten/demonen en de duivel/satan spreken de gangbare taal	Demonen en duivels spreken een vreemde taal of de gangbare taal

Bibliografie

Middeleeuwse visioenliteratuur

- Barron, W.R.J. & Burgess, S., *The voyage of Saint Brendan, representative versions of the legend in English translation*, (Exeter 2002).
- Best, R.I. & Bergin, Osborn, *Lebor na hUidre*, (Dublin 1929).
- Boswell, C.S., *An Irish precursor of Dante, a study on the vision of heaven and hell ascribed to the eight-century Irish Saint Adamnán, with translation of the Irish text*, (Londen 1908).
- Brown, Michelle P., *The life of St. Fursey, What we know; Why it matters*, (Norwich 2001).
- Bruyne, D.D. de, 'Fragments retrouvés d'apocryphes Priscillianistes', *Revue Bénédictine*, (vingt-quatrième année, 1907).
- Colgrave, Bertram & Mynors, R.A.B. eds., *Bede's ecclesiastical history of the English people*, (Oxford 1969).
- Ciccarese, Maria Pia, 'Le visioni di Fursa', *Romanobarbarica* 8, (Roma 1984-1985).
-----, *Visioni dell'Aldilà in Occidente*, fonti, modelli, testi, (Firenze 1987).
- Carozzi, Claude, *Le voyage de l'âme dans l'au-delà d'après la littérature latine (V-XIII siècle)*, (Palais Farnèse 1994).
- Diaz y Diaz, Manuel C, *Visiones del mas allá en Galicia durante la alta edad media*, (Santiago de Compostela 1985).
- Dunn, Marilyn, *The vision of St. Fursey and the development of purgatory*, (Norwich 2007).
- Emerton, Ephraim & Noble, Thomas F. X., *The letters of Saint Boniface*, (New York 2000).
- Goff, Jacques Le, *La Naissance du Purgatoire*, (Parijs 1981) in Engelse vertaling door Goldhammer, A., *The birth of Purgatory*, (Londen 1984).
- Gregorius van Tours, *The History of the Franks*, vertaald door Thorpe, Lewis, (London etc. 1974).
- Gregorius de Grote, *Dialogen*, vertaald door Bartelink, G. en Van der Meer, F., (Nijmegen 2001).
- Grosjean, Paul, 'Notes d'hagiographie celtique', *Analecta Bollandina* LXXI (1963).
- Hen, Yitzhak, 'The structure and aims of the Visio Baronti', *Journal of Theological Studies*, NS, Vol. 47, Pt. 2, (October 1996), 477-497.
- Hillgarth, J. N., *Christianity and Paganism, 350 – 750, the Conversion of Western Europe*, (Philadelphia 1986).

- Kersten, Marianna, 'De Ierse heilige Fursa in het heden en het verleden', *Kelten* 65 (februari 2015).
- Krusch, Bruno, *Vita sancti Fursei en Virtutes sancti Fursei*, MGH SS rer. Merov. IV (1902) 434-440 en 440-449, 425-426.
- , *Visio Baronti monachi Longoretensis*, ed. W. Levison, *MGH. SRM*, V (Hannover, 1910), 377-394.
- Marchand, Jean, *L'Autre Monde au Moyen Age, voyages et visions*, (Parijs 1940).
- Meyer, Kuno, 'Stories and songs from Irish mss', *Otia Merseiana*, volume one (1899), 114-119.
- Oskamp, H.P.A., *The voyage of Máel Dúin*, (Groningen 1970).
- Padberg, Lutz E. von, *Die Christianisierung Europas im Mittelalter*, (Stuttgart 1998).
- Palmer, Nigel F., '*Visio Tnugdali*', *the German and Dutch Translations and their Circulation in the Later Middle Ages*', (München 1982).
- Picard, Jean-Michel & Pontfarcy, Yolande de, *The vision of Tnugdali*, (Dublin 1989).
- Rackham, Oliver, *Transitus Beati Fursei, a translation of the 8th century manuscript Life of Saint Fursey*, (Norwich 2007).
- Schatten van de Koninklijke Bibliotheek, acht eeuwen verluchte handschriften, (Den Haag 1980).
- Schmid, Paul Gerhard, *Die Vision des Bauern Thurkill*, (Leipzig 1987).
- Selmer, Carl, *Navigatio Sancti Brendani Abbatis, from early Latin manuscripts*, (Notre Dame, Indiana, 1959).
- Seymour, St. John D., 'The eschatology of the early Irish church', *ZCP* XIV (1923).
- , *Irish visions of the otherworld*, (Londen 1930).
- Stokes, Whitley, *Anecdota Oxoniensia, Lives of Saints from The book of Lismore*, (Oxford 1890) 99-116 en 246-261.
- , 'The Adventure of St. Columba's clerics', *Revue Celtique* XXVI (1905), 130-169.
- Tangl, Michael, *Die Briefe des heiligen Bonifatius und Lullus*, (Berlijn 1955).
- Vendryes, J., 'Aislingthi Adhamnáin', *Revue Celtique* XXX (1909), 349-383.
- Verdeyen, R. & Endepols, J., *Tondalus' visioen en St. Patricius' vagevuur*, (Gent 1914).
- Vita et Virtutes di Sancti Fursei*, Den Haag, KB: 71 H 66, fol. 23-66 (Noordoost-Frankrijk (Péronne?)[tweede derde 9de eeuw].
- Wilmink, Willem & Gerritsen, W.P., *De reis van Sint Brandaan*, (Amsterdam 1994).
- Webb, J. F., *Lives of the saints*, (Harmondsworth, England etc. 1965).

Zaleski, Carol, *Otherworld Journeys, Accounts of near-death experience in medieval and modern times*, (Oxford 1987).

Moderne visioenliteratuur

Alexander, Eben, *Proof of Heaven, A neurosurgeon's Journey into the Afterlife*, (Londen 2012).

-----, *Na dit leven, Een neurochirurg over zijn reis naar het hiernamaals*, (Utrecht 2013).

-----, *De Hemel in kaart*, (Amsterdam 2014).

Evans Bush, Nancy, 'Afterward: Making Meaning after a Frightening Near-Death Experience', in *Journal of Near-Death Studies*, Vol. 21 (2), (Winter 2002, re-edited October 2006), 99-133.

Greyson, Bruce & Evans Bush, Nancy, 'Distressing Near-Death Experiences', *Psychiatry*, Vol. 55, (1992), 95-110.

Greyson, Bruce & Kanna, Surbhi, 'Daily Spiritual Experiences Before and After Near-Death Experiences', *Psychology of Religion and Spirituality*, 4, Volume 6, (2014), 302-309.

<http://iands.org/home.html> (29 augustus 2016).

Miner Holden, Janice, Greyson, Bruce & James, Debbie eds. *The Handbook of Near-Death Experiences, thirty years of investigation*, (Santa Barbara 2009).

Lommel, Pim van, *Eindeloos Bewustzijn, een wetenschappelijk visie op de bijna-dood ervaring*, (Kampen 2007).

Long, Jeffrey & Perry, Paul, *Evidence of the afterlife, The science of Near-death Experiences*, (New York 2010).

-----, *Bijna dood-ervaringen, wetenschappelijk analyse van ervaringsverhalen*, (New York, Amsterdam 2010).

<http://www.nderf.org/> en www.nderf.org/site_index.htm (30 november 2016).

Moody, Raymond A. Jr., *Reflections on Life after life*, (Harrisburg 1977).

-----, *Leven na dit leven, ervaringen van mensen tijdens hun klinische dood*, (Strengholt).

-----, *Glimpses of Eternity, an Investigation into Shared Death Experiences*, (Harrisburg 2011).

-----, *Een blik in de eeuwigheid, gedeelde ervaringen met de dood*, (Utrecht 2011).

Rommer, Barbara R., *Blessing in Disguise*, (St. Paul, Minnesota 2000).

Wiese, Bill, *23 Minutes in Hell*, (Lake Mary, Florida 2006).

Overige bronnen

Bosing, Walter, *Jheronimus Bosch, tussen hemel en hel*, (Keulen 2016).

Bueren, Truus van, *Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen*, (Turnhout 1999).

Byrne, Mary B. 'On the punishment of sending adrift', in *Eriu vol. XI* (Dublin 1932).

Charles-Edwards, T. M., 'The social background to Irish *Peregrinatio*' in Jonathan M. Wooding ed., *The otherworld voyage in early Irish literature, An anthology of criticisms*, (Four Courts Press, Dublin 2000).

Cross, Tom Peete & Slover, Clark Harris, *Ancient Irish Tales*, (New Jersey 1936, re-edited 1969).

<http://www.furseypilgrims.co.uk/> (26 juli 2016).

Dante Alighieri, Dooren, Frans van, *De Goddelijke Komedie*, (Amsterdam etc. 1987).

Dante Alighieri, Pasquini, Emilo & Quaglio, Antonio, *La Divinina Commedia*, (Torino 1988), *Inferno*

Dillon, Myles, *Early Irish Literature*, (Dublin 1948, heruitgegeven 1994).

Gwynn, E. J. & Purton, W. J., 'The Monastery of Tallaght' in *Proceedings of the Royal Irish Academy* 1911 – 1912), 153-155.

Hermesen, Joke J., *NRC Handelsblad*, 'Liefst verleid ik mensen de andere tijd in te gaan' (4/5 juli 2015).

Hermesen, Joke J., *Stil de tijd*, (Amsterdam 2009).

Ireland, C., 'Penance and prayer in water: an Irish practice in Northumbrian hagiography', *Cambrian Medieval Celtic studies* 34, (1997).

Jaski, Bart, *Reader Introductie Keltische Talen en Cultuur*, (Universiteit Utrecht 2004).

Kelly, Fergus, *A guide to early Irish Law*, Dublin Institute for Advanced Studies (Dublin 1988).

Kersten, Marianna, begeleider Dr. Ranke de Vries, Bachelor eindwerkstuk, *Fursa en Adamnán: Twee vroeg-ierse visioenen, de verschillen en de overeenkomsten* (2010).

McNeill, John T. & Gamer, Helena M., *Medieval handbooks of penance, a translation of the principal Libri Poenitentiales*, (New York enz. 1938).

Meens, Rob, *Penance in Medieval Europe, 600-1200*, (Cambridge University Press 2014).

Verhelst, E.M.P., *RAAP-Rapport 3021: Een vroegmiddeleeuwse begraafplaats in het castellum van Woerden*, RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. (Weesp 2015).

Plato, *Verzameld werk, derde deel*, vertaling Win, Xaveer de, (Kapellen etc. 1999).

-----, *De ideale staat*, vertaling Koolschijn, Gerard, (Amsterdam 2005).

Swaab, Dick, *Wij zijn ons brein*, (Amsterdam enz., 2010).

-----, *Plus Magazine*, 'Ik heb nog nooit een normaal brein gezien' (januari 2011), tekst Ben Koster.

-----, *NRC Handelsblad*, 'Alles is stoffelijk' (24/25 september 2016), tekst Jannetje Koelewijn.

Plagiaatverklaring

Hierbij verklaar ik dat ik bij het schrijven van dit Master eindwerkstuk geen plagiaat heb gepleegd.

Naam:

Handtekening :

Datum:

Marianna Kersten

Marianna Kersten

22 januari 2017